

P. 511
174
Az 1913. évi —II. füzet helyett megjelent: „Milleker Bódog:

Délmagyarország középkori földrajza I. rész.”

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,

FÜTTKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XXIX. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — III–IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1913.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

100-101

RECEIVED ADEFOUR
JAN 10 1964 A

6

Dn 3274

Az 1913. évi I—II. füzet helyett megjelent: „Milleker Bódog:
Délmagyarország középkori földrajza I. rész.”

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

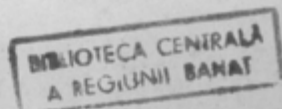
AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.”

XXIX. (ÚJ) ÉVFOLYAM. III—IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.
1913.

35260

Tartalomjegyzék.

Ormós Zsigmond (1813—1913.) <i>B. J.-től</i>	1
A törökök első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében. Keve és Krassó vármegyék megszűnése (1393—1439.) <i>Milleker Bódogtól</i>	3
Dózsa György a XVII. század német irodalmában. <i>Dr. Trostler Józseftől</i> . .	43
A temesvár-belvárosi Mária-szobor története. <i>Gozsdu Elek</i> előszavával, <i>Tóth Ferencről</i>	51
A temesvári zsidók az 1848/49-iki szabadságharcban. <i>Dr. Singer Jakabtól</i> . .	73

Társulati ügyek.

Főtitkári jelentés. <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	93
Jegyzőkönyv	102
Főtitkári jelentés. <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	105
Jegyzőkönyv	112
Főtitkári jelentés. <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	115
Jegyzőkönyv	122
Tagnévsor	124

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XXIX. (ÚJ) ÉVFOLYAM

1913.

III. — IV. FÜZET.

Ormós Zsigmond.

(1813—1913.)

Születésed századik évfordulóján hálás kegyeletünk szól feléd —
nemes szellem!

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-társulatnak
Te voltál a megalkotója, folyóiratunknak létrehozója, múzeumunk alap-
vetője, legbőkezűbb adományozója, társulatunknak nem csak elnöke,
de mindenkor szellemi vezére: mindene voltál. És maradsz továbbra
is! Oly bölcsen, nemesen vetetted meg alapját és tűzted ki irányát,
hogy hosszú-hosszú idők multán is biztosan lehet ez erős alapokra
tovább építeni.

Társulatunk és múzeumunk megalapítása volt nagyszabású műkö-
désednek egyik legóhajtottabb célja. Buzdítottál, lelkesítettél szóval,
tollal, tettel, hogy kart-karba öltve együtt működjünk hazánk eme
véghatárain mindazok, kik ezer éves magyar hazánk régi dicsőségét
felújítani, annak emlékeit nem csak hirdetni, de maradványaiban kutatni,
megmenteni s a jövő szimbolumaiként összegyűjteni akarjuk.

Dicső szellem! elérted célodat! Nyomdokidon új pálmageszt fakadt;
s ha nyolcvanévet túlhaladó földi pályád alatt nem is tettél volna
egyebet, pedig a közélet egyéb térein is mennyi maradandó alkotás
hirdeti emlékedet, már ez az egy ténykedésed is kihívná az utókor
hálás elismerését.

Temesvármegyének több mint ötven éven át voltál buzgó tiszt-
viselője, aranytollú főjegyzője, hatalmas alispánja, majd a városnak és
vármegyének országosan tisztelt főispánja, irodalmunk érdemes munkása,
a szépművészeteknek lelkes kutatója, a szabadelvű haladásnak törhetlen
bajnoka.

A miért lelkesedtél ifju korodban Kölcseyd, a te példányképed
és mestered oldalán, azért küzdöttél és szenvedtél is mint férfi, egész
koporsód széleig. Mert az idők változhattak, a mint változtak is, de
Te nem változtál meg soha.

Élvezhetted és élvezted is barátaid, tisztelőid nagy seregének ragaszkodását, de érezned kellett a közvélemény elfordulását is. Meggyőződésedért elszenvetted a börtön dohos levegőjét, de élvezhetted a koronás király kitüntető kegyét is.

Mint a Horatius „iustus ac tenax propositi vir“-je haladtál előre mindig, nem tekintve más felé csak mindig az egyenes útra.

Igazság és jóság! volt a jelszavad; mert Te mindig csak azt kutattad, mindig azt hirdetted, a mi igaz, a mi jó, a mi nemes, a mi szép.

Ezért áldunk mi poraidban is. Emlékedet megfogják őrizni alkotásaid; elsősorban a tőled életre hozott Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-társulat.

Dicsőség nevednek, áldás emlékednek!

B I.

A törökök első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében. Keve és Krassó vármegyék megszűnése.

(1393—1439.)

Irta: MILLEKER BÓDOG.

1353-ban foglalta el Szuleiman Gallipolit és ezzel utat nyitott magának Európába. 1365-ben tette I. Murád Drinápolyt az európai török birodalom fővárosává, a honnan seregei a Balkánon hódító hadjárataikat a világ minden tájéka felé intézték. Így jutottak a törökök az északra elterülő magyar vazallustartományokkal és ezek által Magyarországgal is csakhamar érintkezésbe.

Az európai fejedelmek közül a pápa volt az első, a ki a török veszélyt felismerte. Már 1343-ban hirdetett ellene — Magyarországon is — keresztes háborút. Nagy Lajos, magyar király, 1363-ban komolyan foglalkozott azzal a tervvel, hogy a törököket megtámadja és Ázsiába visszaszorítsa, a mikor Sztráczimir bolgár cár ellen hadjáratot indított, a melyre a kir. hadat február 24-ére Temesvárra egybehívta, és a mely háboruban a cárt elfogta és a tartományt Himfi Benedek bánra bízta,¹⁾ a ki birtokos volt Temes és Krassó vármegyékben és 1366-ban Temes és Keve vármegyék főispánságát is viselte. Ennek következtében Lajos hadai már 1366- és 1367-ben harcoltak a törökökkel Bulgáriában. A magyar hadseregben akkor temesvidékiek is hadakoztak, a kik a törökök félelmetességének hírére haza hozták. Azután az egyik hadjárat a másikat követte, anélkül azonban, hogy azok a törökök terjeszkedésének gátat vethettek volna. Egy ilyen hadjárat előkészületei miatt időzött Nagy Lajos 1375. május 15-én Temesvárt²⁾ és május 21-én Mező-Somlyón.³⁾ 1380-ban is lehetett egy ilyen hadjárat, a melynek költségei fedezésére a templomokban perzselyeket állítottak fel. Egy u. a. évi február 16-án kiállított tanúságlevélből megtudjuk, hogy

¹⁾ Pór Antal: Nagy Lajos, 380—400.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 83. sz.

³⁾ Tört. és rég. Értesítő, U. F., XIX. 89.

akkor Garalischa (Gerliste-i) Jakab is betette a tönkbe a reá kiszabott összeget, a minek fejében a pápai biztosoktól, névleg Lénárd bathai apáttól és Hozthóni Tamástól, általános bűnbocsánatot nyert.¹⁾

De ezeket a harcokat csak Magyarországtól jó távolban vívták. Azok csak az árnyékot képezték, a melyet a bekövetkezendő események előre vetettek.

Zsigmond, 1387 óta koronázott magyar király, eleintén nem foglalkozott az új ellenséggel, mert ebben őt egyéb gondjai akadályozták.

Zsigmondot elsősorban a Horváti-lázadás foglalkoztatta, a mely a mi vidékünkre is átesapott, a hol u. a. évi tavasszal Dánfi Mihály és László testvérek, valamint Jánki László állottak az elégedetlenek élére, a kiket azonban már a nyáron Garai Miklós, mácsói bán, megvert,²⁾ és a mely alkalommal Losonczy László, szörényi bán, a pártosok kezében volt délmagyarországi várakat visszafoglalta.³⁾

De azután Zsigmond csakhamar kénytelen volt figyelmét a törökökre fordítani, a kikkel váratlanul jött érintkezésbe. Ugyanis Lázár, szerb deszpóta, a lázadó Horvátiakkal tartván, 1387- vagy 1388-ban embereivel Galambóczt várát foglalta el, a miről Domokos kevei várnagy, Korogi István kevei főispánt és volt mácsói bánt március 22-én értesítette.⁴⁾ Ezért Zsigmond 1389 elején Lázár ellen hadba szállott.⁵⁾ Ezen hadjáratra e. k. Mária királynő február 16. levele szerint a becsei és barsi jobbágyokra 60 frt. volt kiróva.⁶⁾ Zsigmond február 21-én⁷⁾ és 24-én⁸⁾ Lippán állott hadaival. Innen hagyta meg az utóbbi napon, hogy magát oldaltámadás ellen megvédje, a Nagymihályiaknak, hogy védelmezzék Szlavoniát a Horvátiak és Palisnaiak ellen. Zsigmond áprilisban újra lejött és akkor 10-én Utvin-(Utuyn-)ban⁹⁾ és 24-én Temesvárt¹⁰⁾ keltez okleveleket, de Szerbiába nem nyomult be. Dél felől nyugtalanító hírek érkeztek a törökök előnyomulásáról. Ezért sikerült a Szerbia elleni hadjáratot Garai Miklós, mácsói bánnak és Lázár egyik vejének, a kit Zsigmond június 7-én Vuk vajdához, Lázárnak egy másik vejéhez tárgyalás végett követségbe küldött el-

¹⁾ Pesty: Ször., III, 13. sz.

²⁾ Horváth M.: Morsz. tört., II, 377. és 381.

³⁾ Pesty: Szörény. II, 119 és Krassó, III, 111. sz.

⁴⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 177. sz. A Duna szerbiai partján lévő Galambócz Magyarországhoz tartozott. 1370-ben Kőszeg, krassóvármegyei falu, Galambócz tartozéka. Pesty: Krassó, III, 71. sz.

⁵⁾ Morsz. mt. okl., II, 61. sz.

⁶⁾ U. o., 63. sz.

⁷⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 107. sz.

⁸⁾ Morsz. mt. okl., II, 64. sz.

⁹⁾ Ráth, A magyar királyok hadjáratai stb., 94.

¹⁰⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 108. sz.

odázni.¹⁾ Zsigmond és Lázár akkor ki is békültek és Lázár újból hűséget fogadott a magyar királynak. De július 15-én a törökök a szerbeket a Rigómezőn döntő csatában megverték. Ebben a csatában esett el Murád szultán és Lázár szerb deszpóta is. Murádot azonnal fia Bájázid követte. Az elesett deszpóta fia, Lázárevics István, azonban csak a teljes meghódolás árán léphetett atyja örökébe és kényszerült pénzzel és seregével a török fenhatóságnak adózni. Zsigmond július 17-én Garait még egyszer Vukhoz küldte a szerb ügyek tárgyalása és elintézése céljából,²⁾ de eredmény nélkül.

A rigómezei csata után a törökök vidékünket kezdték fenyegetni, mert most számukra a Dunához vezető út nyitva állott. Zsigmond most, a ki a magyar határt féltette és Szerbiát visszahódítani óhajtotta, a háborút megindította. E végből már szeptember 21-én Lippán tartózkodott.³⁾ Szerbiában serege győzedelmesen haladt előre; a szövetséget kötött törököket és szerbeket mindenütt megverte. Novemberben bevette Borics és Csesztin várakat. Ott volt Sarui László temesi főispán is.⁴⁾ Bránicsévt (Kosztóláczt, a Duna mentén) már előbb vette vissza. Itt a csapatvezetők közt Korogi István kevei és krassói főispán is szerepelt.⁵⁾ Ezen hadjáratban részt vett, még pedig saját költségén, Losonczy István volt szörényi bán is.⁶⁾

Zsigmond december 1-én ismét Temesvárt van, a hol a telet töltötte és a hol Mária királynő is vele volt, a ki ott december 2-án és 27-én és 1390. évi január 9-én okleveleket állíttatott ki. Zsigmond február 1-én Sződin tartózkodott, aztán Pozsonyba, majd Moldvába utazott.⁷⁾

Zsigmond az ezen hadjáratban Borics és Csesztin várak alatt szerzett érdemeikért többeket részesített jutalomban. Így adott Temesvárt 1389. december 2-án Széchenyi Kónya bán fiainak, Franknak és Simonnak új adományt Krassó, Temes, Keve és Arad vármegyékben, valamint egyébütt fekvő birtokaikra.⁸⁾ 1390. augusztus 14-én pedig Sarui Lászlónak Világosvárt adta,⁹⁾ a donationális levélben felemlítvén azt is, hogy Sarui Krassó és Temes vármegyék lakosainak vagyonát védelmezte.

¹⁾ Szilágyi: A m. nemz. tört., III, 411.

²⁾ Morsz. mt. oklt., II, 65. sz.

³⁾ Ráth, i. m., 94.

⁴⁾ Morsz. mt. oklt., 68. sz.

⁵⁾ U. o., 66. sz.

⁶⁾ Wertner M. a Századok-ban; 1905, 449.

⁷⁾ Ráth, i. m., 94., 95.

⁸⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 144. sz.

⁹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 68. sz.

Ezen szerbországi hadjáratlalt kezdődik a küzdelmeknek hosszú, szakadatlan sorozata, a mely Temesvár elestéig, 174 évig tartott és a mely vidékünknek teljes pusztulását eredményezte.

Zsigmondnak 1389. évi vállalatát a várt siker nem koronázta. A törökök, a kiknek soraiban most már Lázárevics szerb deszpóta csapatai is harcoltak, a magyar határig terjeszkedtek, a mit a Morava-völgyben könnyen elérhettek. 1390-ben megszállották Galambócz várát a Duna partján. E miatt Perényi Miklós, a kit Zsigmond szörényi bánná tett, nem várván be, hogy a gondjára bízott bánságot megtámadják, az ellenséget megelőzte szerb földön; megtámadta és meg is verte.¹⁾

Ezen portyázásban részt vett délvidéki birtokos nemeseink közül Remetei Himfi István is, kit Perényi Kevéből aug. 31-én szólította fel, hogy a Kisasszony napján (szept. 8-án) indítandó háborúra jól felszerelve, élelmi szerekkel ellátva jelenjék meg és vonuljon a szerb határhoz.²⁾

Ezért tartotta Zsigmond szükségesnek, hogy ismét leránduljon Temesvárra, ahonnan szept. 21-én³⁾ és 26-án⁴⁾ keltez okleveket. Szeptember 29-én Olnáson⁵⁾ és 30-án Lippán⁶⁾ fordul meg.

Zsigmond Perényi Miklósnak, aki különben az előző esztendőben szintén Szerbiában járt, 1390 dec. 12-én jutalmul a Varadia határában a hegyen állott Ér-Somlyó kir. várat és tartozandóságait adományozta.⁷⁾

Az ország határához érkezett törökök három úton juthattak be országrészünkbe. Az első és a legrégibb a déli Szerbiából a Morava völgyben a kevei átkelőnél vezetett be. A második nyugaton Belgrádon át Páncsova felé irányult. Végre a harmadik a dunai Vaskapu mellett hatolt be. Minden kapunál egy tekintélyes vár őrködött, u. m. Belgrád, Keve, amely utóbbinak strategiai fontossága Zsigmond idejében növekedett, és keleten Szörény vára (a mai Turnu Severinu), amely akkor a Kis-Oláhországra és néha Krassó-Szörény keleti részére is kiterjedt hasonló nevű bánságával Magyarországhoz tartozott.

¹⁾ Pesty: Ször., I, 33. — Kupelwieser: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen, 8.

²⁾ Pesty: Ször., III, 18. sz.

³⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 121. sz.

⁴⁾ Ráth, i. m, 95.

⁵⁾ U. o., Olnásra a Német-Remetétől délre lévő Honosvölgy emlékeztet.

⁶⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 119. sz.

⁷⁾ Pesty; Krassó, III, 130. sz. — A legtöbb történetíró azt állítja, hogy a törököknek portyázó csapatai már 1390-ben, léptek volna át a délmagyarországi területre. A következő 1391. és 1392. évekre is tesznek ilyen berohanásokat; de én ezeket nem találtam a rendelkezésemre álló forrásokban felemlítve.

1390-ben a Duna- Tisza- Maros-közben még a következő várak voltak: A Tisza mentén: Becse. A Duna mentén Orsován és Kevén kívül: Haram (Palánk). Ez utóbbitól északra: Ilyéd, Krassó, Mező-Somlyó és Ér-Somlyó, valamint Kövesd (Dognácska határában). Orsovától északra: Miháld, Sebes, Zsidóvár és Lugos. E váraknak legtöbbje azonban csak kis erőd volt. A terület főerősségét az annak közepén fekvő Temesvár képezte, amelynek a többi felsorolt várak délfelé elővédekül szolgáltak.

Szervezett haderő, amely a határvédelmet teljesíti, akkor nem volt. A vármegyei nemesi felkelés a legprimitívebb haderőt képezte. Az oláh kerületekben, amelyek a hegyek közt 1352-ben tűnek fel először, amint azt 1390-ből tudjuk, az a jogszokás uralkodott, hogy a nemesi kenézek a nekik adott kenézi birtokok fejében 1—1 lándzsást voltak kötelesek kiállítani.¹⁾ Ugyanis akkor a népből állított hadak főleg lándzsákkal, fokosokkal vagy nyilakkal voltak felfegyverezve. Vidékünk birtokos nemessége páncélt viselt és a lándzsán kívül hosszú, egyenes, kétélű kardot használt, amelyekből néhányat a temesvári és verseczi muzeumokban láthatni.

Abban az időben vidékünkön a közigazgatási beosztás is más volt mint ma. Keve és Páncsova vidéke, tehát a mai Torontál középső tájéka, Becsével és Becskerekkel, az ősi Torontált képezte. A mai Temes közepe, továbbá a mai Krassó-Szörény középső és délkeleti részei a középkori Temeshez tartoztak. A középkori Krassó a Temes és Keve vármegyék közti területet, a Berzáva folyótól a Dunáig foglalta el. Temesben és Krassóban volt a 8 oláh kerület. Végre a mai Torontál északi része Csanád-, a mai Temes és Krassó-Szörény északi vidéke Arad vármegyéhez tartozott.

Ilyen viszonyok uralkodtak vidékünkön, midőn a török hódítók első csapatai a magyar határon megjelentek.

Zsigmond, akit nyugtalanítani kezdett az, hogy a török hatalom oly gyorsan a magyar Aldunához közeledett, 1391-ben Budáról jövet, jan. 31-én Temesvárt fordult meg,²⁾ ahonnan Erdélybe utazott. Lejövetele szükséges volt, mert Bájjázid szultán ezen esztendőben Magyarország ellen hadosztályokat küldött, amelyek a Szerémségbe nyomultak, ahol velők Maróti János, mácsói bán, Nagyolaszinál megütközött és őket viasszaszorította.³⁾

Perényi Miklós, szörényi bán, az ellenség jövetelének hírére azonnal Keve vármegyébe sietett és ott az ellenséggel szemben állást foglalt és mindent megtett, hogy a törökök becsapását a mi

¹⁾ Pesty: Ször., III, 17. sz.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 122. sz.

³⁾ Szalay: Morsz. tört., II, 294. l.

vidékünkbe megakadályozza. Május 6-án Maxondból, amely Páncsovától északra feküdt, Zsigmond királyt sürgette, hogy az általa hadba szólitott nemeseknek a fizetést vagy készpénzben vagy sóban utalják ki.¹⁾ Védelmi ügyek lehettek az oka, hogy Perényi aug. 18-án Kevén is megfordult.²⁾

Zsigmond király maga a nyáron Zimony mellett a Száva torkolatánál³⁾ és június 27-én Temesvárt⁴⁾ jelent meg, hogy hadi ügyekben intézkedjék.

1392 elejéről két adatunk bizonyítja, hogy az ország szélén a fegyverek nem nyugodtak. Perényi Maxondból egy keltezetlen, de 1392 január- vagy februárra helyezendő levélben kéri a királyt, hogy engedjen perhelasztást Himfi Istvánnak Dobozi Dán fia László elleni ügyében, mert Himfi a bánnal királyi szolgálatban van elfoglalva,⁵⁾ más szóval a hadi táborban van. Erre Zsigmond Budán február 25-én a rác határszéleken viselt háborúban részt vevő Himfi István számára a perhelasztást elrendelte.⁶⁾

1392 ben Zsigmond újból személyesen vezetett hadjáratot Szerbiába. E végből március 10-én Garai Miklóstól, a Belgrádtól nyugatra elterült mácsói bánság várait cserélte be⁷⁾ és husvét után az általános felkelést rendelte el a törökök ellen. Az indulás előtt június 11-én Karánban⁸⁾ időzött és június 27- és 28-án Gerebenczen; az ottani ősi földvár melletti táborszálásból keltez okleveket.⁹⁾ Az előbbi napon a törökök elleni hadjáratokból Jekelfalusi Miklóst és Lőrinczet haza eresztette.¹⁰⁾ Kevénél kelt át a Dunán. Bájázid elébe sereget küldött, de ez nem akadályozta az átkelést, hanem visszahúzódott.¹¹⁾ Ezen portyázás alkalmával hősiekedett Borics váránál Perényi Miklós, ki ott egy török csapatot megvert és egy zászlót zsákmányolt, amiért neki Zsigmond a Duna melletti bránicsévói kerületben jul. 12-én kiállított levéllel Ér-Somlyó várát és tartozandóságait új adományként adta.¹²⁾ A magyar sereg Izdril várig nyomult dél felé. Végre Galambóczot ostromolta, ahol Perényi Péter súlyos sebet kapott a fején egy nyíltól.¹³⁾

¹⁾ Pesty: Ször., III, 20. sz.

²⁾ Pesty: Oláh ker., 52. l.

³⁾ Morsz. mt. oklt., II, 72. sz.

⁴⁾ U. o., 30. l.

⁵⁾ Pesty: Ször., III, 19. sz.

⁶⁾ Mrsz. mt. oklt., II, 74. sz.

⁷⁾ U. o., 75. sz.

⁸⁾ Pesty: Krassó, III, 136. sz.

⁹⁾ Ráth, i. m., 97.

¹⁰⁾ Századok; 1872; 671.

¹¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 89. sz.

¹²⁾ Pesty: Krassó, III, 137. sz.

¹³⁾ Morsz. mt. oklt., II, 111. sz.

A királyt augusztus 9-én ismét Kevén¹⁾ és 16-án Temesvárt²⁾ találjuk. És ezzel a vállalat be volt fejezve, megint anélkül, hogy maradandó sikere lett volna.

Ilyesmire akkor nem is gondoltak. Az akkori Balkán-államokban, sőt Magyarországon is, eleintén a török hatalmat csekélybe vették.³⁾ A veszély felismerőinek egyike IX. Bonifác pápa volt, ki ezen hadjárat után 1392 december 8-án kelt két bullájával mindazokat, a kik Zsigmond seregében a törökök ellen harcoltak, a szentföldre zárandóklók minden előjogában és teljes bűcsúban részesítette.⁴⁾

1393-ban Tirnovo, Sisman bolgár cár fővárosa, török kézre jutott és ezzel megszűnt Bolgárország. Bájázid mint mindig és mindenütt, ott is féktelenül zsarnokoskodott. Ez elől mindenki, a ki tehetett, menekülni igyekezett. Ezen időtájra tehető a délmagyarországi bolgárok második bevándorlása. Az akkor ide menekült katolikus bolgárok Krassován, Jabalsán és Lupákon foglaltak szállást.⁵⁾

1394-ben Bájázid csapást mért Oláhországra és a mácsói bánságra. Nápolyi Károly híveinek előnyomulása, valamint a török ellen való védelem miatt Zsigmond kormánya 1394. április 12-ére Budára hívta a rendeket, a kik ott erélyes intézkedéseket tettek mindkét irányban. Ezen országgyűlés a törökök ellen Ilosvai Leustach nádort és esztergomi érseket küldte az alvidékre.⁶⁾ Ugyanazon év első felében török portyázók törtek be és Gatalon a pálosok zárdáját dúlták fel.⁷⁾ Ez az első megörökített betörése a törököknek Krassó, illetve Temes vármegyébe. E miatt a nyáron Zsigmond király Lengyelországból jöve, ismét a déli határhoz sietett és itt augusztus 10-én Omoron tartózkodott.⁸⁾ Októberben Temesvárt időzik,⁹⁾ a honnan Szegedre hosszabb tartózkodásra ment,¹⁰⁾ de november 13-án Csanádon is megfordult.¹¹⁾

1393, vagy 1394-ben egy török csapat Ér-Somlyó kerületébe is betört. De ezzel Perényi Péter hőiesen szembeszállt, visszaverte és tőle egy hadijelvényt vett el.¹²⁾

¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 78. sz.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 121. sz.

³⁾ Dr. Thallóczy: Herzog Hervoya; Wiss. Mitteil. aus Bosnien, II, 109.

⁴⁾ Szilágyi: A m. nemz. tört., III, 426.

⁵⁾ Pesty: Krassó, II-1, 258.

⁶⁾ A m. nemz. tört., III, 416., 417.

⁷⁾ Pesty: Krassó, II-1, 176. — a Concilia, II, 283 után.

⁸⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 143. és 144. sz.

⁹⁾ Pesty: Krassó, II-2, 53. — Turchányi: Krassó, II-1, 263.

¹⁰⁾ Ráth, i. m., 99.

¹¹⁾ Borovszky: Csanád, I, 97.

¹²⁾ Morsz. mt. oklt., II, 90. sz. — Az oklevél szerint ez a Perényinek 1392. évi galambóczi megsebesülése után és az 1395. évi kisnikápoli hadjárat előtt — tehát 1393, vagy 1394-ben — történt.

Zsigmond vidékünk védelmére 1394 végén, vagy 1395 elején Temes vármegye élére két erélyes férfiút állított: Csáki Miklóst, Zsidai István fiát és Marczali Istvánt, főispánokká nevezte ki. Marczali 1399-ben Krassó főispánja és a kunok bírása is lett. Ez a két férfiú 1402 végéig védte a hazát Krassóban és gyakran visszaverte a becsapó török portyázókat. Mindkettő ebbeli érdemei alapján 1402-ben szolnoki főispán és erdélyi vajda lett. Marczali mint Zsigmondnak jónevű hadvezére 1412-ben Olaszországban esett el. Csáki, ki Bihar, Békés, Szolnok és Krassó főispánja és a kunok bírása lett, meghalt 1426-ban.¹⁾

Ezek mellett és után szerepelt Korogi István, ki 1383—1385-ig mácsói bán és szerencsével harcol a Horváti párt ellen. 1383-ban krassói, 1384-ben (?) kevei és ezután 1402-ben temesi főispán lett. 1404-ben sebesi főispán is. A négy utóbbi méltóságot 1404-ben együtt viselte; de 1405-ből már nincsen hírünk róla. Temes vármegyében sok birtoka volt.

Azután Zsigmond király igyekezete oda irányult, hogy a védelem érdekében a királyi várakat szaporítsa. Már 1392. július 12-én vette vissza cserében Perényi Miklós szörényi bántól a neki csak két évvel előbb adott Érsomlyó várát, mert, a mint az oklevél mondja, „Érsomlyó vára az ő királyi céljaira különösen hasznos.”²⁾ 1395. február 15-én Brassóban kiadott levelével pedig megszerezte Csáki Miklós, temesi főispántól, a ki magának Szerbiában a törökök és Oláhországban István vajda ellen érdemeket szerzett, Csák ujonnan épült várát Temesben és Kövesd várát Krassóban.³⁾

A betörő törökök eleintén és még sokáig nem foglalni, hanem csak pusztítani és rabolni akartak. Gyakran kis csapatokban, vakmerően, tekintet nélkül a várakra, mint a fergeteg végig száguldoztak a vidéken, a lakosokat vagy rabláncra fűzve vagy gyilkolva, zsákmányolva, égetve és pusztítva. A magyar hadakkal nem mindig keresték a megütközést. Sokszor a magyarok voltak azok, a kik őket felkeresték és megtámadták.

A törökök állandó hajlama a betörésre, valamint a szerb deszpóta és az oláh vajdák ingadozása és megbízhatatlansága — mert az utóbbiak inkább az erősebb törököktől függtek — a határszél megőrzésével megbízottakat a legnagyobb éberségre kényszerítette. Ezen körülmények a hírszolgálatot nagy fontosságra emelték. Így figyelmeztették egy évnélküli Nagyváradról, november 23-ról kelt levéllel Sombori Mihály és János, erdélyi nemesek, kik a karánsebesi Gámán családdal rokonságban voltak, Marczali Miklós és Csáki Miklós, temesi főispánokat,

¹⁾ Tört. Tár, XII, 179—182.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 147. sz.

³⁾ Pesty: Krassó, III, 137. sz.

hogy a litoldi fejedelem követei sokat érintkeztek Vlád és Lukács, oláh bánokkal, a miből az országra talán kár háromolhatik.¹⁾ Ezen levél az évtized közepén kelhetett, mert Vlád, Mircse, oláh vajda fia, aki Árdsisban székel, 1396. május 28-án tett vazallusi hűségnyilatkozatot Lengyelország iránt,²⁾ a melynek királya (Hedvignek, Nagy Lajos leányának férje) akkor a magyar trónra igényt tartott és aspirációival Zsigmondnak bajait még növelte és a viszonyokat az Aldunánál még bonyolultabbá tette.

Az 1395. évi nyár ismét tájainkra hozta a félelmetes ellenséget, melyeknek lakosai a rettegésből többé már ki sem fogytak. Zsigmond, ki u. a. év július elején Erdélyből jövet Oláhországban Kis-Nikápolyt bevette, augusztus végén újból lejött, és most 24-én a Szörény melletti táborból Orsován és 25-én ugyanonnan, a dunai révnél, keltezett okleveleket.³⁾ Az utóbbi napon Sebes közelében is keltez oklevelet, a melyben a Blagay testvéreket az Oláhországban tanúsított hű szolgálataikért megjutalmazza.⁴⁾ De második megjelenése sikeréről tudomásunk nincsen. Távozása után Szent Mihály arkangyal ünnepe körül (szeptember havában) törtek be a törökök, kik Temesvár felé nyomultak és Krassó és Temes vármegyék vidékeit pusztították. Ekkor Marczali Miklós, főispán, Csáknál az éj sötétségét felhasználva, rájuk csapott és elkeseredett harc után legyőzte őket. Egy elvett zászlót diadala jelül felküldött a királynak,⁵⁾ ki novemberben Bács vármegyében és a Szerémségben tartózkodott és egy boszniai hadjáratot tervezett, de november 25-én ismét Budán volt. Itt, november 28 és december 10-ike között értesítették arról, hogy a törökök Oláhországba és az ország déli vidékére, jelesül Temesvár környékére beütöttek, a minek következtében Zsigmond azzal a gondolattal foglalkozott, hogy majd kénytelen lesz oda vonulni és az urak tanácsával megállapítani, hogy micsoda lépéseket kell a védelem tekintetében megtenni.⁶⁾

Akkor Losonczy István, a ki a havasalföldi határ védelmével meg volt bízva, segítség hiányában odaveszett és vele Havasalföld és az Alduna vidéke.⁷⁾ Ügylétszik, ugyanakkor, estek Bájázid szultán hatalmába Orsova és Viddin várak is.⁸⁾

A magyaroknak hadviselő módja eddig nagyon egyszerű, majdnem kisserű volt. Vállalataik hadi létszáma többnyire kicsiny volt: néha

¹⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 174. sz.

²⁾ Pesty: Ször., I, 32–36.

³⁾ Thallóczy Lajos: Mantovai követjárás Budán 1395-ben, 35.

⁴⁾ A Blagay-család oklevéltára, 106. sz.

⁵⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 154. és 188. sz.

⁶⁾ Thallóczy i. m., 86. és 110.

⁷⁾ A m. nemz. tört., III., 428.

⁸⁾ Pesty: Ször., III., 395.

csak néhány száz ember. Ezek 1—2 hónapra élelemmel ellátva, az ellenséges területbe hatoltak és ott csak portyáztak. Azért ezen hadjáratoknak ritkán volt maradandó hatása vagy sikere. Csak kárt akartak tenni az ellenségben és ezt megfélemlíteni; ami azonban a törököknél nem igen sikerült. Ezt Zsigmond lassan kezdte belátni.

Ezen időben kezdte Zsigmond az új ázsiai hatalom fenyegető veszélyét felismerni. Ő volt az első tekintélyes államférfi, aki habár eredménytelenül, annak leküzdését életfeladatává tette.¹⁾ Zsigmond már 1393 óta nagyarányú terveket kezdett kovácsolni. Tervébe Európa többi nemzeteit is belevonta és a régi keresztes háborúkra emlékeztető nagyszerű módon akarta a törököket megtámadni és Európából kiűzni. Már 1396-ban a törökök elleni hadjárat áthatotta az akkori keresztény Európát, de első sorban Magyarországot, amelyről Zsigmond egy 1396 április 3-án kelt levelében mondta: „Ezen ország a többi kereszténység fala és védpajzsa.”²⁾

1396-ra tervezte Zsigmond ezen hadjáratot. De megelőzte őt Bájázid, ki Kis-Nikápoly miatt felbőszülve, már 1395 novemberben hadat izent azzal, hogy jövő tavasszal Magyarországra fog törni.³⁾ Az országnagyok erre már decemberben elrendelték az általános felkelést, amelynek kihirdetésére a király minden vármegyébe két biztost küldött.⁴⁾ Zsigmond Bájázid fenyegetéseire eleintén azt határozta el, hogy csak saját országának védelmére fog szoritkozni.⁵⁾ Májusban érkeztek meg Budára a külföldi hadak. A keresztesek hadi tanácsa a támadás mellett volt és Nikápolyt tűzte ki magának első célul. Junius 24-én Sarui László, temesi főispán, az akkori királyi hadsereg főkapitányának hadiszállása a Karas folyó mellett volt.⁶⁾ Eközben, júliusban, Szent Margit ünnepe körül, a törökök szövetkezve a tatárokkal és szerbekkel újra megjelentek a temesi vidéken és többek közt fölgynjították Uj-Bécset (Uj-Pécsét). Marczali Miklós és öccse Dénes Füzes-Oroszi és Máráz városa között, Temesvártól nyugatra, verték meg a rablókat.⁷⁾

A keresztes hadak a Duna mentén haladtak lefelé és Orsovánál keltek át a Dunán, de a legnagyobb rendetlenségben.⁸⁾ Zsigmond az európai hadak megérkezése után Nagyváradról indult ki és legelőször

¹⁾ G. Beckmann: Der Kampf Siegmunds gegen die Weltmacht der Osmanen; Bevezetés, V. l.

²⁾ Thallóczy L.: Mantovai követjárás, 90¹).

³⁾ U. o., 71.

⁴⁾ A m. nemz. tört. III, 428.

⁵⁾ Thallóczy, i. m., 71.

⁶⁾ Tört. Tár; 1896; 512.

⁷⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 154. és 188. sz.

⁸⁾ Sisity: Die Schlacht bei Nikopolis. Wiss. Mitteil. aus Bosnien, VI, 308, 309.

Orsovát és Viddint könnyű szerrel bevette és az előbbi 200, az utóbbit 500 emberrel szállotta meg.¹⁾

Az orsovai vár alatt Zsigmond 1396 aug. 13-án levelet állíttatott ki, amelyben Marczali Miklós, temesi főispánnak és tesvéinek: Péter-, István- és Dénesnek, tekintettel Miklósnak a temesi és krassói területeket pusztító törökök, tatárok és rácok elleni harcokban szerzett érdemeire, több birtokot adományozott, amely donatiót a király aug. 18-án a bolgárországi Novigrád melletti táborban új adománnyal toldotta meg.²⁾

A hadjárat, amelyhez hasonló csak Nagy Lajosnak nápolyi vállalata volt, kudarcot vallott, mert Nikápoly mellett szept. 25-én a keresztények serege a franciák fegyelmetlensége miatt az oda sietett Bájázid ellen a döntő csatát elveszítette. Megemlítésre méltó, hogy a francia vitézek közvetlenül a csata megkezdése előtt az Orsovánál és más erődöknél hatalmukba került néhány száz török foglyot elbizakodottságukban kegyetlenül felkoncolták,³⁾ amire Bájázid a csata utáni napon 3000 keresztény foglyot mészároltatott le.

Ezen kudarc következtében a magyar fegyverek tekintélye a Balkánon nagyon süllyedt. Csak 1411-ben sikerült ismét azt egyensúlyba hozni.⁴⁾

Zsigmond a nikápolyi vereség után, amelyben egyebek közt Perényi Miklós és Csáki István is elesetek, Konstantinápolyon át Dalmáciába menekült, ahonnan egyenesen Temesvárra utazott, hogy a végek védelme iránt gondoskodjék. Itt 1397 április 5-én időzött. Temesvárra, a veszélyeztetett határra, hívta egybe szeptember 5-én az országgyűlést is. A király e végből már okt. 8-án Temesvárt van, ahol u. a. hó 25-én az országgyűlést megnyitotta, amely egy hónapig tartott.⁵⁾ Természetes, hogy a népes gyűlésnek a határvédelem okozta a legnagyobb gondot. Elhatározták, hogy „ha a jelenlegi háborús idő alatt az ország határait ellenséges támadás fenyegeti és az ott hivataloskodó zászlós úr a határt megvédeni nem tudja, minden zászlós úr és birtokos nemes, a közös, tehát osztatlan kurián lakók közül egy—egy, a többiek, tehát osztottak, fejenként személyesen tartoznak fegyvert fogni és a királlyal, vagy ennek akadályoztatása

¹⁾ Pesty: Ször, III, 395.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 154. és 155. sz.

³⁾ Horváth M.: Magy. Tört., II, 406.

⁴⁾ L. Thallóczy: Bruchstücke z. Gesch. d. Despotenfam. Branković. Wiss. Mitteil. aus Bosnien, III, 331.

⁵⁾ A temesvári országgyűlés irományait Knauz publikálta a „Tört. Tár.”-ban, III, 213—238. — Csánki (Tört. földrajz. II, 65.) említi, hogy Zsigmond király 1397- és 1398-ban a Temesvár mellett volt Székhely egyikéről is keltezett leveleket.

esetén, a nádorral, a fenyegetett részekre vonulni; a jobbágyos nemesek kötelesek azonkívül minden 20 jobbágy után egy íjjal felfegyverzett katonát kiállítani.⁴⁾ Egy másik pont szerint az összes egyházi javak jövedelmének fele hadi célokra szolgál és a királynak nem mint eddig terményekben, hanem készpénzben fizetendő le. Ha a jobbágyos nemes a király felhívására a hadból elmarad, jobbágyaival helyettesítheti magát vagy fizet minden jobbágy után 1 aranyat; a jobbágy nélküli nemes, ha egészséges, elmaradásáért 3 márkát fizet bírságul.¹⁾ Ezen végzés az általános védkötelezettséget elvben megállapítja; de ezen intézkedések mindinkább egy invázió elleni védekezést tartottak szem előtt és nem a támadást és így Zsigmondnak, mivel Velence sem akart terveibe bele menni, támadó politikájáról egyelőre le kellett mondani.²⁾

A következő években országos hadszervezéssel foglalkozott és igyekezett a temesvári országgyűlés határozatait végrehajtani. Így 1398. november 13-án Szeremlyén intézkedett a Temesvár felé irányító közfelkelés gyorsítása és pontosabb tétele végett.³⁾ A kivetett hadi adót is gyűjtötte. Leleszen őriznek egy 1398-ból származó nyugtát, amelyben Zsigmond király elismeri, hogy Domonkos, leleszi prépost, a temesvári országgyűlés határozata alapján reá kivetett 215 arany forint hadi illeték felét, 107 forintot, kezeihez személyesen lefizetett.⁴⁾

Ügylátszik, 1399-ben — márciusban — értesítést küldtek a temesi főispánok Budára, hogy a török seregnek az eleje megérkezett Szerbiába, amire az országnagyok a Szent György napjának nyolcadára Bácsra rendelt hadakat visszatartották, míg új kir. parancs jön.⁵⁾ Ebben az esztendőben Bedefalvi Pál, kevevármegyei birtokos nemes, a törököket az országba vezetvén, hűtlenségbe esett, minek következtében jószágvesztéssel sújtattatott és 2 birtoka Keve vármegyében: Bátka és Petrefalvak Perlász vidékén a királyra szállottak.⁶⁾ Lehetséges, hogy a Horváti-lázadásból maradt parázs volt ezen hazaárulásnak oka, mely vidékünk nemességének királyhűségére és megbízhatóságára nem a legjobb világot veti. Hogy Bedefalvi árulása melyik hónapban volt, nem tudjuk. Magáról az 1399. évi török háborúról május 30., június 3. és augusztus 26-ról vannak tudósításaink.⁷⁾

A vész az alsó vármegyéket közösen fenyegetvén és sújtván,

¹⁾ Magyarorsz. vármegyei. Temes, 291.

²⁾ Beckmann: Kampf Siegmunds, 9.

³⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 161. sz.

⁴⁾ Századok; 1871; 620, 621.

⁵⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 166. sz.

⁶⁾ Pesty: Elt. vm., I, 374.

⁷⁾ Wertner M. a Századok-ban; 1905; 451.

azokat csakhamar tömörülésre birta. 1394 októberében maga Zsigmond király Temes, Krassó és Csanád vármegyékkel egyesülve közgyűlést tartott és pedig, úgylátszik Temesvárt.¹⁾ 1399. novemberében Temes és Krassó vármegyék ismét együttesen üléseznek Temesvár mellett, még pedig a temesi főispánok elnöklete alatt.²⁾ Végre 1405. október 4-én Arad, Csanád, Temes, Krassó és Keve vármegyék Ozorai Pipó temesi főispán elnöklete alatt együttesen üléseztek Aradon.³⁾

Ez hozta magával azt is, hogy az alsó vármegyék lassan Temesbe olvadtak, amelynek székhelye erős várával jelentőségben emelkedett és a melynek főispánjai már a XIV. század utolsó éveiben Krassóban is parancsolnak.

Ez alatt a törökök rabló betörései egyre tartottak, amelyeket a derék temesi főispánok többször szerencsével visszavertek. Marczali Miklós, ki 1402. végéig volt főispán, még kétszer győzedelmeskedett a törökökön, u. m. Mező-Somlyó előtt és a Temesvártól északnyugatra folyó Nyárad folyó mellett.⁴⁾ A félelmetes ellenség portyázói tehát már Temesváron túlra is merészkedtek. Csáki Miklós, társfőispán pedig, aki 1400. szeptember 22-én Himfi Istvánnak perhalasztást adott, mert ez vele együtt az alsó vidék védelmében részt vett,⁵⁾ és öccse György is, a hazát Temesvárról többször a benyomuló törökök és szerbek ellen védtek, amint ezt Zsigmond egy 1401-ben kiadott oklevélben elismeri.⁶⁾

1402. július 20-án Bájázid Kis-Ázsiában Angoránál a mongoloktól Tamerlan alatt vereséget szenvedett és egy évvel később a fogságban életét is veszítette. Fiai között pedig az atyai örökség miatt 10 évig tartott háború tört ki. Ez volt az oka annak, hogy azokban az években a törökök vidékünk ellen nagyobb hadjáratokat nem indítottak. Bájázid vereségének második következménye pedig az volt, hogy 1404-ben Zsigmond és Lázárevics István, szerb deszpóta, között egyezkedések jöttek létre,⁷⁾ melyek vidékünk békéjére jó befolyással voltak.

Már április 16-án értesítette Zsigmond a francia királyt, hogy Lázárevics alávetette magát az ő fennhatóságának és hogy ő a törökök és hitetlenek ellen nagy erővel fellépve, néhány győzelmet aratott.⁸⁾ Az újonnan teremtetett jó viszonyt az is demonstrálja, hogy 1404. szept.

¹⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 145. sz. V. ő. Turchányi: Krassó, I—1, 263.

²⁾ U. o., 164. sz.

³⁾ Márki: Arad vm. története, I, 119.

⁴⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 337. sz.

⁵⁾ U. o., 173. sz.

⁶⁾ U. o., 186. sz.

⁷⁾ Morsz. mt. oklt., II, 96. sz.

⁸⁾ U. o.

tember 1-én Vukasin, szerb herceg, Világos vár kir. castellánusa és Zaránd vármegye főispánja.¹⁾

Vidékünk birtokos nemessége, mikor látta, hogy birtokai elnéptelenednek és elpusztulnak, maga is védekezni igyekezett és e végett várakat emelt. Így említik már 1402-ben Temesvár környékén a nevnei Treutelek jobbágyi, széphelyi és ohádi várait.²⁾ 1404-ben Gyertyánosi Csép Miklós és Jakab a közelgő veszélyes idő tekintetéből Gyertyánoson (Gertenyesen) várat terveztek, amihez nekik Ozorai, akkori temesi főispán, a királyi engedély kieszközlését megigérte.³⁾ Azonban csak 1406-ban építettek, mert akkor Ozorai a mezősomlyói és érsomlyói várnagyoknak azt írta, hogy a Gyertyánosiakat az építkezésben meg ne akadályozzák.⁴⁾ Maczedoniai Dancs Péter fia Miklós egy 1400 után keltezett levél szerint, nővérétől, ki Himfi István neje volt, fát kért, hogy maczedoniai birtokán lévő várát tatarozhassa.⁵⁾

Érdekes, hogy ezen veszedelmek között nemeseink királyukat a távolban is szolgálják. Eltekintve attól, hogy Marczali Miklóst, a ki-próbált vezért, az orsz. tanács 1401 május 22-én a csehek ellen hadba rendelte, másokról is van tudomásunk, hogy másutt harcoltak. Így az 1406. nyár folyamán Csuka fia Dénes Boszniában a Hervoja herceg elleni hadjáratban is résztvett, a miért őt Zsigmond király azzal jutalmazta meg, hogy neki a komjáti oláh districtusban lévő Mihalancz másképp Lópataka nevű helysége új adományt adott és őt valamint családját nemességre emelte.⁶⁾

Végre növelte még a bajt azon körülmény, hogy vidékünk nemességének némely tagja nem volt eléggé királyhű. Midőn 1403 elején a királlyal elégedetlen főurak újra összeesküdtek és most már László, nápolyi királyt kiáltották ki magyar királylyá, vidékünkön a Csákiak tűzték ki a lázadás zászlaját. Hozzájuk csatlakoztak Temes és Krassóban a Himfiak egy része és Omori György. Ez utóbbit és Himfi Istvánt Marczali Miklós kenyerezte le, mire megtértek és őket a Maczedoniai testvérek jelentésére a király ismét kegyébe fogadta.⁷⁾ Nem oly szerencsések voltak a Himfi családból eredő Oszjekiek, névleg Miklós, János és Benedek, Demeter fiai, kik 1404. január 12-én összes Krassó vármegyében fekvő jószágukat elvesztették, amelyeket aztán Zsigmond hűség és diadalmas vezérének Maróti János, szörényi bánnak ado-

¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 97. sz.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 189. sz.

³⁾ Pesty: Krassó, II—1, 187.

⁴⁾ Tört. Tár; 1884; 18. l., 11. sz.

⁵⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 181. sz.

⁶⁾ Pesty: Ször. oláh kerületek, 54.

⁷⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 198. és 200. sz.

mányozta.¹⁾ Csanádban Zynghi István és Tamás, kik magukat Rupolujváriaknak nevezték, csatlakoztak Nápolyi László trónkövetelőhöz; így hűtlenségbe esvén, elvesztették birtokaikat. Zsigmond király 1403. október 30-án azok közt Rohoncza, Nagyfalva (ma: Temesnagyfalva), Rárostelek, Harmad és Vörösmartban lévő részbirtokaikat Tapsoni Anthimi János, tótországi albánnak adományozta, kit a csanádi káptalan u. a. évi december 22-én be is iktatott.²⁾ 1405-ben pedig elkobozták hűtlenség bűne miatt Csői Sáfár István, János és Miklós keze-, torontál- és bácsvármegyei jószágait.³⁾

Ezen korban a városok tekintélyben emelkedtek, miután a törökök és tatárok betöréseikor a városok erősítései a népnek védelmére szolgáltak. Zsigmond kezdeményezésére 1405-ben a budai országgyűlésen oly törvénykönyvet alkottak, amely majdnem kizárólag a városok rendezésével foglalkozik és első sorban elrendeli, hogy a fent említett okokból minden várost falakkal kell övezni. Egy másik u. a. évben alkotott törvénykönyv a népet vette oltalmába az urak ellen, megtiltván e. k. ezeknek, hogy midőn zászlóaljaikat a táborba vezetik, a föld népét fosztogassák.⁴⁾

A pusztító és rabló betöréseknek csakhamar szomorú következményei mutatkoztak. A vidék szemmel láthatóan kezdett elnéptelenedni. Így az 1390-ben említett Szent-András falu,⁵⁾ amely Porány határában, tehát közel a Dunához feküdt, már 1407-ben csak „terra“, azaz „föld“.⁶⁾ Egy 1408. évi oklevél pedig azt mondja, hogy a Temesvártól délkeletre feküdt Berény városához tartozott Zulyanfalva, Melsafalva, Prekafalva, és Kis-Silgéd falvak lakosságuktól el lettek hagyatva.⁷⁾

Zsigmond 1404-ben a temesi vidék igazgatását és védelmét egy igen eszes és bátor férfiúra bízta. Ez az olasz származású Philipppo de Scolari, aki 1369-ban Firenzében született és a Nápolyi László elleni küzdelmekben Zsigmond lelkes hívévé fejlődött. Ozorai Borbálával házasságra lépve, Ozorát kapta. Innen a magyarok Ozorai Pipónak nevezték. Sokféle méltóságai között a legkiválóbb a temesi főispánság, amelyet majdnem haláláig viselt. Innen olasz honfitársai Pipó Spanonak is hívták. Ezen férfiú vaskézrel rövid idő alatt rendet teremtett a

¹⁾ Pesty: Krassó, III, 156. sz.

²⁾ Borovszky; Csanád, I, 104 és II, 518 és 628.

³⁾ Pesty: Elt. vm., I, 377.

⁴⁾ Horváth M.: Morsz. tört., II, 436, 438.

⁵⁾ Pesty: Krassó, III, 128. sz.

⁶⁾ Tört. Tár.; 1884; 26. l.

⁷⁾ U. o., 29. l.

végeken,¹⁾ amire szükség is volt, mivel Zsigmond királynak a keleti egyházszakadás, a római viszálykodás és végre a csehországi eretnecség sok idejét igénybe vette.

Ozorai Pipónak vidékünk megmentésében szerzett érdemeit egy 1407-ből származó oklevél sorolja fel, amely a királynak háláját és elismerését fejezi ki: „Pipó, főispán, aki tőlünk Temes és egyúttal a többi délvidéki vármegyék főispánságát kapta meg, ezeket a vármegyéket, amelyeket azelőtt a törököknek folytonos betörései és sűrű támadásai jóformán teljesen elpusztítottak és elnéptelenítettek, az ő eszével és erejével régi jó állapotukba ismét visszahelyezte, azokat ismét benépesítette és egyúttal országunk határait és végeit, amelyeket a törökök, szerbek és oláhok támadásai, különösen Szerbia felől, tönkretették, újra jó karba helyezte és ott békés állapotokat teremtett”.²⁾

Ozorai Pipó már 1405-ben Krassóban, Keveben és Csanádban is viselte a főispánságot. 1408–9-ben szörényi bán is volt. Az ő kezeiben összpontosultak tehát a déli határ védelmének majdnem összes szálai; ő tartotta fenn a rendet és intézte a közigazgatást.

Pipó ezen bokros érdemeinek megjutalmazására Zsigmond már 1407 ősszel neki és Máté testvérének Krassó vármegyében Bay és Szederjes falvakat és Temes vármegyében Berény városát és tartozékait (19 falút és 4 praediumot) adományozta,³⁾ amibe azokat a csanádi káptalan 1408 januárban beiktatta⁴⁾ és amiről a király 1409 első napjaiban a privilegialis levelet is kiadta.⁵⁾ Evvel Zsigmond emberét anyagilag is vidékünk érdekkörébe kötötte. 1408 dec. 12-én pedig Csáki Miklóssal együtt a sárkányrend tagjává tette, amely rend tagjait e. k. a keresztény vallásnak a törökök elleni védelmére is kötelezte.

Zsigmond 1407-ben ismét kezdett foglalkozni régi kedvenc eszméjével. Elsősorban Velenczéhez fordult, amelynek hajóhadára számított. Gallipolit akarta megszállani és az európai és ázsiai török birodalom között az összeköttetést megszakítani.

Azonban Velence húzta a dolgot. Ezalatt Szerbiában új, Zsigmondra előnyösebb, alakulások állottak be, amelyeket Zsigmond sikerei Boszniában idéztek elé, amely tartományban a király hódításait 1410-ig befejezte. Ez Szerbia Magyarországhoz való közeledését vonta

¹⁾ A Muz. és Könyvt. Orsz. Szövetsége 1904. évi közgyűlésének jegyzőkönyvei, 40–43. — Pipó képét közli A. M. Nemz. története, III, 508–9. közt. — Életrajzával foglalkozott Wenzel Gusztáv az Akad. Értesítőben (1859) és a Tört. Tárból (1884).

²⁾ Tört. Tár.; 1884; 22. l.

³⁾ U. o., 25. l., 17. sz.

⁴⁾ U. o., 30. l., 21. sz.

⁵⁾ U. o., 223. l., 23. sz.

maga után. Szerbiával Zsigmond 1409-ben foglalkozott. Már januárban hadakozott egy királyi sereg Szerbiában a törökök ellen. Ebben résztvettek Remetei Himfi István és Apáczai Márton, temes-krassói nemesek. Ozorai, aki akkor Kevében örködött, az előbbinek jan. 28-án és az utóbbinak febr. 2-án, mert a király szolgálatában voltak, a király nevében a Szent-György utáni nyolcadáig, azaz május elsejéig, perhalasztást adott.¹⁾ Ezen év nyarára pedig Zsigmond egy erős török seregnek Magyarországra való betörését várta.²⁾ A valódi tényállás azonban az volt, hogy Lázárevics István deszpóta öccse Vuk és ennek néhány rokona elégedetlen volt a magyar szövetséggel és hogy Vuk Istvánt török segéllyel júniusban meg is támadta.³⁾ Ezért jött le Zsigmond is és időzött u. a. évi május 21-én Krassófőn, június 9-én⁴⁾ és 13-án⁵⁾ Temesvárt és jun. 21-én Kevénél.⁶⁾ Valószínűleg megfigyelte itt a közelből a Szerbiában lejátszó eseményeket és értekezett Pipóval, aki a következő (1410.) évben abban a fontos diplomáciai kiküldetésben járt a pápánál, hogy ezt Zsigmond terveinek megnyerje.

1411. július 3-ika előtt elismerte Lázárevics deszpóta Magyarország szuverenitását Szerbia felett.⁷⁾ Ennek előzményeül kell tekinteni Zsigmondnak lejtövetelét Temesvárra, ahol a király június 17-én⁸⁾ és 18-án⁹⁾ tartózkodott, hogy valószínűleg a deszpótával a tárgyalásokat befejezhesse, amiben neki Ozorai Pipó nem csekély segítségére lehetett. Erre Lázárevics már július elején országának főuraival Zsigmondot Budán meglátogatta és ezen alkalommal megújította a hűbéri köteléket.¹⁰⁾ Zsigmond akkor a deszpótának nagy kiterjedésű birtokokat adományozott, aminek következtében Lázárevics már 1413-ban Bácsban a magyar főurakkal tanácskozásokat folytatott,¹¹⁾ 1414-ben főispán Torontálban,¹²⁾ ahol a becsei uradalmat kapta és 1418-ban birtokos Krassóban is.¹³⁾

Zsigmond tovább fáradozott, hogy az európai fejedelmeket a törökök ellen segélynyújtásra bírja. 1412-ben Budán a lengyel királyt,

¹⁾ Tört. Tár.; 1884; 226. l., 24. és 25. sz.

²⁾ Beckmann: Kampf Siegmunds, 10, 11.

³⁾ Dimitrijevic: Brankovics, 13. — Thim: Szerbek története, II, 23.

⁴⁾ Ráth, i. m., 111.

⁵⁾ Morsz. mt. oklt., II, 106. sz.

⁶⁾ Pesty: Krassó, III, 178. sz.

⁷⁾ Morsz. mt. oklt., II, 108. sz.

⁸⁾ Ráth, i. m., 113.

⁹⁾ Pesty: Krassó, III, 184. sz.

¹⁰⁾ A m. nemz. tört., III, 483.

¹¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 116. sz.

¹²⁾ Csánki, II, 130¹⁾. Pesty-Ortvay: Tem. okl., 295. sz.

¹³⁾ Pesty: Krassó, III, 198. sz.

a boszniai és szerb fejedelmeket és számos nyugateurópai főurat látott vendégül. Ekkor remélte ismét, hogy az egyházzsakadást megszünteti és az európai nemzetekkel egyesülten a törököt Európából kikergetheti. Azonban már 1413-ban fordulat állott be. Velence, amely ellen 1411-ben Ozorai Pipó Zsigmondnak temesvári látogatása után szerencsésen harcolni kezdett és 1412-ben Mottánál győzedelmes csatában Temes volt főispánja, a hős Marczali István elesett, megkapta Dalmácia azon részét, melyet neki Nápolyi László már 1409-ben eladott és az egyházi unió terve is füstbe ment.

Velence, mely Zsigmondnak a törökök elleni küzdelemben legerősebb társa lett volna, hol ellenséges, hol tartózkodó, kétszínű magatartást tanúsított. Mindig csak a maga hasznát kereste. Így szerezte meg 1420-ban Dalmácia másik részét is. Ez, valamint a huszsziták elleni hadviselése és végre azon körülmény, amit Zsigmond maga is elpanaszolt, t. i. „hogy ha ő Bécsbe megy, a magyarok azt tartják, hogy nem akar segítségükre jönni a törökök ellen, és megint, hogy ha Magyarországon tartózkodik, az ausztriaiak azt vélik, hogy nem akarja őket segíteni az eretnekek ellen“¹⁾ Zsigmond király keleti politikájának legnagyobb kerékkötői voltak. Ezért ismét sokáig nem foglalkozhatott régi terveivel.

Miután a török szultánok 1414—1426-ig Szerbia iránt jóindulattal viseltettek és ezen országot kímélték, azon időben vidékünk délfelől megtámadtatásban nem igen részesült. Csak nyugat és kelet felé kellett védekezni.²⁾

Ennek következtében akkor Keve környékén bizonyos békés fejlődési tüneteket észlelhetünk. Egyebek közt regisztráljuk, hogy Keve városa az 1412-ben új adományként kapott Bálványos és Szkorenóc pusztákat benépesítette, úgy hogy azokról 1428-ban mint falvokról tétetik említés.³⁾

Az 1416. évből néhány hírünk szól, melyek arról tanúskodnak, hogy a hadi élet mozgalmassága nem szűnt meg. Boszniában, ahol 1414- és 1416-ban Ozorai volt a kir. sereg vezére, 1415-ben Hervója, spalatói herceg, a magyaroknak érzékeny károkat okozott. Azonban Hervója már 1416. áprilisban meghalt. Öröksége Mohamed szultán beleavatkozását vonta maga után.⁴⁾ Az ottani harcokban földieink is részt vettek. 1416. tavasszal vagy nyár elején Gyertyánosi Csép Jakab és Miklós, krassói nemesek, Boszniában eltűntek. Amire a királynak egy

¹⁾ Beckmann: Kampf Siegmunds, 91.

²⁾ Dimitrijevic: Brankovics, 17—20.

³⁾ Magdics: Diplom. Ráczkeviense, II. és III. sz.

⁴⁾ A m. nemz. tört., III, 531.

intézkedésére Ozorai főispán május 16-án azok nejeit oltalmába vette.¹⁾ Csak Miklóst találjuk 1421. tavasszal ismét otthon Jakab elesett.²⁾

A boszniai hadjáratban 1415-ben fogságba esett főurak³⁾ kiváltására a Pécssett 1416-ban összegyűlt országnagyok olykép intézkedtek, hogy az ország minden vidékén tekintélyes férfiakat bíztak meg a váltságdíj beszédésével. Az alsó vármegyékre kaptak ilyen megbízást Maczedoniai Miklós, temesi alispán és öccse Simon, Losonczy Zsigmond, orsovai várparancsnok, Kerekegyházy Mihály és Pósa fia Péter, arad-vármegyei nemesek és Trentul Miklós, temesi birtokos és tárnokmester.

A törökök ezen esztendőben két nagyobbserű portyázást rendeztek a magyar szélekre, amelyek számukra a Dobojnál 1415. július végén vívott csata után nyitva állottak.⁴⁾ Az egyikkel Stájerországig hatoltak. A másik vidékünket érte. A temesi vidékbe a törökök a vrhboszniai basa Ikács (vagy Izsák) vezérlete alatt törtek be. Maczedoniai Péter fia Miklós, temesi alispán,⁵⁾ a vármegye felkelőivel üldözőbe vette őket és megütközött velök. Miután az ütközet eldöntetlen maradt, Maczedoniai azon idő szokása szerint, párviadalra hívta ki a török vezért. Ikács az első összezapásnál megsebesült és a lóról lefordult. Erre Maczedoniai ellenfelének nyakára hágott és a megrémült és futásnak iramodó török csapat szemelättára lándzsájával átdöfte őt.⁶⁾

Ez után Maczedoniai, akiről tudjuk, hogy 1416—1418-ig temesi alispán volt,⁷⁾ még egyszer verte meg a törököket, akik ismét a Temes vidékén garázdálkodtak. Most összeszedte a parasztokat és a Maros táján éjjeli támadást intézett az ellenség ellen. Ő maga ment a középen előre. A nyugalmából felzavart török tábor futásnak eredt és Maczedoniai sok zsákmánynyal diadalmasan térhetett Temesvárra.⁸⁾

¹⁾ Pesty: Krassó, III, 195. sz. és Pesty-Ortvay: Tem. okl. 336. sz.

²⁾ Pesty: Krassó, III, 204. sz.

³⁾ Thallóczy L. dr. a Wiss. Mitteil. aus Bosnien-ben, II, 116.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Maczedoniait a magyarok Péterfinek és a szerbek Petrovicsnak hívják.

⁶⁾ Hammer: Gesch. d. Osmanen, I, 291. — Thúróczi: Chron. Hung., IV, cap. 18 után — Egy író 1416-ról írva, azt mondja, hogy Mohamed szultán Oláhországból a Duna völgyében fölfelé vonulván, az első oszmán uralkodó volt, aki lábát magyar területre tette. Zsigmond akkor ajándékokkal és ígéretekkel bírta rá a szultánt, hogy Drinápolyba visszavonuljon (Lázár: A török bir. tört., 91.).

⁷⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 336. és 342. sz.

⁸⁾ Az ujabbkori írók — mind Bonfinius: Rer. Hung., dec. III, lib. 3 után. — Erről az éjjeli támadásról szép néphagyomány maradt reánk. Ez azt regéli, hogy a támadó keresztények az „Isten és Szent Mihály“ jelszót kiáltották, hogy a sötétben magukat felismerhessék. A felriasztott törökök, hogy könnyebben menekülhessenek, csellel élve, azt utánozták, de ijedtükben, folytonosan csak a „Mihály“ szót használták. De evvel elárulták magukat. A győzelem emlékére az ütközet helyén később kápolnát

Az 1417—1420 körüli évekből fennmaradt egy Magyarország védelmére tervezett országgyűlési javaslat, amelynek a havasalföldi (oláhországi) részek, valamint Bulgária és Szerbia felé teendő intézkedéseket tárgyzó részéből kivesszük, hogy akkor Pipó comes 1200 és Losonczi Zsigmond, ki 1417—1420-ban Szörény, Orsova, Miháld, Sebes és Zsidóvár parancsnoka volt,¹⁾ 250 lándzsával rendelkezett.²⁾

1419-ben konstatálhatjuk az oláh kerületek tömörülésének első nyomát. Ugyanis május 31-én Káránban a sebesi, lugosi, káráni és komjáti kerületek Losonczi Zsigmond elnöklete alatt törvénynapot tartanak, amely alkalommal az említett kerületek lakossága mint nemes testület működött.³⁾

1419-ben Zsigmond király seregét újra a törökök ellen vezette, akik az ő vazallusát Mircse, oláh vajdát, készültek megtámadni. Azonban összeütközésre nem került a dolog. Zsigmond megelégedett azzal, hogy a szörényi bánság védelmére Méhádia környékén⁴⁾ Görény várát építette.⁵⁾ Bulgáriából visszajövéen, október 28-án a Vaskapunál állott seregével és nov. 1-én a Pozatha melletti táborából a Dunán innen Orsova kir. vár közelében levelet adott ki. November 28-án és december 1-én Temesvárt volt.⁶⁾ Innen Nagyváradra utazott, ahonnan október elején jött.⁷⁾

Zsigmond a törökökkel 5 évre békét kötött, de ennek dacára nyugalom mégsem vonult be a tájékainkba. 1420-ban Mircse oláh vajdát Dán vajda a törökök segélyével elűzte. Erre Zsigmond megparancsolta Losonczi Zsigmondnak, aki akkor Szörény, Orsova, Miháld, Sebes és Zsidóvár parancsnoka volt, hogy Mircsét helyezze vissza országába. A törökök már Szörényt is szorongatták, amely alkalommal a vár alatt a törökök ellen Bogdán, Miklós fia is szerzett érdemeket, amelyeknek megjutalmazására Losonczi neki 3 komjáti kerületbeli faluban kenézi jogokat⁸⁾ adott.⁸⁾ Losonczi, ki jul. 25-én még Zsidóvárt ahol valószínűleg hadakat gyűjtött, Bogdán részére az oklevelet kiadta,

építettek, amelyet Szent Mihálynak avatták fel. A kápolna körül nemsokára falu keletkezett, amelyet a magyar nép Szent Mihály-nak, de a szerbek Szent Miklós-nak hívtak (Griselini: *Gesch. d. Tem. Banats*, I, 27.). A történet Szent Miklós-nak illetén alapításáról azonban mit sem tud.

¹⁾ Pesty: Ször., I, 275.

²⁾ Morsz. mt. oklt., II, 119. sz.

³⁾ Pesty: Krassó, III, 202. sz.

⁴⁾ Pesty: Ször., II., „Görény“ alatt.

⁵⁾ A m. nemz. tört., III, 534.

⁶⁾ Pesty: Ször., II, 395.

⁷⁾ Ráth, i. h., 127.

⁸⁾ Pesty: Oláh ker., 54. l.

Oláhországban egy az 1420. év végén vívott csatában vereséget szenvedett és életét is vesztette. A törökök aztán Szörényt is elfoglalták.¹⁾ Valószínűleg emiatt táborozott 1420 dec. 20-án Sebes városa mellett Rozgonyi István, temesi főispán és hadparancsnok, ki akkor táborából a temesi alispánjának, Zsadányi Tamásnak, meghagyta, hogy Maczedóniai Dancs fia László, csanádi kanonokot, akit ő a hadakozás alól felmentett és fegyveres szolgáljával a táborból hazabocsátott, mert az az Úr templomában imájával a seregnek többet szolgálhat, mint fegyverével — semmi módon ne háborgassa.²⁾

1421 aug. 31-én Zsigmond király a csanádi püökséget, amelyet akkor Marczali Dózsa kormányzott, új adomány címén régi birtokaiban megerősítette, mert őt az utolsó években a török becsapások nagyon megviselték.³⁾

1423-ban a törökök elleni védekezés szükségessége a Csehországban hadakozó Ozorait hazaszólitotta, aki a temesi főispánságot, amelyet időközben Rozgonyi István viselt, ismét átvevén, haddal Havasalföldre nyomult és ott a törökön nagy győzelmet aratott.

Azért Szörény vára sem maradt sokáig török kézen. 1424 ősszel vehette azt vissza Ozorai. Már 1424 októberben (névleg 16-án) Ozorai Pipó Szörény várának és más végvárok javításánál és jobb körbe helyezésével volt elfoglalva.⁴⁾ Ekkor Mekcei Imre, temesi alispánnak volt a feladata, Temes vármegyében csapatokat gyűjteni és Szörénybe indítani, ami miatt Zsigmondtól nov. 21-én felmenttetett, hogy Körösön perben megjelenjék.⁵⁾

Krassóban akkor Szerdahelyi Imre volt alispán. Ez a katonaállítást kissé erőszakos módon eszközölte. A harci készülődések közben az úton néhány apáczai jobbaggyal találkozott. Az alispán megfogatta őket, mindenüket elvette és az embereket erőszakkal a seregbe vonta. E miatt nov. 18-án Krassó vármegye nemesi közönsége bepanaszolta az alispánt Ozorai főispánnál;⁶⁾ de nincsen tudomásunk arról, hogy azért Szerdahelyinek valami baja esett volna.

A krassói szolgabírák u. a. évi dec. 2-án kiállított tanúságlevelé szerint Himfi Lászlónak és Imrének némely jobbaggya nem vett részt a hadjáratban, amiért Szerdahelyi alispán azokat 3 ökör fizetésével büntette meg. Miután a bírság átvételére kiküldött 2 familiaris a felaján-

¹⁾ Pesty: Ször., II, 528—530.

²⁾ Bárány: Tem. vm. eml., II, 4. l.

³⁾ Borovszky: Csanád, I, 358.

⁴⁾ Pesty: Ször., III, 33. sz.

⁵⁾ U. o., II, 530.

⁶⁾ Pesty: Krassó, III, 214. sz.

lott ökröket megfelelőnek nem találta, két jobbágyot elfogatott.¹⁾ Az ilyen módon összeszedett hadak aligha vonultak nagy bátorsággal és harci kedvvel a háborúba.

Szörény várának helyreállítása és megerősítése volt Ozorainak mint temesi főispánnak utolsó ténykedése, mert kevéssel azután más férfi foglalja el végleg főispáni székét, miután ő 1404—1420- és 1423—4-ben, tehát 18-éven át az alvidéket igazgatta és védelmezte.

Ozorai Pipóról mondja földije Bracciolini: „Temesvárt, amelyet neki a király adományozott és melyet lakossága úgyszólván elhagyott, — falakkal körülvéve és sok épülettel díszítve, lakott helyé tette.”²⁾

Pipó utódja mint temesi főispán Rozgonyi István volt, aki a közbeeső 1421—1422. és a következő 1425—1438. években hivataloskodik.

Az 1421—1427. évekből a történet nem jegyzett fel hírt török betörésről. És mégis különféle jelenségekből biztosan következtethetjük, hogy ilyenek voltak és pusztulással jártak. Így tudjuk, hogy a Jánki-(Nagymihályi-)féle szentgyörgyi uradalomban Krassóban a dunamenti Ligorócz és Boszna (Uj-Moldova), valamint a karasvölgyi Mirsincz (Mercsény) 1421-ben még possessiók (falvak), 1427-ben azonban csak praediumok (elhagyott falvak). Ez indíthatta a Jánkiakat arra, hogy 1421—1427 között az uradalom főhelyén, Szentgyörgyön, mely a Berzáva mellett terült el, kastélyt építettek, amely, mint erről a maradványok tanuskodnak, védelemre sánccal volt körülvéve.³⁾

A halálos ellenség folytonos, ijesztő terjeszkedése a dunai fejedelemségeket ismét rákényszerítette, hogy Magyarországra támaszkodjanak. Zsigmond 1425-ben megújította a hűbéri kapcsolatot Magyarország és Oláhország között és seregeit Dán vajda védelmére küldte. E célból Ozorai a Duna mentén nyomult Oláhországba és visszahelyezte Dánt országába; de ez mégsem nyert nyugodalmat.

1426 nyarán Lázárevics István, szerb deszpóta, 17 szerb várat, köztük Belgrádot és Galambóczot is és nagyobb területet engedett át Zsigmondnak.⁴⁾ Ezen esztendőben Ozorai, ki Szűz Mária születése ünnepén (szept. 8-án) még Orsován tartózkodott,⁵⁾ átvonult a Dunán és Galambócnál győzelmeskedett egy tekintélyes török csapaton. Ez volt Pipónak utolsó harci sikere.

Zsigmond 1426 ősszel az oláhországi háború folytatására Erdélybe utazott. Ez alkalommal szept. 5-én Lippán tartózkodott, ahol ország-

¹⁾ Pesty: Krassó, III, 215. sz.

²⁾ A muz. és könyvt. orsz. szövetsége 1904. évi közgyűlésének jkvei, 43. l.

³⁾ Pesty: Krassó, III, 205. és 218. sz.

⁴⁾ Pesty: Brankovics birtokvisz., 4—6. — Thallóczy a Wiss. Mitteil. aus Bosznien-ben, III, 326—332.

⁵⁾ Tört. Tár.; 1884; 437.

tanácsot tartott és elhatározta, hogy az ország költségén 1000 oláh fegyverest, köztük 100 lovast, Dán segítségére küld.¹⁾

Zsigmond nov. 10-én²⁾ és 11-én³⁾ ismét Lippán volt; azután Erdélyben Földváron Fruzsinnak, Sismán utolsó bolgár cár egyik hozzá menekült fiának a Temes vármegyében fekvő Lippa possessiót adományozta.⁴⁾ Zsigmond Fruzsinnak ezenkívül még a Kevében lévő Maxondot is adta⁵⁾

Lippán találkozott Zsigmond utólszor hű Pipójával, ki nov. 20-án Sirin Arad vármegyében még hatalmaskodási ügyben ítélkezett⁶⁾ és kevéssel aztán, dec. 27-én, Lippán befejezte tetteiben gazdag életét.⁷⁾

1427-ben Oláhországban halotta a hírt, hogy Lázárevics junius 19-én meghalt. Erre Zsigmond a várak átvételére Szerbiába nyomult, augusztus 16-án Orsován táborozott⁸⁾ és szeptember-decemberben Belgrádon volt,⁹⁾ ahol az év végéig maradt, miközben dec. 17-én Kevén is megfordult.¹⁰⁾

Szerbia átvétele nem ment simán. Galambócz kapitánya várát a törökök kezére játszotta, akikkel akkor Szerbiában a magyarok kemény harcokat vívtak. Belgrádot Maróti János, mácsói bán, 1427 szeptember elején szállta meg, akit Zsigmond annak első magyar parancsnokává tette. A birtokbavétel nehézségekkel járt. Akkor szolgált vitézül és szerzett érdemeket Szentlászlói Márk, bodrogvármegyei nemes Ujlaki István familiarisa; nevezetesen „in conservatione nostre castri Nandoralbensis,“ amiért őt Zsigmond király 1428-ban jószágadományozásokkal jutalmazta.¹¹⁾ A nehézségek abból állottak, hogy Bránkovics György, Lázárevics utóda, az utolsó pillanatban húzta a dolgot és a törökök október végén Kruzseváczból Galambócz átvételére sereget menesztettek, amely Bránicsévóig (Kosztoláczig) pusztított.¹²⁾

¹⁾ Hadtört. Közl.; 1888; 164–170.

²⁾ Ráth, i. m., 140.

³⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 392. sz.

⁴⁾ U. o., 393. sz.

⁵⁾ A m. nemz. tört., III, 566.

⁶⁾ Bárány: Tem. vm. eml., II, 11, 12. — Az oklevél olvasása nem helyes; Lippa Aradhoz tartozott és város volt.

⁷⁾ Csánki, II, 119.

⁸⁾ Pesty: Ször., II, 396.

⁹⁾ Morsz. mt. okl. II, 34. sz.

¹⁰⁾ Ráth, i. m., 141.

¹¹⁾ Pesty: Bránkovics, 7. — Thim: Szerbek tört., II, 32. — Morsz. mt. okl., II, 147. sz.

¹²⁾ Thm., i. m., 33.

Zsigmond még 1427-ben tett fontos intézkedéseket a háború folytatására, amelyre ismét nagy arányokban készült. Ezen intézkedések egyike Szent László vár építése, melyet Galambócczal szemben, a magyar parton hegyesúcson még 1427-ben lombárd és genuai munkások emeltek, Zsigmond pedig ágyúkkal és olasz tűzerekkel látta el.¹⁾

A temesi felkelés egybehívása és szervezése akkor Rozgonyi István főispán, gondját képezte, mit ennek néhány fennmaradt leveléből tudunk. Így mentette fel ő Maxondon aug. 19-én kelt levelével Himfi Imrét a közfelkelés kötelezettsége alól²⁾ és Mező-Somlyón nov. 26-án kiállított levelében Dobozi Dán fia Lükácsot az akkor megindított török háborúban, amelyben a magyar sereg Galambócz felé hadakozott.³⁾ Hogy Rozgonyi akkor milyen tekintélynek örvendett, mutatja a következő adat: Szept. 27-én Ragusa város Zsigmond királyt és őt mint temesi főispánt, arra kérte, hogy a szerbiai erősekben kereskedést folytató polgárait vegyék oltalmukba.⁴⁾

Zsigmond 1428 elején hadi előkészületeit folytatta. Januárban és február első felében Pozsazsinban időzött, közel Szent-Lászlóvárához és Galambóczhoz.⁵⁾ Február második felét és március nagyobb részét felhasználta, hogy Erdélybe és azután Tárnovba utazzék, amely utóbbi helyen Vitold, litván fejedelemmel találkozott, akitől segédhadakat eszközölt ki.⁶⁾ Amint a tavasz megjött, március 6-án⁷⁾ és 28-án Haramban jelent meg,⁸⁾ ahonnan Kevére ment, ahol április 9—26-ig tartózkodott,⁹⁾ a hadcsapatok összegyűjtésével és a Dunán való átszállításával foglalkozván. Így parancsolja Kevéről április 17-én Himfi Imrének, hogy levele vétele után azonnal üljön fel és siessen azzal a 32 lovassal, akiknek felszerelésére Csapi László, királyi alkancellártól pénzt kapott, Pozsazsinba, a királyhoz.¹⁰⁾

A magyar sereg, amelynek fővezérévé Zsigmond Rozgonyi Istvánt tette,¹¹⁾ és amelyben Vitold, litván fejedelem és Dán, oláh vajda, segédcapatai, szepesi hadak és szerbek is voltak, április 29-én Galambócz előtt volt és azonnal megkezdte Galambócz ostromát a szárazon. Ezt követte csakhamar a vízi zárlat is. A körülzárolás és ostrom majd-

¹⁾ Pesy: Krassó, II-2, 208.

²⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 398. sz.

³⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 400. sz.

⁴⁾ Morsz. mt. oklt., II, 139. sz.

⁵⁾ Ráth, i. m., 142.

⁶⁾ U. o.

⁷⁾ Aldásy: Zsigmond viszonya Milanóhoz, 49.

⁸⁾ Pesty; Elt. vmk., I, 409.

⁹⁾ U. o., 388 és Aldásy, i. h.

¹⁰⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 402. sz.

¹¹⁾ Horváth: Morsz. tört., II, 482.

nem négy hétig tartott. Zsigmond, ki április 29-én a vár előtti táborban időzik, csak egyszer van távol, május 1-én Kemleken fordul meg, aztán május 4—24-ig keltez okleveleket Galambócz alatt.¹⁾

Kezdetben a magyarok előnyben voltak. A törökök először a Morava folyóból küldtek egy hajóhadat a szorongatott vár védelmére. De ezt a magyar hajósereg megtámadta, rövid idő alatt az ellenes hajókat részint felgyújtotta, részint elsüllyesztette. Ezen alkalommal kitűnt hősiességével Rozgonyi neje, Szentgyörgyi Czeczilia, ki egy gályát vezényelt és evvel ide s oda evezett és abból mozsaraival és követő gépeivel a török hajókat rongálta. De Rozgonyiné hajójával a várat is megközelítette és kárt tett annak védműveiben. A magyar hadak Galambóczot keményen ostromolták. Rozgonyi egy maga irányított ágyúval a vár tornyait romba lődözte. Szent-László várából pedig eredménnyel bombázták a vár falait. A királyi had már az utolsó döntő rohamra készült. Ekkor megjelent egy hatalmas török sereg, mely elől Zsigmond hátrálni kényszerült. Zsigmond fegyverszünetet kötött szabad elvonulás biztosításával, amit azonban a törökök szokásuk szerint nem tartottak be és Zsigmondnak a Dunán át visszavonuló hadait megtámadták. Az erre keletkezett zürzavarban maga a király is veszélyben forgott, amelyből őt Rozgonyi mentette ki, aki a király hajójára szállt és éberségével megakadályozta, hogy a király fogságba essék, miközben ő a Dunába esett és abból csak nagynehezen menttetett ki. A magyar sereg vesztesége csekély volt, mert Szent-László vára ágyúi fedezték a visszavonulókat és a legvakmerőbb támadókat Czrni Závisa lengyel csapatával tartóztatta fel.²⁾

Ez május 25-én történt. Zsigmond Moldován és Szászskán át Ilyédre sietett, ahol már május 26-án időzik.³⁾ A szerbiai segédcapatok a Duna magyarországi partján Kevéig vonultak, hogy ott Szendrőbe átkelhessenek.⁴⁾ A törökök pedig Szerbiát pusztították és Bránkovicsot adófizetővé tették.

Zsigmond nem távozott el azonnal vidékünkéről. Attól tartott, hogy a törökök átcsapnak. A végeken maradt tehát, hogy a magyar határ megtámadtatását megakadályozza és Belgrádot jobban erősítse. Ekkor június 9—29-én⁵⁾ és július 2—6-án,⁶⁾ továbbá 9—18—29-én⁷⁾ és

¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 82 és Ráth, i. m., 142

²⁾ U. o., 149. sz. és 81; Zsigmondnak 1430. márc. 31-én Pozsonyban kiállított levele is, amelyet hasonmásban közölt: Szilágyi: A m. nemz. tört., III, 568 és 569 között.

³⁾ Morsz. mt. oklt., II, 82.

⁴⁾ Dimitrijevic: Brankovics. 36.

⁵⁾ Pesty: Elt. vmk., I, 388.

⁶⁾ Áldásy: Zsigmond viszonya Milanóhoz és Velenczéhez, 141.

⁷⁾ Pesty: Elt. vmk., I, 388 és Morsz. mt. oklt., II, 82.

augusztus 23-án¹⁾ Kevén, augusztus 24—szeptember 12-én²⁾ Ilyéden, szeptember 20-án Varadián,³⁾ október 9—19-én⁴⁾ Sebesen, október 26—november 18-án⁵⁾ Miháldon, november 19—december 4-én ismét Sebesen,⁶⁾ december 8-án Temesvárt⁷⁾ és december 13-án⁸⁾ Lippán időzött, folytonosan hadi intézkedésekkel foglalkozván.

Így hagyta meg augusztus 24-én Ilyédről Himfi Istvánnak, hogy 50 lovassal az ő táborába siessen.⁹⁾ Ugyanonnán jutalmazta augusztus 27-én Szentlászlói Márkot Nándorfehérvár és Galambóc alatt szerzett érdemeiért.¹⁰⁾ Sebesen november 29-én Keve városa lakóit az adó, harmincadok és kamarai illetékek alól felmenti, kikötván, hogy a Duna átkelőjét (portum regium, seu custodiam pontus¹¹⁾ jól őrizték.) Ugyanott november 30-án jutalmazta Bizerei Lászlót, Miklóst és Jakabot, azon vitézségükért, amelyet Galambóc alatt tanúsítottak, nekik Sebesen egy udvartelket adományozván.¹²⁾ Hasonló módon jutalmazta akkor Zsigmond a Macskásiakat is. Macskási Román és Mihály Galambóc falai alatt nemcsak hőiesen küzdöttek, hanem a Dunán át való visszavonulás közben a sereget megtámadó törökök ellen harcolván, életüket is veszítették. Ezért a király testvéreiket és rokonaikat adományokba részesítette és nekik a báni adónak egy részét elengedte.¹³⁾

Zsigmond ittartózkodása idejében új külföldi segélyt is keresett. Ismét Velenczéhez fordult, amellyel viszályban volt, de amely iránt a galambóczi vereség után engedékenyebb lett. Julius 2-án fogadta Kevén Velence követét, Marco Dandolo, akivel a kötendő fegyverszünet és egy a török elleni segélynyújtás ügyében július 3—6-ig tárgyal, amely tárgyalásokat szeptember 3-án Ilyéden újból megkezdték és 8-án egy 5 évre terjedő fegyverszünet megkötésével befejezték. Velence akkor Zsigmondnak tekintélyes kölcsönt adott és ígérte hogy ha a király a törökök ellen a szárazföldön Görögorszáig nyomul őt a köztársaság hajóival a Boszborusnál támogatja. Zsigmondnak azon

¹⁾ Ráth, i. m., 142.

²⁾ Morsz. mt. oklt., II, 82; Áldássy, i. m.; Ráth, i. m.; Pesty: Krassó, II—1, 225, 226.

³⁾ Ráth, i. m.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Pesty; Oláh ker., 59 és Ráth, i. m.

⁶⁾ Pesty: Ször., II, 330.

⁷⁾ Ráth, i. m.

⁸⁾ Pesty-Ortvay: Tem. okl., 403. sz.

⁹⁾ Pesty: Krassó, III, 230. sz.

¹⁰⁾ Morsz. mt. oklt., II, 147. sz.

¹¹⁾ Magdics: Diplom. Ráczeviense, 4—9. l.

¹²⁾ Pesty: Ször., III, 35. sz.

¹³⁾ U. o., 70. sz.

őhaját azonban, hogy őt a Dunára küldendő hajókkal is támogassa, nem teljesítette.¹⁾

Zsigmond, valószínűleg még 1428. decemberben Temesvárt, a milanói Benedetto Fulco dei Furli közvetítésével a törökkel 3 évi fegyverszünetre lépett, amely megint rövid időre békét hozott vidékünknek.²⁾

Zsigmond Temesvárról még 1428. decemberben utazott el Volhiániába Vladiszláv lengyel királyhoz. Előbb Budán, december 28-án, még megemlékezett Rozgonyiné galambóczi érdemeiről, sőt jószágadományban részesítette.³⁾

A galambóczi kudarc nagy csapás volt Zsigmondra. Keleti politikája, tervei és reményei megsemmisültek. A magyar fennhatóság Szerbiában és Oláhországban ismét gyengült.

Galambóczi a törökök kezében maradt, akik ezen várat jól megerősítették és később Magyarország felé kirohanó kapunak használták. Vidékünk ismét ki volt téve a törökök romboló dühének. Hogy mennyit szenvedett akkor annak lakossága, erről élénken beszélnek az oklevelek. Egyből a következőt vesszük ki: „Zsigmond király a karánsebesi kerület oláh és másnyelvű lakóit — tekintve, hogy az ismételve betörő törökök által sok elnyomatást és fosztogatást szenvedtek, hogy ezek házaikat felperzselték és sokakat közülök rabságba hurcoltak — a király tetszésének tartamára minden adó alól felmentette és nekik az egész országra vámmentességet adott”.⁴⁾

Zsigmond, hogy a határt jobban biztosítsa, a német lovagrenddel lépett érintkezésbe, amelynek 1426-ban a Neumarkot átengedte. 1429 májusban adta át Zsigmond a Redwitz vezérlete alatt bejött német lovagrendnek Szörény várát. Redwitz 1430-ban már mint szörényi bán működik és ilyen minőségben akkor januárban Miháld környékén és július 9-én Haramban tartózkodik. De neki és a rendnek sem volt szerencséje a törökökkel szemben.⁵⁾

1429 szept. 3-án Thallóczi Frank, kevei főispán, Bátmonostori Tóttos Lászlótól, a belgrádi belső vár kapitányától, átvette a belgrádi vár felszerelését.⁶⁾

¹⁾ Áldassy, i. m., 140—148.

²⁾ U. o., 50 és 149.

³⁾ Morsz. mt. oklt., II, 149. sz.

⁴⁾ Ezt mondja egy 1494-ben kiállított levél, amely a fentemlített privilegiumokat erősíti; de ezt nem említi, hogy melyik esztendőben voltak a betörések. Pesty: Oláh ker., 23 és Ször., II, 121.

⁵⁾ Pesty: Ször., I, 38—41.

⁶⁾ Morsz. mt. oklt., II, 523. sz.

1430-ban az ország déli határának védelmére Keve és Krassó vármegyék bandériumok állítására köteleztettek.¹⁾

1430 őszén és 1431 elején Thallóczi Máté, belgrádi kapitány és kevei főispán, szorgoskodott a dunai határon. Ez 1430 nov. 29-én meghagyta Boldmachias, temesvári fizető mesternek, hogy Himfi Imre, László és Fránk, belső embereinek segélyképen 300 forintot fizessen.²⁾

Dec. 10-én pedig parancsolta Himfi Imrének, hogy sürgős ügyben 12 lovassal és ugyanannyi jó lóval siessen hozzá a Duna mellékére Tornista vára alá,³⁾ mely Páncsova környékén állott. Végre jan. 10-én meghagyta Himfi Miklós, Imre, László és Fránk, kevei alispánoknak, akiket Thallóczi Fránk, főispán társa, nevezett volt ki,⁴⁾ hogy 3 napja beállván a Duna jege, amiért a törökök támadásától lehet tartani, az egész Keve vármegyében készüljenek fel a hadjáratra, úgy hogy újabb felhívására az egész haderő azonnal a Duna révéhez (Kevéhez) vonulhasson.⁵⁾

Az elmúlt harmadik évtizedben uralkodott nehéz és zavaros viszonyok közt megtántorodtak egyesek hazafiúi kötelességük teljesítésében és a hűtlenség bűnébe estek. A hazaárulást és az elpártolást megkönnyítették a származás, a nyelv és a vallás. Egy ilyen esetre az oláh származású Bizerei családnak egy pere érdekes fényt vet.

1433 végén Bizerei Miklós királyi testőrnek László nevű fia rokonait Bizerei Ládót és fiait a királynál bevádolta, hogy azok hűtlenségbe estek, midőn még Dán vajda alatt (1420—1430) Oláhországba kimentek; ott a törökökkel cimboráskodtak: hazájuk és királyuk ellen működtek.

Ezért Zsigmond király Ládót és fiait jószágvesztéssel sújtotta. Ennek alapján Redwitz Miklós, szörényi várkapitány, a megbüntetetteknek a sebesi kerületben fekvő 14 birtokát a király nevében lefoglalta és kezelte.⁶⁾ Most Bizerei Miklós a lefoglalt jószágokat magának kérte és Zsigmond király csakugyan Miklósnak és ennek rokonának Láczkónak adományozta az említett birtokokat, meghagyván a csanádi káptalannak, hogy ez Bizerei Miklóst és Láczkót a fennebbi jószágok birtokába beiktassa, amit a káptalan 1434 elején végre is hajtott.⁷⁾ Bizerei Miklós és László egy pár évig a jószágokban voltak, midőn Zsigmond halála után, 1438-ban, Bizerei Ládó fia László Albert

¹⁾ Pesty: *Elt. vmk.*, I, 418.

²⁾ *Morsz. mt. oklt.*, II, 158. sz.

³⁾ *U. o.*, 159. sz.

⁴⁾ Pesty: *Elt. vmk.*, I, 409.

⁵⁾ *Morsz. mt. oklt.*, II, 160. sz.

⁶⁾ Pesty: *Ször.*, III, 40. sz.

⁷⁾ *U. o.*, 41. és 42. sz.

királyhoz fordult és előadta, hogy az ő apja sohasem volt hűtelen hazája vagy Zsigmond király iránt és Bizerei Miklós csak hamis vádak alapján és jogtalanul bírja a jószágokat. Albert király orvoslátot óhajtott nyújtani és megbízta Marczali Imre, János és Hagymási László, temesi főispánokat, hogy az ügyet vizsgálják meg.¹⁾ Ezek 1439-ben kihallgatták a sebesi kerület nemes és nem nemes lakosait egy kikiáltott közgyűlésen és ott a megjelentek Sebes város templomának főoltáránál eskü alatt tanúbizonyságot tettek, hogy Ládó sohasem volt hűtelen és hogy annak halála után fiai a sebesiekkal együtt vitézül harcoltak a törökök ellen. Ennek alapján Albert király meghagyta a temesi főispánoknak, hogy Ládó fiait apjuk jószágaiba helyezték vissza és iktassák be újra, ami aztán meg is történt.²⁾ Azonban 1447-ből tudjuk, hogy a per később a pesti országgyűlésen folyt, amelyben Ládó fia Lászlót a hűtlenségben mégis bűnösnek találták. A birtokpernek aztán családi egyezkedés vetett véget.³⁾

Zsigmond figyelme mindenre kiterjedt, ha eszközöket kellett keresni céljai elérésére. Midőn I. Murád szultán fia, Szaudsi, kit lázadása miatt atyja megvakíttatott, családjával Magyarországra menekült, azt Zsigmond király szíves fogadtatásban részesítette. Szaudsinak két fia volt: Daud Cselebi — vagy magyarosan: Csalapia Dávid — és Orkhán, valamint egy leánya. Ezen családnak adományozta Zsigmond a nagykikindavidéki Szenteltegyház és Kunszőlős nemesi birtokokat, amelyeket 1433 június 4-én Csalapia Dávid kezén találunk. A török család itt megkeresztelkedett. A leány, ki a keresztségben Katalin nevet kapott és akit a nép egyszerűen csak Császár Katalinnak nevezte, feltűnő szépség volt, úgy hogy emlékét később a monda is szárnyaira vette és az akkori költők megénekeltek szerelmét, melyet szomszédja, Szilágyi Mihály iránt érzett, ami miatt aztán ennek Hagymási Lászlóval párba is volt. Ezt a vetélkedést a szép török hercegleányért, aki különben a kettő közül egyiké sem lett, 1570-ben egy „Szendrői névtelen” áthelyezte Törökországba, amint ezt a mai napig fennmaradt költemény elbeszéli.⁴⁾

Azonban nincsen hírünk, amely igazolná, hogy Zsigmond Szaudsi családját a török viszonyokban felhasználhatta volna.

A negyedik tizedben a két Raguzai Thallóczi testvér, Máté és Frank, fehérvári kapitányok és Keve, Krassó és Csanád főispánjai. Már 1429-ben kezdték hivataloskodásukat. 1434—1439-ben Frank

¹⁾ Pesty: Ször., III, 45. sz.

²⁾ U. o., 46. sz.

³⁾ U. o., III, 61. sz.

⁴⁾ Borovszky: Csanád, I, 125 és II, 320, 576.

egyedül viseli a méltóságokat. 1430-ban Máté mint kevei várnagy 400 forint salariumot húzott a kassai kamarától.¹⁾

Kevében a negyedik tized első felében a Thallócziakat a Remetei Himfi család négy tagja: Miklós, Frank, Imre és László, kik az alispáni teendőket végezték, támogatta nehéz feladatukban. Himfi Miklós és Frank 1437- és 8-ban Krassóban is alispánok.

Az 1432. esztendő véstjólóan kezdődött. Thallóczi Frank először Bránkovics deszpóta jelentéséből tudta meg, hogy egy török sereg Zinán bég alatt nyomul Magyarország déli részei felé.²⁾ Ezért január 29-én meghagyta Keve vármegye közönségének, hogy sürgősen álljon hadba és Himfi Imre, alispán, vezetése alatt vonuljon a kevei révhez.³⁾ Együttal meghagyta Himfi Imrének, hogy a vett utasítás szerint, amennyiben eddig nem történt volna meg, a vármegye nemeseivel sietősen üljön fel és vonuljon Keve felé.⁴⁾ Februárban híre járván, hogy Izsák (Izak) bég hatalmas sereg élén, Belgrád megvívására indult, február 6-án meghagyta Keve vármegye nemes közönségének, hogy fő- és jószágvesztés terhe alatt a rendelet vételének nyolcadnapján összes gyalog és lovas csapataikkal siessenek a veszélyeztetett vár védelmére.⁵⁾ Thallóczi Franknak többi intézkedéseiből még ismeretes, hogy augusztus 5-én Kevéből megtiltotta Horvát György, kevevármegyei Székelyben (Szákul, most Torontál-Sziget) lakó jobbágynak, hogy Szent László várába menjenek, ahol akkor a sereg tartózkodott.⁶⁾

Ezen esztendőben júniusban a törökök, akikhez Vlád Drákul is csatlakozott, akit Zsigmond tett volt oláh vajdává, — hatalmas sereggel támadták meg Szörény várát, azt bevették és őrségét felkoncolták. Ezzel a német rend működése vidékünkön megszűnt és Redwitz 1435 elején eltávozott.⁷⁾

Ilyen viszonyok közt akkor a közbiztonság nagyon rossz volt. Thallóczi Frank meghagyta 1432 febr. 18-án a kevevármegyei Akalbát lakosainak, hogy Pál, székesfehérvári kanonokot és a fehérvári székesegyház embereit, akiket a dunai révnél Olnos és Halász birtokokon a rablók („huzerones“ = huszárok = corzarok) és egyéb gonosztevők ellen odatelepitett, a jelen hadbaszállás folyamán ne merészeljék háborgatni.⁸⁾

¹⁾ Pesty: Elt. vmk, I, 409.

²⁾ Dimitrijevićs: Brankovics, 32.

³⁾ Morsz. mt. oklt., II, 163. sz.

⁴⁾ U. o., 164. sz.

⁵⁾ Pesty: Krassó, III, 244. sz.

⁶⁾ Pesty: Krassó, II-2, 209.

⁷⁾ Pesty: Ször., II, 40.

⁸⁾ Morsz. mt. oklt., II, 166. sz.

1433-ban Brankovics György, deszpóta, miután Belgrád magyar kézen volt, a szultán engedelmével Szendrőn magának várat építtetett,¹⁾ mely a magyar határon a deszpótának több biztonságot nyújtott. Ezen évben a törökökkel fegyverszünet érdekében tárgyalások is folytak.²⁾

1432. november és 1433. január 20-ika közt Zsigmond király kezdeményezésére Budán az ország védelmi rendszerének megállapításával foglalkoztak. Az akkor készített tervezetet az 1435. évi budai országgyűlés törvénybe foglalta. Ezen törvény kimondta, hogy a vármegyékben a nemesség személyesen felkelni és a főispán alatti bandériumban a királyt segíteni és minden 33 jobbágy után egy felfegyverzett lovast állítani tartozik, mely utóbbiakat a többi jobbágyoktól szedett külön adóval tartották volna fenn. Így a parasztság is a rendes katonaság kötelékébe lépett.

Az 1435. évi törvény értelmében az ország 7 védelmi területre oszlott. A mi vidékünkre nézve a következőket rendelte el annak XXII. fejezete: „a főpapok, főurak és az ország lakosai intézkedjenek és gondoskodjanak arról, hogy az ország főpapsága és előkelői közül Oláhország, Szerbia és a Duna más irányában a törökök ellen az ország védelméről kik gondoskodjanak. A király az ország ama részeinek védelmére is el fog mindent követni, ami csak módjában áll.”³⁾ XXX. fejezetében pedig meg van mondva, hogy ki tartozik „A Temesköz felé Severinig” harcolni.

Ezeket sorolja fel:

A királyi dandár	1000 lovas.
A kalocsai érsek 1 bandérium . .	500 „
A váradi püspök 1 bandérium . .	500 „
A csanádi püspök	200 „
Az oláhok, kunok és jászok . . .	200 „
Temes vármegye dandára	200 „
Torontál „ „	100 „
Keve „ „	100 „
Krassó „ „	100 „
Csongrád „ „	200 „
Csanád „ „	300 „
Arad „ „	100 „
Zaránd „ „	300 „ ⁴⁾

¹⁾ Dimitrijevic: Brankovics, 42.

²⁾ Hadtört. Közl., V, 607.

³⁾ U. o., V, 599.

⁴⁾ U. o., V, 604.

Összesen: 3.800 lovas. Megemlítendő, hogy ezen létszámot az illető érdekeltek maguk határozták meg¹⁾ és hogy abból sok úr, mint például Rozgonyi István, a szerb deszpóta stb., valamint a birtokos nemesek, például a Himfiék, Nagymihályiak és a városok hiányoznak.

Zsigmondnak ezen hadszervezete az országot erőssé tette volna, mert az állandó katonaság alapját képezte,²⁾ de, fájdalom, ez a szabályzat soha sem lépett életbe, tehát vidékünkre hasznos nem volt.

Talán védelemre és megerősödése is gondolt Zsigmond, midőn 1435. április 29-én, miután már 1390. július 21-én Nagy Lajosnak 1369. évi, a bessenyők számára kiadott kiváltságlevelét megerősítette volt, a bessenyőket, akik Csanádnak azon részében laktak, amely ma Torontál északi részét képezi, minden más bírák alól kivette és nekik széleskörű kiváltságokat adott.³⁾

1435-ben sem csendesült el a harci zaj a Duna mentén. Március 14-én Thallóczi Frank Haram várában fordult meg és Himfi Frank hivatalnokának a háborúra vonatkozó utasításokat adott.⁴⁾ Zsigmond király pedig Brűnnben július 4-én Keve városának azt a szabadságot adván, hogy falai közt idegen kereskedők árúkat kicsinyben nem árulhatnak, lakosainak kötelességévé tette erősségének fentartását és védelmét.⁵⁾

1436-ban Áli bég egy török had élén a Dunán átkelt és a temesi vidéket negyven nap alatt minden irányban feldúlta és onnan roppant zsákmányt és sok foglyot vitt magával.⁶⁾ Talán ezzel lehet vonatkozásba hozni azt, hogy Zsigmond 1436-ban — a galambóczi szerencsétlen hadjárat után 8 évre — még egyszer megfordul vidékünkön. 1436 április 10-én keltez okleveleket Temesvárt⁷⁾ és április 18-án Csanádon.⁸⁾ Ez volt Zsigmondnak utolsó ittléte; mert a következő 1437. évben, dec. 9-én, Znaimban meghalt.

Halála előtt még egy győzelem hírének örülhetett. A törökök 1437 közepe előtt nagyobb hadjáratot indítottak Szerbia ellen, amelytől az újonnan megerősített Szendrőt követelték. Ez volt akkor Bránkovicsnak úgyszólván utolsó és egyedüli biztos helye és a szerb-magyar határvédelemre felette fontos. Bránkovics a magyarokat hívta segítségül Szentmiklósi Pongrácz Belgrádból már július elején magyar

¹⁾ Hadtört. Közl., 602.

²⁾ U. o., 586 és 608.

³⁾ Borovszky: Csanád, I, 101.

⁴⁾ Pesty: Krassó, III, 256. sz.

⁵⁾ Magdics: Dipl. Rácz-Keviense, 6. sz.

⁶⁾ Dimitrijević: Brankovics, 43, 44. — Kupelwieser: Die Kämpfe Ungarns, 46, 47.

⁷⁾ Ráth, i. h., 154.

⁸⁾ Pesty: Ször. oláh ker., 65.

és cseh hadakkal Szendrő alá sietett, amelyet a törökök már nagyban ostromoltak. Ide sietett Erdélyből Hunyadi János is. A felszabadító csatában a törököket megverték, főleg Hunyadi közreműködése folytán, aki az ellenséget Epurisig üldözte. Julius 17-én vette ezen győzelemnek hírért a Prágában betegen időző király. Ez volt Hunyadinak első fényes katonai tette.

1437 körül, tehát Zsigmond halála idejében, a délvidéki királyi várakból kevés volt magánkézen, nem mint az ország más vidékein. Ez Zsigmond gondoskodásának és terveinek felelt meg. Csak Temesvár volt Rozgonyi István, temesi főispán, — Zsidovár Ország János és Kátai László — és Krassófő Orbánász György kezén. A többi erősséggel maga a király rendelkezett. Ezek voltak névleg: Szörény, Görény, Orsova, Miháld, Sebes, Péty (Dubova alatt), Szinicz (,tri kule“), Sztánilócz, Drankó, Librád (Duna-Szent-Ilona határában), Szent László, Pozsaszin, Halmos (Uj-Sopottól dnyra), Ilyéd, Haram (Palánk), Dombó, Keve, Torniste (Beresztócz határában) és Belgrád.¹⁾ Nem kevesebb mint 19 erősség, amelyekre azonban szükség is volt, hogy az ország déli határát védelmi láncsal vegyék körül.

Zsigmond meghalt anélkül, hogy a törökök elleni terveit megvalósította volna. Ellenkezőleg, kormányának hosszú ideje alatt Magyarországnak összes déli vazallus tartományai elvesztek és az ország déli végei egy hatalmas vad ellenség támadásainak voltak kitéve. Ennek oka azonban kevésbé Zsigmond személyében mint inkább korának és országainak viszonyaiban keresendő. Zsigmond komolyan vette feladatát, amelyet 1396- és 1428-ban megoldani is remélt. De a törököket erőssé tette a vallási fanatizáltság, a szervezetség, a fegyelmezetség és a halálmegvetés, amelyek a keresztény hadakban hiányoztak. Ezért veszett kárba Zsigmond igyekezete és ez okozta vidékünk vesztét.

Zsigmond eszméjét, a törököknek kiűzetését Európából, Hunyadi János vette át, akinek már akkor mutatkozó hadvezéri tehetségét Zsigmond felismerte és méltányolta, és akit gazdag birtokokkal megjutalmazott. Hunyadi János, ki Zsigmond udvarában nevelkedett, már 1435-ben zálogba kapta a komjáti és 1437-ben a marzsíni oláh kerületeket Temes vármegyében, mi által vidékünk gazdagabb földbirtokosai sorába lépett.

A magyar rendek 1437 dec. 18-án Albertet, Zsigmond vejét, választották királyukká. Albert első gondját a török veszedelem képezte. Már 1438 jan. 1-én történt koronáztatása idején adta Hunyadi János kérésére, akire a szörényi bánságot ruházta, örök adományban Drankó várát tartozandóságaival együtt Csornai Mihálynak, a későbbi szörényi

¹⁾ Arch. Közl. XII, 112., 113. és 115.

bánnak, ennek testvérének Balázsnak és ez utóbbi fiának, Miklósnak, $\frac{3}{4}$ részben, $\frac{1}{4}$ részben pedig Bizerei Miklósnak.¹⁾

Már trónraléptekor érkeztek a törökök felől fenyegető hírek. Albert azonban majdnem egy évre volt kénytelen országát elhagyni és az ország kormányzását kezdetben az országnagyokra bízni. Alberttel volt Hunyadi is. És ezt vidékünknek csakhamar éreznie kellett.

Murád szultán, ki a szendrői vereséget nem tudta elfelejteni, a nyár első felében Kis-Ázsiából visszatérve, nagy sereget küldött az Al-Dunára. Ehhez Vlád Drákul, oláh vajda, is csatlakozott. A török sereg Ali, Evreno fia, vezérlete alatt Szendrőnél kelt át a Dunán és Temesvár mellett haladt el, ahonnan lovassága állítólag egész Budáig száguldozott.²⁾ Mások szerint a török sereg Szörénynél lépte át a Dunát és Orsovánál tört be. Ali serege Karánsebesre nyomult és aztán a Vaskapú-szoroson át Erdélybe tört, amelynek száz részeit 6 hétig pusztított és amelyet végre a töröcsvári szoroson keresztül elhagyott.³⁾ Midőn akkor Mezid bég és Vlád vezetése alatt a török és oláh sereg Sebes városát és kerületét elpusztította, Macskási Jakab, László és Döme nemeseinek szüleit és testvéreit, a családnak okleveleivel együtt, elhurcolta.⁴⁾ Ezekről 1440 okt. 15-én Ulászló király azt írja, hogy a Zsigmond és Albert királyok alatti betörések idején a lakosok sokszor rabságra hurcoltattak és házaik felgyújtattak. Miután 1438-ban a Macskásiak a birtokjogaikat igazoló okleveleiket elvesztették, Ulászló azokat birtokaikban újra megerősítette.⁵⁾ Az akkori betörés alkalmával Macskási Zakhár leánya is rabságra hurcoltatott. Zakhár özvegye, hogy leányát kiválthassa, részbirtokait Mutnoki Mihálynak 20 aranyforintért elzálogosította. Csak 1478-ban szerezte vissza a családnak az elzálogosított részjészeket.⁶⁾

A következő (1439) évben Murád nagyobb vállalatra határozta el magát. Brankovicstól követelte Szendrőt. Brankovics azonban Magyarországra menekült és fővárosának védelmét György fiára bízta. Brankovics még tovább ment a veszély közeledésére. Szendrőt átengedte Albertnek, amiért ez még aug. 1-én Brankovicsnak a világosvári uradalmat ajándékozta. De Szendrőt Albert már nem szállhatta meg.⁷⁾ Murád májusban indította 130.000 emberből álló seregét Szerbia

¹⁾ Pesty: Ször., III, 65., 66. és 68. sz.

²⁾ Teleki: Hunyadiak kora, I, 107, Hammer után.

³⁾ L. Kupelwieser: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen, 50.

⁴⁾ Pesty: Ször., III, 70. és 71. sz.

⁵⁾ Pesty: Krassó, III, 286. sz.

⁶⁾ U. o., 334. sz.

⁷⁾ Pesty: Brankovics, 22³⁾. Morsz. mt. oklt., II, 194. sz.

ellen, Szendrőt 3 hónapig körülzárolta, ostromolta és aug. 27-én bevette.

Albert, aki csak márciusban érkezett volt haza, a nyáron a török vész miatt Budán országgyűlést tartott. Ezen azonban azt határozták, hogy a hadviselés terhe a királyra hárul és ez csak akkor hívhatja egybe az urak zászlóaljait, a nemesi felkelést és a telekkatonaságot, ha saját seregével és a tiszti zászlóaljaival az ellent nem győzi. Ez válságos helyzetbe hozta az országot.

Albert a Szegedre táborba szöklített nemességgel, ennek késedelmezése miatt, csak aug. 13-án jutott az alsó Dunához Titel környékére és ott kis, csak 24.000 főnyi seregével tétlenül vesztegelni volt kénytelen, mert Szendrő felmentésére nem indulhatott.

Csak a szörényi bántság védelméről gondoskodhatott sikeresen. A viszonyok kényszerítő hatása alatt jött akkor szokásba a királyi várak védelmét magánosok pénzsegedelmére bízni. Az 1435-ben hozott törvények csak írott malaszt maradtak. Az általános hadkötelezettséget nem tudták behozni. A nemességgel nem lehetett boldogulni. Így a határvédelemre szolgáló várakról más módon kellett gondoskodni. Albert e tekintetben Hunyadi Jánosra hallgatott, akiről tudta, hogy a viszonyokat ismeri és hazájának javát óhajtja. A végvárakat erőskezü magánosokra kezdte bízni, akiknek érdekében volt, birtokaikat megtartani és megvédelmezni. Drankó volt, mint fenn láttuk, az első. Már máj. 9-én Pozsonyban kötött Albert conventiót az új szörényi bánokkal Hunyadi Jánossal és hasonnevű öccsével, akik a bánóság várainak már birtokában voltak, amelynek értelmében Hunyadi János Szörény, Görény, Orsova, Péty és Miháld várak fentartására a következő 3 hónapra 2.757 arany forintot adott.¹⁾ Hasonlólag cselekedett ugyanazon napon Erzsébet királyné, aki a Kátai családnak nagy adományt tett, mert 2.500 magyar arany forinttal hozzájárult Szörény, Görény, Orsova és Miháld megerősítéséhez, amely várak, amint azt az oklevél mondja, „közvetlen az ellenség torkában fekszenek”.²⁾ Ennek a gondoskodásnak megvolt aztán a maga haszna is. Az 1439. évi hadjáratban a törökök román és szerb segédhadaikkal hiába ostromolták azokat a helyeket, mert a két Hunyadi ügyesen és eredményel védelmezte.³⁾

Ezt tekintve, Albert 1439 szept. 27-én a futtaki táborban újólág egyezkedett a Hunyadiakkal, hogy ezek a fent felsorolt várakat védelmezzék és 200 fegyverest állítsanak ki az ellenség ellen. Erre a célra

¹⁾ Pesty: Ször., III, 47. sz.

²⁾ U. o., 49. sz.

³⁾ U. o., 52. sz.

2.000 aranyat adott és Hunyadi 4.000-et. Ez utóbbi összegnek biztosítására a király neki az egész ikusi kerületet Marzsina várossal együtt zálogba adta.¹⁾

Míg az ellenség támadását a keleten sikeresen visszaverték, addig nyugaton a támadás végzetes lett. Szendrő eleste után a törökök roppant sereggel az országba törtek és annak déli részét minden akadály nélkül pusztították. Mert Albert a Szerémségbe benyomult török csapatokból egyet Zalánkámennél megvert ugyan, de Szendrő elestének hírére a magyar seregnek egy része a titeli tábort elhagyta és Dél-Magyarország rónái védtelenül nyitva állottak az ellenség előtt,²⁾ melynek egyes csapatai Temesvárig portyáztak.³⁾ A rémület, amely a törökök beözönlése következtében az alföldi népséget elfogta, nagy volt. Akkor Aradról a káptalan kanonokjai Szent Ágota karját, bizonyosan más ereklyékkel és kincsekkel együtt, Váradra mint biztosabb helyre vitették, ahonnan azt csak a veszély elmúltával hozták vissza.⁴⁾

A fegyelmetlenség és a vérhas által bántortalanná lett magyar sereg nem is mert az ellenséggel szembeszállani. Magyarország szerencséje akkor az volt, hogy Murád nem akarta megtámadni. Murád Szendrő megvétele után csakhamar délfelé fordult és azután Boszniába tört.⁵⁾ Seregének csak egy része nyomult a Dunán át, hogy rabolhasson és pusztíthasson.

Először Keve városába törtek a törökök, amely város szerb lakosai házaikat elhagyni és családjaikkal és holmijokkal az országban kóborolni és idegen hajlékban megvonulni kényszerültek. Keve, Bálványos és Szkorenócz szerb lakosai akkor nagy sanyargatásokat és veszteségeket szenvedtek. Úlászló őket oltalmazni óhajtván, 1440 aug. 20-án Keve város polgárai felett a bíraskodást magának tartotta fenn.⁶⁾

Amidőn Keve városa volt szerb lakosai a törököktől való félelemtől végre a Csepel-szigetre költözködtek és ott Szent-Ábrahám-telkét megszállották, I. Úlászló királynak 1440 okt. 10-én kibocsátott engedélyével Kis-Kevét, a mai Rác-Kevét, alapították,⁷⁾ a Duna pesti oldalán két pusztát szereztek, amelyeket Bálványos és Szkorenócz

¹⁾ Pesty: Krassó, III, 282. sz.

²⁾ Thim: A szerbek története, II, 52.

³⁾ Teleki: Hunyadiak kora, I, 141. Kupelwieser: Kämpfe Ungarns mit den Osmanen, 52.

⁴⁾ Márki: Arad vm. tört., I, 119.

⁵⁾ Teleki: Hunyadiak kora, I, 141.

⁶⁾ Magdics: Diplom. Ráczeviense, X. sz.

⁷⁾ U. o., XI. sz.

pusztának nevezték el, melynek a pestmegyei Peregh falúhoz tartozó Bálványos puszta még ma is őrzi nevét. Ez képezi a ráckeveieknek még ma is élő tradícióját az Al-Duna vidékéről való származásról.

Ugyanakkor (1439) Haram (de partibus Haaram) és Torniste vidékéről szerb menekülők szállták meg Csongrád vármegyében Alpárt, ahonnan azonban csakhamar a Tisza másik partján fekvő pusztára húzódtak. Innen nemsokára (1443) ismét visszavágyódtak Alpára, de ezt nekik nyugtalanságuk miatt megtiltották.¹⁾

Ezen betörésnek katastrophaszerű hatása volt. Keve és Krassó vármegyék törvényhatóságai megszűntek. Mindkét vármegyében 1439-en túl nem találunk főispánt megnevezve és nem lehet közigazgatási életet konstatálni.²⁾ Az utolsó főispán Kevében és Krassóban Thallóczy Frank, aki belgrádi várparancsnok is volt.³⁾ Az utolsó kevei alispánokat nem ismerjük. Krassóban hivataloskodtak mint alispánok 1439 februárban Keresztesi Sáfár Simon, Perdei István és Szentlászlói Balázs.⁴⁾ Az okleveles tudósítások a kevei és krassói vidékekről a következő években feltűnően gyérülnek. 1443-ból tudjuk, hogy Temes vármegye előtt krassói ügyeket tárgyaltak⁵⁾ és már 1444-ben mondják egyes krassóvármegyei falvokról, hogy Temes vármegyében feküdtek.⁶⁾ 1445-ben Keve és Torontál vármegyék valamint Haram vára a szörényi bánsághoz tartoztak.⁷⁾ Ez azonban csak a területre nézve érthető meg, amelynek jóvedelmét Szörény vára fenntartására használhatták fel, és ami átmenetileg történt, mert csakhamar látjuk, hogy a krassói terület végleg Temes vármegyébe lett bekebelezve. Ugyanis 1454-ben a kevevármegyei Maxond és a krassóvármegyei székhely Mező-Somlyó Szentmiklósi Pongrácz Jakab kezére kerültek. Mindkét helyet akkor már Temes vármegyéhez számítják és Pongrácznak „comes” címe csak mezősomlyói várkapitányságára vonatkozik.⁸⁾

Hogy akkor az igénytelen Torontál a katastrophát túlélte és nem szűnt meg, az csak abban leli magyarázatát, hogy annak főispánja a szerb deszpóta volt, ki egyszersmind a vármegye legnagyobb birtokosa is és aki a Hunyadiak korában abban sokszor huzamosabb ideig tartózkodott.

¹⁾ Pesty: *Elt. vmk.*, II, 419, 420.

²⁾ Pesty: *Elt. vmk.*, I, 399 és Turchányi: *Krassó*, I—1, 263.

³⁾ Pesty: *Elt. vmk.*, I, 410.

⁴⁾ Pesty: *Krassó*, III, 279. sz.

⁵⁾ Pesty: *Morsz. helynevei*, 268.

⁶⁾ Pesty: *Krassó*, II—2, 208.

⁷⁾ Csánki, II, 5¹).

⁸⁾ U. o., 97 és Századok; 1878; líptói kirándulás, 113.

Az 1439 szept. 17-én a titelrévi táborban folytatott tanácskozásban, amelyben a király és a királynő elnöklése alatt a jelenvolt egyházi és világi nagyok a nagybbszerű hadjárat indításával és egy országos segély kiírásával foglalkoztak, Hunyadi János, valamint Beregszói Hagymás László, temesi főispán, vettek részt. Ekkor határozták, hogy a törökök ellen, kik Szerbia és Szendrő megszállása után az ország déli vidékét pusztítják, háborút indítanak és hogy sikeresen hadokozhassanak és az ellenséget az ország déli határának pusztításában megakadályozhassák, a háború költségeinek fedezésére minden házhelyre 100 fillért, melyből 150 meg 1 arany forintra, vetnek ki.¹⁾

A tervezett háborúból azonban nem lett semmi. Mert Albert király nemsokára betegen elutazott és Bécsbe való útjában Neszmélyen okt. 27-én meghalt. A törökök pedig háborítatlanul pusztíthattak tovább vidékünkön.

Az Albert rövid uralkodása idejében történt országos szerencsétlenséget a nemesség nemtörődömsége és szűkkeblűsége okozta. Szendrő elestének első következménye az volt, hogy a törököknek nyitva állott az ország határa.

A szendrői katastropha után Bránkovics György Magyarországra birtokaira költözött,²⁾ ahol ő ismeretlen időben a törökök ellen Versecz várát is építette.³⁾

*

A törököknek beütései vidékünkre megsemmisítő hatással voltak. A régi lakosság száma csökkent. Az ellenség közülök sokat legyilkolt vagy rabszjira fűzött és elhurcolt. Sokan észak felé menekültek. Egész falvak néptelenedtek el és heverték füstölgő romokban. Természetes, hogy ilyen viszonyok közt a lakosok anyagi jóléte és kulturája erősen hanyatlott és végre egészen megszűnt.

A másik következménye az volt, hogy a lakosság ethnographiai viszonyai lényeges átalakuláson mentek át. A magyarság, amely ezen országrészben kisebbségben volt, csak egyes vidékeken, mint Temesvár körül, szép számmal lakott, erősen fogyni kezdett, úgy, hogy a XVII. század végén már egészen eltűnt.

A szlávság, amely a honfoglalás idejében a Duna-Tisza-Maros között egyedül birta, gyarapodott a szerbiai menekülőkkel, kik minden nagyobb szerbiai török invázió után a Dunán átkeltek és vidékünkön oltalmat és menedéket kerestek. Ilyen szerb levándorlások

¹⁾ Morsz. mt. oklt., II, 195. sz.

²⁾ Pesty: Elt. vmk., I, 382.

³⁾ Evlia Cselebi magyarorsz. utazásai, II, 251.

lehettek 1390—2-, 1409-, 1427—8- és 1439-ben.¹⁾ Sokan vándorolhattak be 1411 után Bránkovics deszpóta délmagyarországi birtokaira, amelyek a becsei (torontáli) és világosvári (aradvármegyei) uradalmakban voltak egyesítve. Ezen bevándorlók közül kerülhettek ki azon szerbek, akik 1420—1421-ben Zsigmond seregében a husziták ellen harcoltak.²⁾ Ezeket valószínűleg vagy Lázárevics deszpóta bocsátotta Zsigmondnak rendelkezésére, vagy Ozorai Pipó toborzotta, aki Csehországban a király hadait vezényelte.³⁾ A harmincas években a mai Torontál középse, valamint a mai Temes és Krassó-Szörény vármegyék északi részeiben vagy 80 helysége volt a deszpótának, aki magyarországi birtokaiból 50.000 arany forint jövedelmet élvezett, már 1423-ban a baro regni major-ok sorába emelkedett és aki az 1433. évi bandériális rendelet értelmében hadaival szükség esetén Szörény felé a törökök ellen harcolni tartozott.⁴⁾ A szerb jövevények új hazájokban csakhamar befolyásra tettek szert, ami ellen az ország rendjei kénytelenek voltak állást foglalni és a deszpótát illetőleg — Albert király 1439. évi dekretumának 25. törvénycikke szerint — olyképen tartották szükségesnek intézkedni: „hogy azonképen mint egyéb mágnások, kik Magyarországon fekvő javakat, uradalmakat, várakat, erősségeket, városokat, mezővárosokat és más jószágokat bírnak, úgy Rácország deszpótája is a magáéiban ne idegen és külföldi, hanem magyar tisztviselőket tartson“. ⁵⁾ Bránkovics György 1439-ben történt áttelepülésével a magyarországi szerbek a történelem világába lépnek és ekkor kezdődik a magyarországi orthodox egyháznak összefüggő fejlődése is.⁶⁾ A szerbek beözönlése később oly nagy mérveket öltött, hogy a XVI. században a mai torontál-temesi síkságot „Rascia“-nak nevezték.

A bolgárok bevándorlása nem ismétlődött meg többé és így kisebb méretű maradt.

¹⁾ Hogy szerbek már 1404—1405-ben Ráczeven laktak volna, amint ezt Stojackovics S. (Serben in der Wojwodina,⁴⁾ és Szalay L. (A morsz. szerb telepek,⁵⁾ állítják, csak az aldunai Keve szabadalomleveleinek félreértésén alapul.

²⁾ Stojackovics, i. h., 5.

³⁾ A m. nemz. tört., III, 543.

⁴⁾ Szalay: A morsz. szerb telepek, 6, 7.

⁵⁾ A szerb deszpóták által vidékünkön alkalmazott magyarok közül kettőt ismerünk. 1417-ben Lázárevics tárnokmestere (comes et familiaris noster) Remetei Himfi István, krassói és temesi birtokos (Tört. Tár; 1884; 420); 1439-ben Bránkovics familiarisa Helimbai Tamás fia Sándor, krassói nemes volt. (Morsz. mt. oklt., II, 193. sz. és Pesty: Krassó, III, 211. és 250. sz.)

⁶⁾ L. Thallóczy: Zur Gesch. d. Despotenfamilie Branković. Wiss. Mitteil. aus Bosn., III, 334.

Nagyobb volt az oláhok beköltözködése, gyarapodása és terjeszkedése. Ezek Szörény felől nyertek megerősödést, talán 1394-ben és 1420-ban és a XV. században a mai krassó-szörényi hegyvidéket már sűrűn ellepték.

A szerencsétlenség, amely eddig vidékünket sújtotta, borzasztó volt. Alig egy rövid félszázad alatt minden pusztulásnak indult; pedig a végpusztulásig még nagyon sokat kellett átszenvednie szegény országrészünknek.

Kiigazítandó: 13. oldal, 7. sor: „amely meg“ helyett:

Aug. 18-án pedig Novigrád közelében a másik temesi főispánnak, Csáki Miklósnak, valamint György testvérének Kőrösszeg várát és városát, valamint egyéb birtokokat új adomány címén adta, mert a végeket Temesvárról a törökök és rácok ellen erősen védték.

Dósa György a XVII. század német irodalmában.

Irta TROSTLER JÓZSEF DR.

A XVII. század német íróinak képzelete egyre nagyobb intenzitással fordul Magyarország felé. Történeti népénekek siratják a magyar csataesztéseket és ünneplik a törökökkel verekedő magyar katonákat. A kelet és Magyarország az a két pólus, amely között a század képzelete oszcillál. Schiltberger útleírása és kalandjai óta¹⁾ a magyar epizód hozzátartozik a világot járó német kalandor pályájához. Alig van a magyar historiának olyan költőileg értékesíthető részlete melyet kiaknázatlanul hagytak volna. Bánkban tragédiája, Hans Sachs ügyetlen kísérlete óta, (1561.)²⁾ számos, eddig ismeretlen feldolgozásra akad, s Endre és Johanna történetét, melyet Boccaccio, Lope de Vega, Calderon s Voltaire is feldolgozott, J. Böhmenek, a német romantikusok kedvelt misztikusának terminológiájával, mondja el a böhmista Quirinus Kuhlmann, kit hamis profétáskodás és összeesküvésre való csábítás miatt elevenen égettek meg Szent Pétervárott 1689-ben.³⁾ A Mátyás királyról szóló trufák az anekdotagyűjtemények változatlan részeivé merevedtek. A németalföldi Lambert van den Bosch magyar képekkel illusztrálja „Treur-Toonneel“-ját.⁴⁾ Zrínyi Miklós a német költészet népszerű hőse, s halálára panaszos verseket írnak.⁵⁾ A Magyarországon is megfordult osztrák Matthias Abele, ki mint az önvád ritka példáját jeleníti meg Bánkban történetét,⁶⁾ latin és német sirver-

¹⁾ Hans Schiltbergers Reisebuch. ed. Val. Langmantel. Bibliothek des Lit. Vereins in Stuttgart CLXXII. Tübingen 1885. Első quartkiadása 1494-ben jelent meg. V. ö. Német kalandorok Magyarországon a XVII. században c. cikkemet. Magyar Figyelő. III. (1913.) 23. sz.

²⁾ V. ö. Heinrich Gusztáv, Bánkban a német költészetben. Budapest. 1879. 17 s. következő lpk.

³⁾ A. Z. Quirini Kuhlmanns Bresslauer Lehrreicher Geschicht-Herold Oder Freudige und traurige Begebenheiten Hoher und Nidriger Personen . . . Jena, verlegt Johann Meuer 1673: 554—608 l. Die Unglückliche Glückseelige.

⁴⁾ Treur-Toonneel Der Doorluchtige Mannen, of OP-en Ondergang Der Groten . . . Uit menigte van Schryvers, en verscheidene Taalen by engebracht Door Lambert van den Bosch. Amsterdam. 1689. Endre és Johanna története: Tweede Afdeeling. XV. Historie. 189 s. köv. lpk.

⁵⁾ V. ö. Bleyer Jakab, Irod. tört. Közlemények. 1900: 45 l. Leffler, Századok, 1911: 126 l.

⁶⁾ Metamorphosis Telae Judiciariae, Das ist: Seltzame Gerichtshandel und daruuf erfolgte Bescheid und End-Urtheil . . . Nürnberg. 1654. Pars. II. Casus XXXII

seket szentel a Wesselényi-féle összeesküvés kivégzett tagjainak, s a Murányi Vénus szerelmét és házasságát nemcsak a finomkodó francia *Laboureur* tartja a század „legemlékezetesebb történetének” hanem a még említendő német Erasmus Francisci¹⁾ és Jakob Daniel Ernst²⁾ is feldolgozza. Ilyen körülmények között nem csoda, ha várostromokkal, csatákkal, kegyetlen kivégzésekkel együtt Dósa György forradalma is [a befejezés véres, temesvári epizódjával] bevonúl a minden bizarrságot magába föl szívó német irodalomba.

Dósa alakjába, melyet a nép mondaalkotó képzelete nem kevésbé torzított el, mint az elfogúlt történetírás, s melyet nagy kritikai aparátussal de nem minden egyoldalúság nélkül Márki Sándor helyezett először helyes történeti világításba,³⁾ csak a költészet vitte bele a nagyarányúságot, a monumentalitást, olyan módon mint pl. Goethe a *Götz*-be vagy Gerhart Hauptmann a *Florian Geyer*-be. Nem szabad benne sem ördögöt látnunk, sem a modern szocialismus elveinek előre megálmodóját és hirdetőjét. Márki talán kelleténél élesebben különíti el a Thomas Münzer-féle rajongóktól, a kikkel minden belső jellembeli különbség mellett is nem egy rokon vonás kapcsolja egybe, s minden criticizmus mellett sok tudatosságot magyaráz beléje. A mohácsi vészt megelőző gazdasági válsággal összefüggő parasztmozgalom különben sem izolált jelenség, hanem kis gyűrűje az egész Európán végigrohanó nagy hullámnak. A XVII. század eldurvított képzetét, mely megunta az Amadis regények vértelen kalandjait, Dósa alakjában nem is ez a problematikusság érdekli, hanem csak, vagy elsősorban, a parasztkirálynak kegyetlen raffineriával kieszelt büntetése, mely nem áll teljesen páratlanul. Az írók, kik ismerik közönségük ízlését, sietnek is kiaknázni a tárgyban rejlő minden borzalmasságot.

1. Igy Casp. Michael Lunderf 1610-ben megjelent trüfa-gyűjteményében⁴⁾ voltaképen csak a büntetésre szorítkozik: Im Jahr Christi tausendt fünffhundert vnd viertzehn hat Georg Zeckelus sich wider seine ordentliche Obrigkeit auffgelehnet, vnd einen Auffruhr erreget, der ist solcher massen am Leib vnd Leben gestraffet worden. Man hat yhn bloss vnd nackend aussgezogen, mit Ketten gebunden, | ein

483–492. V. ö. Hans Halm, Matthias Abele, 1912. (Munckers Forschungen zur neueren Literaturgeschichte. LX.)

¹⁾ Die Alleredelste List der gantzen Welt. Franckfurt am Mayn | 1703. 149–54 l. (Zweyer Weltberühmten Gelehrten Herrn Joh. Risten und Herrn Erasmii Francisci | Curieuses Recreations Jahr.)

²⁾ Lectiones historico-morales Curiosae oder Curiöse Historische Blumen-Lese. Leipzig 1694. 1450–1455. l.

³⁾ Márki Sándor, Dósa György és forradalma. Budapest. 1883.

⁴⁾ Wissbadisch Wissenbrünlein Das ist Hundert schöne kurtzweilige, zum theil new, zum theil aber auss etlichen Lateinischen Scribenten zusammengelesene

eysene glüend Cron auff sein Haupt erhoben, darnach hat man yhm etliche Adern geschlagen, vnnd hat sein Bruder Lucatius, der mit jhm vnnd bey der Auffruhr gewesen, das Blut seines Bruders sauffen müssen. Ferners als man jhm die Adern widerumb verbunden, hat man zwantzig seiner Gesellen, denen man zuvor in dreyen Tagen nichts zu fressen geben vnnd also wol ausschungern lassen, vber jhn geschicket vnd dieselbe getrunken vnd gezwungen, dass jhn Georgen Zeckeln, als der Auffruhr Principalen vnd Capitän, mit jhren Zähnen zerreißen, vnd was sie abgerissen, fressen müssen: zuletzt hat man jhm das Eyngeweyde herausgerissen, vn was noch vom Leib vbrig gewesen | in Stück gehauen, zum theil gebraten, zum theil aber gesotten, vnd seine Gesellen dasselbe zu fressen getrunken: hernacher seynd auch sie als Mitconsorten vnd interessirte beneben seinem dess Principals Auffrührers, Bruder Lucatio auffs gewlichste hingetrichtet worden. [Auss einer Braunschweigischen Predigt gehalten vor der Straff eines Vbelthäters. Anno 1604. den 17. Septembris]

Lundorf tehát egy predikáció-részletet formál át szenvtelen objektivitással történeti anekdotává.

2. Részletesebb és szenvedélyesebb a *Spectaculum historicum*¹⁾ elbeszélése, mely határozottan elítéli Dósa megkínzót.

Unerhörte Grausamkeit.

Im Jahr Christi 1514 entstunde in Ungarn eine schreckliche Aufruhr und Todschlagen der Kreutzbrüder. Es gieng ein gemein Geschrey wider den König und die Obersten des Königsreichs, darüm dass man sich nicht bemühet, die Oerter und Plätze, so die Türcken eingenommen, wiederum zu erobern, weil sie damahls anderer Orten mit Kriege gehindert waren.

Aber der König Ladislaus, der die ruhe liebte, liess sich dieses gantz nicht anfechten: Und die grossen Herren regirten ihn also, dass er ihnen nicht befahl noch anordnete.

Unterdessen läst des Pabstes Legat Ablass predigen vor alle

vnd verdeutschte Historien. Anjetzo zum ersten mal in Truck gegeben. Raphael Sulpicius à Munserod Germanus. Franckfurt, In Verlegung Nicolai Bassaei Erben. Im Jahr Christi. 1610. No. 91. 188–189. l.: Von Georg Zeckeln einen Auffrührer, vnd von seiner grawsamen vnd erschröcklichen Straff.

¹⁾ *Spectaculum historicum*, Historisches Schauspiel, so auf dem Schau-Platz dieser Welt von Gott, von der Natur, von guten und bösen Engeln, von Frommen und Gottlosen Menschen, in natürlichen Dingen und Politischen Welthändeln, meistens in dem XVI Seculo nach Christi Geburt ist gespielt worden. Dargestellet in Vierhundert gesamleten Wunder-Historien. Von einem Liebhaber der Weltgeschichte. Jena. Auf Verlag Daniel Reichels . . . 1661. LXXV. 43–47 l.

diejenigen, die das Kreutz annehmen, und wieder die Türcken in Krieg ziehen wollen.

In geschwinder Zeit kam aus allen Winckeln des Ungerlandes ein Hauffen räuberisches Gesindleins zusammen: Ingleichen machten sich grosse Truppen Bauren auf: Welche die grossen Drangseligkeiten und insolentien des Adels, und sonderlich der Bischöffe nicht mehr ertragen kunten: Dieselben rottirten sich von allerley Orten zusammen.

Die Nachlässigkeit des Königes hatte grosse Verwegenheit, unordentliches Leben, und unerträgliche Grausamkeit der Herrschaften wider ihre arme Unterthanen lassen einwurzeln.

Diese Armee der Bauren wehlete ihr einem Obersten, breitete sich unversehens aus, streiffete, raubete, und plünderte unerhörter massen fast durch gantz Ungarn: Sie erschlugen alle Edelleute und Bischöffe, die sie kunten ergreifen. Die sehr reichen und hohen Standespersonen wurden lebendig gespiesst.

Als diese grausame Unsinnigkeit so wäre, wachte der König auf, liess aus den Besatzungen der Städte Volk leichtern, und unter dem Obersten Bornemisso zu dem Adel stossen; derselbe hielt etliche Treffen, in welchen eine grosse anzahl der Kreutzbrüder auff dem Platze blieb, und viel gefangen worden, welche in der Hauptstadt des Königreichs hingerichtet worden.

Endlich schlug Johannes des Waiwoden Stephani Sohn, welcher sich hernach des Königreichs bemächtigte, diese Kreutzbrüder in einer Schlacht: Und nachdem er sie meistentheils niedergemetzelt, nahm er ihre Obersten gefangen, und liess sie so grausamen Todes hinrichten, dass einem alle Haare gen Berge stehen, wenn man nur dran gedенcket.

Denn den General der Bauren, mit Nahmen Georgius, liess er nackend ausdehnen: Welchem der Hencker eine Krone von glüendem Eisen auf den Kopf setzte: Darnach öffnete er ihm etliche Adern, und das Blut, so heraus lieff, muste Lucatius, des Georgii Bruder, trincken.

Darnach brachte man herzugeführet die vornehmsten unter den Bauern, welche drey Tage ungeschessen waren verwahret worden: Und man zwang sie, dass sie musten mit ihren Zänen den Georgium, so noch lebte, anfallen, und iedweder ein stücke davon reissen, und fressen.

Mitten unter dieser grausamen Pein schrye Georgius garnicht: sondern bat nur, man wolte seinem Bruder Lucatius gnade erzeigen, welchen er zu diesem Kriege genötiget hätte.

Als nun Georgius zu stücken zerissen, zerrete man ihm das eingeweide heraus, das ward in Stücken zerhauen, und theils gesotten

theils gebraten: Und darauf zwang man die Gefangene, dass sie musten eine Mahlzeit davon halten.

Als dieses geschehen, wurden sie alle, so viel ihrer waren, mit langwiriger Marter hingerichtet, so arg, als mans erdencken kunte.

Man wird kaum ein exempel grösserer Grausamkeit finden, seint die Welt Welt gewesen ist. . . .

3. Hosszu elbeszéléssé bővíti a történetet, a XVII. század egyik legtermékenyebb és legolvasottabb német kompilátora, Erasmus Francisci.¹⁾ Alláspontját a priori eldönti forrása, Istvánfi. Antidemokratikus tendenciáját ezenkívül érthetővé teszi egyrészt az a körülmény, hogy mint tolla után élő írónak szem előtt kell tartania nemesi közönségét s másrészt épen ez az arisztokratizmus felel meg az irodalmi fejlődésnek is.

A demokratikus tendencia örökségképen száll a XVI. századról, a XVII-re. A trüfa és anekdotagyűjtemények ugyan alig tudnak betelni az együgyű paraszt kigúnyolásával, de talán még élesebben támadnak az erőszakos nemesre. Az álmában királlyá varázsolt paraszt története — mellyel az *Ezer egy éj* en kezdve Shakespeareig és G. Hauptmannig oly sokszor találkozunk —²⁾ most még csak azt példázza hogy a paraszt koronával a fején is megállja a helyét. De a Markalfok kora lejárt. A XVII. század nagy német szatirikusai Schuppins, Lauremberg, Rachel, minden népiességük mellett is, konzervatív politika hívei. Grimmelhhausen (*Abentheuerlicher Simplicissimus*. 1669) gyermekhősét, egy a földmivest dicsérő dal éneklése közben lepik meg a portyázó lovasok, a férfivá serdült katona pedig büszke arra, hogy nemesnek nézik. Kortársa, Lassenius, méltatlankodva idézi a régi demokrata írók versét:

Als Adam hactt und Eva spann |
Wo war damals der Edelmann?³⁾

¹⁾ Der Zweyte Trauer-Saal steigender und fallender Herren: Oder Auf- und Untergangs der Grossen Andrer Theil. In welchem, mancherley Stands und andere fürnehme Personen, nit ihrem wunderbaren Glücks-Wechsel, eiteler Ehr, geruinirtem Stande, und auf kurtzes Wohlwesen erfolgtem Unglück, der Nach-Welt zum betrübtem Anblick, und traurigem Beyspiel, kläg- und beweglich erscheinen: Fürgestellt durch Erasmum Francisci. Nürnberg. In Verlegung Joh. Georg Endters. Im Jahr. 1687. (Régebbi kiadása nem volt megszerezhető). Die XXII. Geschicht von Georgio und Gregorio Dosa, Gebrüdern, wie auch Bischoff Johannes Chaqui und andren.

²⁾ V. ö. A von Weilen, Shakespeares Vorspiel zu „Der Widerspenstigen Zähmung.“ Ffurt a/M. 1884 és, H. Tardel, G. Hauptmanns Schluck u. Jau und Verwandtes. Studien zur vergl. Literaturgeschichte. 2, 184.

³⁾ Job. Lassenii, Bürgerliche Reiss- und Tischreden. Nürnberg. Anno MDCLXII. 54. l.

Grimmelshausen utánzó, pl. Huber (*Der Symplicianische Welt-Kucker, Oder Abentheuerliche Jan Rebhu. 1677.*) már nemesi környezetben bonyolítják le cselekményöket, s az ágról szakadt *Ungarischer Simplicissimus* (1683) törökverő nemeseknek hazudja őseit, hogy kapitánya és bajtársai előtt megnőjjön a tekintélye. Az antireformáció diadalmas térfoglalása s a szent római birodalom fogalmának megerősödése csak határozottabb irányt ad ennek a fejlődésnek. Az irodalmi bizantinizmus legfeltűnőbb kifejezői az allegorizáló regény és a barokk líra. Természetesnek találjuk ilyenformán, ha Francisci a magyar parasztlázadásban nem lát egyebet, mint a fennálló társadalmi rend és törvények megsemmisítésére irányuló romboló merényletet. A megkínzott szegény jobbágyok számára, kiket már a szabadabb mozgás és cselekvés gondolata is mámorossá tett, nincs egy védő, szelidebb szava. A kultúrhistoriai háttér rajza részletező, sok helyen rikitó. Az elbeszélés menetét Istvánfi előadása határozza meg. Bajazet halálát Tamás kardinális alkalmas időpontnak találja a török megtámadására. Nagy pompával vonul be Rómába, de terve, hogy Julius pápát megnyerje a háborúnak, nem sikerül. A pápa meghal. Utóda a pápai kincstár szegénységére hivatkozva megtagad minden anyagi támogatást. De felhatalmazza, hogy bűnbocsánatot hirdessen mindazoknak, akik hajlandók a török ellen hadba vonulni. Megkezdődik a parasztok gyülekezése. A gyűlevész sereg vezéréül az erdélyi „Dalvoc“ városából¹⁾ származó Dósa Györgyöt nevezik ki, kit nem régen tüntetett ki a király vitézségeért arany nyakláncsal, bíboros ruhával, karddal, és sarkantyúval, s ki nyomban hozzá is fog a parasztsereg szervezéséhez.

A nemesség nem szívesen látja a parasztok táborba gyülekezését. Távozásukat sok helyen erőszakkal akadályozza meg, ami elégtelenséget kelt a keresztesek között. Lőrinc pap Dósát is ellenszegülésre ingerli. A jobbágyság erre vérszemet kap, fosztogatni, ölni és rabolni kezd. Vér és tűz jelöli útját, félelem és borzalom vonul előtte. A király s a kardinális tanácskozássra hívja össze a főurakat, akik úgy határoznak, hogy János erdélyi vajdát állítják a keresztesek ellen küldendő sereg élére. Bornemisza a Dunántúlt vállalja magára, szétkergeti a Pest körül táborozókat s diadallal tér vissza Budára. Dósa „Chonad“ alól, melynek püspökét „Chaqui“ Jánost karóba huzatta, eleinte Erdélybe akar vonulni, de Lőrinc tanácsára Temesvár ellen fordul s ostrom alá fogja. Eközben megérkezik az erdélyi vajda s megsemmisíti az ostromlók rendetlen tömegét. György és öccse fogásba kerül. Lőrinc megmenekül.

¹⁾ Márki szerint toll- vagy sajtóhiba Istvánfynál. (Dósa Gy. 6. l.)

Ez a hosszú elbeszélés azonban csak bevezetése és hatásos staffagea a parasztkirály kínos halálának.

Francisci emberileg mintha túlszigorúnak találná Dósa büntetését, de ez nem akadályozza meg abban, hogy a legrészletesebb pontossággal le ne írja. Szemelláthatólag érdekli a borzalmaknak ez a színjátéka: az áttüzesedett trónon ülő koronás lázadó, a hat halálra éhezett árnyszerű szegény paraszt, amint darabokat tépnek le vezérök melegen sistergő testéből: *Unterdessen werden von den Peinigern und Angst—Männern, aus rohem Eisen ein Thron, Cron und Scepter verfertigt: auf selbigen eisernen Stul ward Georgius naked und bloss inthronisirt, und ihm die aus dem Feuer genomme[ne] Cron glühend aufs Haupt gesetzt. Hiernächst führte man die neun übergebliebene, halb todt gehungerte, und Schattenähnliche Gefangene herzu und gebot ihnen, die mit glühenden Eisen gebrante zischende und schmauchende Glieder Georgii, mit dem Zähnen zu zerbeissen, herab zureissen, und zu verschlingen; oder gewärtig zu seyn, dass die Büttel und Hencker-Knechte, so mit Schwerdten ihnen den Tod droheten, sie auf der Stelle nidermachten. Ihrer sechs die lieber fressen, als sterben wollten, . . . haben solches gethan, und seynd darauf ledig gelassen. Drey aber, die den abschäulichen Bissen verschmäheten, wurden augenblicks gesäbelt.*

Das alles stund Georgius, ohn einziges Zehrlein, Geschrey und Zittern aus. Man hörte ihn auch nichts sagen; ausbenommen, dass er die, welche ihm die gebrannten Glieder also bissen und zerkäueten, zum Verweiss, die jungen Hunde nannte, so von ihm wären auferzogen. Wornechst er weiter kein Wort geredt. Nach solcher Pein zwickte und riss man ihn, mit feurigen Zangen, immer mehr und mehr, so lange, biss er von übermachter Marter und Schmertzen todt blieb . . . Das war Georgii, des Bauren-Kriegs Generals, sein wohlverdienter Lohn."

4) Istvánfiból merit. J. Daniel Ernst is Das Neu-auffgerichtete Historische Bilderhauss | In dessen zweyen Gemächern | als dem Laster-und Trauer-Zimmer | Ein ansehnlicher Vorrath ausserlesener Geschichten und Begebenheiten | . . . von M. Jacob Daniel Ersten | Keys. Gekr. Poeten und der Zeit Predigern zu Altenburg in Meissen. Altenburg. Gedruckt und verlegt von Gottfried Richtern | Im Jahr 1685. c. müvében. 643—644: Georg Dosa wird unerhörter massen hingerichtet . . . „ist fast nicht gnugsam zu beschreiben die Marter | welche vor Jahren Johannes Zapolla Weywoda in Siebenbürgen | Georgio Dosa einen Führer der aufrührerischen Bauren angethan | massen es scheint | als wenn nicht Menschen | sondern Teuffel auf der Gerichts-Banck gesessen | und das Urtheil verfasset hätten. Die Execution ist durch

Zigeuner folgender Gestalt verrichtet worden. Vierzig Männer | welche dem Dosa auffewartet hatten | wurden in abscheuliche Gefängnisse geworffen | und musten darinne gantzer fünfzehen Tage ohne Speiss und Tranck ausschuntern | wiewohl derer mehr nicht als neune ausgestanden | die übrigen sind Hungers gestorben. Inmittelst richteten die Zigeuner einen Stuhl | Krohne | Scepter | als Königliche Zeichen von Eisen zu | machten solche glüend | setzten den Dosa nackend auff dem Stuhl | gaben ihm dem (!) Scepter in die Hand | und die Crone auff den Kopff. Als dieses geschehen | führte man die aussgehungenerten Gefangenen darzu | und geboth ihnen mit entblösseten Sebeln | dass sie anfallen | und dem Dosa | der von dem glüenden Eisen halb gebraten war | lebendig fressen solten. Dreye derselben liessen sich auff der Stelle niederhauen | ehe sie wolten anbeissen. Die übrigen sechs aber bissen an | rissen das Fleisch stückweise von des anoch lebenden Leibe | und frassen solches | dahero wurden sie auch ohne fernere Straffe lossgelassen. Unter diesen ist gewesen einer Nahmens Lorentz | ein Huff-schmied | welchen Nicolaus Isthvanfius | der dieses in seinen Ungarischen Geschichten im V. Buch erzehlet | als einen alten Mann gekandt hat. Unter wärender solcher Marter | hat Dosa (welches wohl zu verwundern |) nicht gethan | als wenn er einzigen Schmetzt fühlete. Ja er schertzte noch dazu | und hiess die Peiniger seine jungen Hunde die er auffgezogen hatte. In dem er nun gute Weile auff dem Stul also gesessen | ist man hinzugetreten | und hat ihn mit glüenden Zangen so lange geknippen | biss er gestorben . . . Zu unserer Gross-Eltern Zeiten hat Moskau dergleichen Trauerspiele häufig gesehen | als der in aller Welt beruffene Wütrich Johann Basilides nicht sowohl regiret als tyrannisiret hat.“

*

Dósa György alakja, mely oly esetlenül tűnik élénk a német kompilátorok önállótlan elbeszéléseiből, régóta izgatja az alkotó fantáziát. Eötvös modern politikai elveket visz beléje és környezetébe, Petőfi lázasan forradalmi jelszová pirosítja nevét, Jókai és Madarász romantikusan magukhoz formálják, Kiss József átítatja lirizmusával, a német Heubner történelmi szentimentalizmussal teszi lágyabbá vonásait, Csizmadia Sándor pedig hosszúnak ígérkező költeményében, úgylátszik, sebeit mutogató szocialista hőssé akarja fokozni. Mi azt hisszük, hogy ez a különös, tudatosan vagy öntudatlanul eltorzított ember az észnek ebben a csodálatos századában megfogja találni, ha nem is mint Götz a maga Goethejét vagy Florian Geyer a maga Hauptmannját, de minden bizonnyal — és ez nekünk értékesebb — mint Bánk, a maga Katonáját.

A temesvár-belvárosi Mária-szobor története.

Egy temesvári történelmi műemlék.

Írta: TÓTH FERENC.

Előszóval ellátta: GOZSDU ELEK.

Előszó.

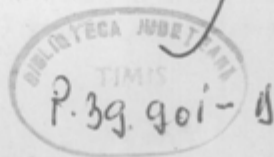
Őszinte érdeklődéssel olvastam el Tóth Ferenc városi főlevéltárnoknak a Temesvár-belvárosi Mária-szobor történetére vonatkozó munkáját. Ez a kis munka nemcsak egy irányban vet élénk világosságot a tizennyolcadik századbeli Temesvárra, hanem a miniatűr képek stíljében, nagyon élénk rajz és színvázlatát adja annak az időnek, annak a kulturának, melyből szinte szükségszerűen a mai Temesvár kivirágzott — és ez a rajz és a rajzon a színek mindenképen érdekesek és annál inkább értékesek, mert az akkori lakosok nemes hitéleti és ezzel együtt kulturális ösztöneiről tesznek tanubizonyságot! Igaza van Tóth Ferencnek — 1756-ban Temesvár vidéke néptelen, mocsaras, maláriás volt és messze földön alig lehetett falut látni. Ez a vidék csak a bűnösök deportációjára volt alkalmas.

A bánáti három vármegyében — a törökök kivonulása után alig három évtized múlva Temesvár volt az egyetlen oázisa a kulturának! Az ideköltözött német lakosság humanizmust hozott magával, — és a jóság, a becsületesség, a kifogástalan erkölcsös magaviselet, az ember szeretet és az őszintén érzett keresztény hitélet ápolása, öregbítése érdekéből a város lakosságának a java, a Szeplőtelen Boldogságos Szűz Mária címe alatt egyesületet alapított.

Ez az egyesület a szegények számára kórházat építtetett — az első kórházat, mely a három vármegyében az ember irtalmasságáról tesz tanubizonyságot és ez az egyesület állította föl ezen a vidéken az első gyógyszertárat és a hívők itt állították föl az első Mária-szobrot!

Mária-szobor! Mária-szobor, amelyet művész-fantázia alkotott! Mária-szobort az ájtatosság számára, a nehéz szívek, a szomorú lelkek vigasztalására! Hát igen — tövises utakon jár a gyalgó ember, a halhatatlan lelke tisztaságra vágyik és vigasztalásra vágyik a megsebzett lélek és néha hálás örömet érez a boldog ember! A szomorúság az imára megkönyebbül és a boldogságérzést édes melankólia hatja át, — az örömet átható melankóliában nyer kifejezést a minden földieknek elmulása!

A Mária-szobor képe!

Piros lánggal ég a mécses és reggel és délben és este az asszonyok és a leányok virágáldozatot visznek neki, aki a tisztaság, a széplőtelenység megtestesült ideálja. Ő az, aki szavak nélkül áld és vigasztal, ő az, aki pusztán azért, mert van — erőt ad a csüggedő léleknek és aki előtt nincsen sem szegény, sem gazdag — mert kivétel nélkül minden emberben nem lát mást mint csak embert, ő az, aki imádkozik mi érettünk most és halálunk óráján!

A keresztény éra minden idejében, a hívők mellett a festő és szobrászművészek érezték meg a legmélyebben az asszony, az anya ideálját — és ebből a megérzésből születtek ott a keleten a misztikus, a liturgikus stilben, mozaikban, majd később festett képekben alkotott bizantinus Madonnák és tizenegyszáz esztendő múlva, Giotto firenzei festőművész nyomain, a szabad felfogásban, az eleven emberek képmására festett képekben, bronzban márványban, elefántcsontban, fában, nemes ércekben alkotott Madonna ábrázolások.

Nem lehetett másképen — az asszony, az anya ideálja nem lehetett más mint az Úr Jézusnak, a megjelent Messiásnak édes anyja, mert az ő, az Isten fia váltotta meg az emberiséget az eredendő bűntől és mert a szeretetet, megbocsátást hirdette, nem tett különbséget ember és ember között és mert a szeretetért, a megbocsátásért halt meg a keresztfán.

Minden félig-meddig jóra való ember — olvasván, hallván, tudván a Jézus emberfeletti tragédiáját, e tragédia megérzésében vele együtt érzi az anya tragédiáját is, de vele együtt érzi minden anyák szeretetét, minden anyák örömét és szomorúságát — és vele együtt érzi meg a saját szülőanyjának minden önfeláldozó szeretetét, minden örömét és jóságát és minden ő szomorúságát. Oh — igen — jaj és ezerszer jaj annak, aki a szülőanyjában nem érzi meg a megszentelt jóságot, az önfeláldozó heroizmus és az abszolút önzetlenség nemes-ségét. Nincsen és nincsen rossz anya a világon, de vannak, sokan vannak a rossz gyermekek!

Az asszony, az anya ideálja a Madonna! Ő szenvedésen át boldogságba jutott anya és így közelebb van hozzánk emberekhez — és ebből a közelségből ered a mi alázatos bizalmunk Ő hozzá.

Ilyenformán érezhettek 1753-ban a temesváriak, mikor a Boldogságos Szűzanya szobrának alapkövét befalazták.

A kőszobrot 1756-ban nagy ünnepélyességgel állították föl és a fölállítást óta a csanádi püspökök őrizték és védték ezt a nemes szobrot.

A szobrot két bécsi szobrászművész, névszerint *Wasserburger* és *Blim* alkották.

Ez a szobor tehát a tizennyolcadik század közepén készült és nem Donatello, nem Angelo, de még Canova sem alkotta — és mégis

szép nekünk és mégis becses a mi lelkünknek és szemünk örömét leli a nemes arányokban, a finom és gyöngéd vonalakban, a Madonna graziózus állásában és lényének egyszerű és naiv megnyilvánulásában.

A tizennyolcadik század Franciaországban tele van ellenmondásokkal. A rettenetes, nyilvánvaló és rejtett bűnök, kegyetlenségek, emberkínzások mellett, a precieux-k hamis gyöngédségei, a tudatlanság mellett a lángelmék, a véres nagy forradalom, amely elvben jót akart, az emberjogok elismerése — a bűnök elsöprésével a sok jónak és a szépnek rombolása, a nagy kavarodás, zürzavar közepette egy nagyon finom művészet virágzott ki ott Franciaországban.

Watteau, igen ez a finom és gyöngéd festőművész évezte meg a tizennyolcadik század elején, nyilván Corregio hatása alatt a rokokostilust.

Ez a stílus, ami a hatalmas erőt, az élethűséget, a való élet szépségeit illeti — minden életmegnyilvánulást megfinomult, szinte nősiesen-leányos módon fejezte ki képekben is, szobrokban is. Az erő helyett a grációzitást érezte szépnek és ezt a grációzitást persze hogy elsősorban a szép asszonyokban és szép leányokban látta meg. Ennek a művészi érzésnek megfelelően a férfiakat is gyöngédebbnek, finomabbnak és kecsesebbnek festették, mintázták. A rokokó művészetből hiányzik a szomorúság, sőt a komolyság is; derült, nyájas képek, szobrok kerültek ki a műtermekből! A tájképeket is idealizálták, épen úgy mint az embereket . . .

A rokokó ízlés-irány művészetét látva, azt hinné az ember, hogy csupa angyalok éltek a földön és ezek az angyalok valamennyien kecses vonalakban, gyönyörű díszítésekkel gazdagon ékesített cukorpalotákban laktak.

Természetes, hogy ez a nagyon finom, nagyon gyöngéd stílus népszerű lett és természetes az is, hogy a három egymásután következő Lajos királyok alatt káprázatos pompát fejtettek ki, mikor palotákat építettek, kerteket ültettek, ruhákat szabattak.

Történt ezenközben, hogy tizenhatodik Lajos, a franciák királya, feleségül vette Ferenc római császárnak és Mária Terézia magyar királynénak a leányát, Mária Antoinettet! Mária Antoinette Párisba ment királynénak és a rokokó művészet átjött Ausztriába — sőt, amint ezt sok mágnáskastély, mágnásarckép bizonyítja, még Magyarországra is. Wienben számtalan palota, sőt egyszerűbb úri ház is van még ma is, ami a rokokó ízlésben épült. A wieni művészek nemcsak hogy nagy szeretettel dolgoztak rokokóban — de ennek a stílusnak még adtak a maguk érzéséből is valamit. — Sie gaben dem Rokoko die Wiener Note! Hát igen — a hallhatatlan, a bájos Donner volt a rokokónak a legnagyobb wieni mestere! Ott von Pozsonyban Szent Márton gyönyörű

lovasszobra — és ott van, Istenem, a Bácskában Regőczén, a plébánia-templomban, a főoltár jobb és bal oldalán, az a két finoman, fából faragott szobor, amelyek közül az egyik a kegyúr neve után Szent Imrét és a másik a kegyúr feleségének neve után Szent Katalint ábrázolja. Szent Imre magyar testőrruhát visel és Katalin — hát, természetesen, hogy rokokó ruha van rajta — és a testőr és a testőr felesége az oltáron át egymásra mosolyognak. Gyönyörűségesen szép ez a két szobor! Már most bizonyos az, hogy a mi finom kis Madonna szobrunkat Wasserburger és Blim alkották, ez a két művész wieni ember volt és a szobrot a tizennyolcadik század közepén faragták; nem lehet másképen, ez a két művész nyilván Donner hatása alatt dolgozott és így jutottunk mi temesváriak egy jellemző tipikus rokokó madonnához.

Nézzék meg kérem a csillagkoszorús Madonnát — Istenem, az erdélyi kaszárnya egyik félreeső ki- és beszögellő kapuja előtt áll. Dísztelen hely ez és szerencse, hogy a kegyelet szilfákat és néhány apró levelű hársfát ültetett el körülötte, holott ez a szobor valamikor a régi Parade-Platzon, a mostani Jenőherceg-téren állott, de hát útba eset és helyett kellett csinálnia egy másik emlékeztető szoborműnek.

Nézzék meg kérem ezt a kis szoborművet! A rokokó vonalakban készült alapzatot domborművek díszítik. Az egyik dombormű azt a jelenetet ábrázolja, mikor a királyné gyón Nepomuki János püspöknek és az udvaroncok leselkednek; a másik mikor a gyónás titkának elárulását követeli a király és a harmadik azt a jelenetet mutatja, mikor Nepomuki Jánost a hídról a Moldva folyóba dobják. A szobor középrészén Nepomuki Jánossal együtt összesen négy igen szépen modelált szent áll és fölöttük könnyű felhőkön, néhány felette szeretetreméltó angyal — hát igen, rokokó angyal mosolyog.

A domborművek alakjai mind rokokó ruhákat viselnek. A szobor befejező része maga a nyájasan mosolygó Madonna és az ő nyájasan szép fejét csillagkoszorú díszíti.

Nem, én nem tartom ezt a szobrot valami világra szóló művészi alkotásnak, de szép és nemes az elgondolása, művészi a felfogása és művészi a kivitele és ami a fő, ez a szobor az egyetlen művészi alkotás ami a városunkat díszíti és ami a legfőbb, ez a szobor a mienk és ezt a szobrot a tizennyolcadik században temesvári polgárok állították föl! Hát kevesebb művészi érzékük volna a mai temesvári polgároknak mint a jó ízlésű ősöknek?

Ez a szobor mint művészi alkotás felekezeti különbség nélkül minden temesvárié. A művészet is hitvallás — a szépség pedig az Isten mindenható erejéből és jóságából fénylik minden halandó lelkére — ha annak a halandónak van lelke.

Temesvár szinte amerikai tempóban épül, szépül és az intéző erő helyesen elsősorban a jövedelmezőségre gondol! A művészet csak a feleslegesebből, tehát a gazdagságból táplálkozik. Ugy ismerem a temesvári polgárság vezető erejét, hatalmas erősségét — hogy a teljesülés alatt álló nagy, nagy alkotások befejezése után — az ő világosan látó szemével megfogja találni azt a helyet, ahol majd ez a nemes szobor végleges otthont fog találni!

A tizennyilcadik századnak és benne Watteaunak és Donnernek egy bájos mosolya marad meg közöttünk — és ebben a mi nagy munka-hajszánkban, törtetésünkben ez a mosoly jól fog esni minden fáradt, minden megszorodott léleknek.

A Mária-szobor története.

Jóllehet Temesvár városának a multban is kiválóan fontos szerepe volt Magyarország történelmében, mégis csak kevés és inkább a közlelbbi multból való történeti emléke maradt az utókorra. Ugyanis e városnak egykor viruló jóléte, külső szépsége magyar lakosságával együtt történelmének legszomorúbb korszakában, a 164 évig tartó török uralom alatt, elpusztult. Hiszen a török itt sem alkotott semmit, hanem az előző keresztény századok kulturáját is elsorvasztotta. Ezért, mikor 1716. október 13-án a hős Savoyai Jenő herceg vitéz seregével Temesvárt a török járom alól felszabadította, a siralmas pusztulásnak szörnyűséges képét mutatta a város.

Ujból kellett itt kezdeni mindent.

A török iga által való agyonsanyargatástól elpusztult, vagy pedig terhei alól elmenekült magyar lakosság helyébe újat, jobbára német-birodalmi katolikus németiséget, telepítettek az igen csekély számú s más nyelvű meglevőkhöz itt is, mint az egész délvidéken. E megújult, meggyarapodott lakosságnak kellett megépítenie a várost és utakat, létesítenie itten kulturát, főképen ipart, kereskedelmet épen úgy, mint telepestársaiknak az egész délvidéken földművelést. Bár Temesvár lakóinak száma valami nagy nem lehetett, hiszen 1730. év táján alig 6000 körül volt, sőt a 18. század végén is jóval a tízezer alatt maradt; és bár a körülmények sem voltak kedvezők, hiszen általános még ekkor erre az újabb török veszedelemtől való rettegés; a vidék is mocsaras, egészségtelen; aztán meg főképen malária és ragályos betegségek, köztük később pestis, pusztítottak: mégis már az újjáalkotás első éveit biztató sikereket, a későbbiek pedig csakhamar élénk életet mutatnak a Temesi Bánságnak katonai és közigazgatási központjában, Temesvárott, az építkezés, az ipar, a kereskedelem, a kultura egész terén.

Egyidejűleg pedig, miután a városban a pusztulás idején moseákká alakított templomokon újból felragyogott a kereszt, csakhamar virág-

zásnak indult a katolikus valláserkölcsei és társadalmi élet is. Legnagyobb részük volt ebben is a külföldről ide származott katolikus települőknek a hivatalnokokkal az élőkön.

Temesvár újjáalkotásának ebből az első félszázadából való az a Mária-szobor, az a szakértők egyhangú ítélete szerint művészi becsű történelmi műemlék, mely jelenleg a Belvárosban, a Gyárváros felé vezető út jobb oldalán az erdélyi kaszárnya előtt egy kis térségen, a Balázs-téren áll.

A helyi történelemmel foglalkozó munkákban csak röviden — nem egyszer tévesen — van róla említés téve. Ezért a szobornak és létesítése körülményeinek legnagyobb részben eredeti levéltári okiratok alapján ezúttal részletesebben megírt történetét megismerni érdemes, de főképen alkalomszerű is abból az okból, mert városunknak folyamatban levő rendezésével és nagyarányú átalakításával kapcsolatban eme egyik legrégibb és legkiválóbb történelmi műemlékünk eredetének, multjának, kegyetes emlékének és művészi értékének megfelelő elhelyezéséről és fentartásáról gondoskodni már a közel jövőben szükségesnek mutatkozik.

* * *

A török hódoltság idején e város és vidék katolikus lakossága el nem pusztított részének lelki életét főként a bosnyák tartományhoz tartozó Szent Ferencrendi (Kapisztrán Franciscanus) barátok¹⁾ gondozták, már amennyire az elnyomó török mohamedanizmusa mellett gondozásról akkor szó lehetett. A visszafoglalás után 1717-ben III. Károly király a jezsuitákra bízta a város lelki ügyeinek vezetését. Határozatosan közreműködtek a munkában a barátok is, kik a török világnak itten való megszűnése után az előttünk „régpiarista templom és rendház” néven ismeretes helyen, a várban lelkészkedtek és laktak.

A városnak a töröktől való visszafoglalását követő időben, már az első években a vallásos buzgóság Nep. Szent János tiszteletére kőszobrot emelt Temesvárott a városház előtti téren. A temesvári jezsuiták naplójának egykorú feljegyzése szerint a hívek 1722. év május 16-án már e szobor körül összegyülekezve énekelték Nep. Szent János litániáját. A sokféle veszélytől fenyegetett, majd az 1738. és 1739. években pestistől is sújtott lakosság e szobor előtt ismét és ismét összegyűlve imádkozott és adott utóbb hálát a bajoktól való megszabadulásért. Ugyancsak e szobornál összegyűlt lakosság előtt történt annak a fogadalomnak ünnepélyes kihirdetése is, melyet a ma is elrémitőn ható pestistől és a nyomában járó sokféle bajoktól való megszabadulás emlékére a városi német tanács és polgárság a maga

¹⁾ Szentkláray Jenő: „Mercy kormányzata a Temesi Bánságban”.

és az utókor számára fogadott és mely fogadalom egyik részét napjainkban is a Rozália-kápolnához május 15-én vonuló körmenetben gyakorolják a katolikusok.

E régi szobor ma is megvan még, de már nem eredeti helyén, a városház előtti díszterén, a fórum militare-n, mert, miként látni fogjuk, itten 1756. évben helyet¹⁾ adott a pestistől való megszabadulás emlékére létesített, nagyobb szabású fogadalmi emlékszobornak: a temesvár-belvárosi Mária-szobornak.

* * *

A 18. századot általában jellemző vallási buzgóság létrehozott Temesvárott is egy igen élénk tevékenységű vallásos és jótékonysági társulatot, „A Szeplőtelen Szűz Máriáról és Nep. Szent Jánosról nevezett testvérület”-et (Bruderschaft, congregatio, confraternitas) és ez az egyesület létesítette egyéb alkotásai között az ismertetendő belvárosi Mária-szobrot is.

Maga a testvérület Temesvárott az 1724. évben a már említett Szent Ferenc-rendi szerzetesek lelki vezetése alatt lépett életbe mintájára a Bécsben, Prágában s a Németbirodalom más helyein már virágzó, hasonló egyesületeknek.

Igen érdekes és tanulságos világítást vet az akkori társadalmi viszonyokra és a testvérület céljaira az alapszabályokat a csanádi püspöknél, gróf Nádasdy Lászlónál, jóváhagyás végett bemutató, eredeti kérvény az alapszabályokkal együtt, melyek a csanádegyházmegyei levéltárban a temesvár-belvárosi Mária-szoborra vonatkozó iratcsomóban őriztetnek.

Ezek szerint a testvérületnek célja az egyént illetőleg a vallás-erkölcsös önfegyelmezés és öntökéletesbítés, a társadalmat illetőleg pedig a tiszta erkölcsök ápolása, a mások jóhírnevének védelme és a jótékonyság cselekedeteinek gyakorlása.

De beszéljenek e latinnyelvű iratok maguk. Magyar fordításuk a következő:

„Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr! Mivel mindennapi tapasztalat szerint manapság egy bűn se annyira gyakori mint, hogy a felebarát jóhírnevét gonosz nyelvek és rágalmazók féktelen vakmerő-

¹⁾ Nep. Szent Jánosnak e régi szobra úgy látszik Temesvárnak és Délmagyarországnak legrégibb kőszobra; eredeti helyéről a Szent Katalin ősi templomához állították, melynek helyét a Belvárosból a Gyárvárosba vezető útnál levő feliratos obelisz jelzi. Mikor pedig a várfalak kiépítésekor e templomot lebontották, a szobor a Gyárvárosba vezető fásoros gyalogjáró mellett a mai Ferenc József-ligettel szemben helyeztetett el. 1908. évben pedig a Béga szabályozása alkalmával a városi kertészeti telepen állították fel. Készítője ismeretlen.

sége marcangolja és kisebbíti: azért a nyelvek gonoszságának megfékezésére, (hogy e veszedelmes visszaélés megszüntetessék), a jámbor keresztény közönség, miként Prágában, Bécsben és a Németbirodalom más helyein, egy igen üdvös testvérületet létesített, amely kongregáció a Szeplőtelen Fogantatásról elnevezve a felebarát jóhírnevének megőrzésére, Nep. Szent János utánzására állítottatott fel: ettől a jó példától indítatva többen a buzgó keresztények egy szívvel-lélekkel elhatározták, hogy ugyane kongregációt a Boldogságos Szűz Máriáról és Nep. Szent Jánosról elnevezve, itt Temesvárott is gróf Wallis Ferenc¹⁾ őkegyelmességének, ő császári felsége generális marschallitenensének stb. elnöksége alatt méltóságos és főtisztelendő gróf Nádasdy László csanádi püspök úrnak, főpásztorunknak, engedelmeivel felállítják a következő (amilyen a bécsi) alapszabályzattal, amelynek megtartására magukat kötelezték: „1. Az említett területnek összes tagjai, úgy minden egyes férfi-, mint nőtagja, Nep. Szent Jánosnak május 16-ára eső ünnepén a kereszténység fejedelmei békéjének megtartásáért, az eretnokségek kiirtásáért, a szent gyónás elvégzése után az oltáriszentséget magukhoz veszik; úgyszintén ugyanezt az ájtatosságot is ugyanarra a szándékra minden Mária-ünnepen elvégzik. 2. Hogy a szeplőtelen fogantatás tisztelete terjesztessék, ezt a hittitkot terjesztik, védelmezik és V. Pál s XV. Gergely pápák rendelkezései szerint nyíltan kifejezett megvallással vallják. 3. Ugy a férfi- mint a nőtestvérek mindegyike az állapota szerinti tisztaságot minden lehető módon megtartani igyekszik és minden botránytól őrizkedik. 4. Azon módon mindegyik iparkodik felebarátjának jóhírnevét védelmezni és a rágalmazók nyelvét megfékezni. 5. Ugy a férfi- mint a nőtestvérek a Szeplőtelen Fogantatás és Nep. Szent János tiszteletére eme szándékra minden nap három Miatyánkot és Üdvözlégyet Dicsőséggel, vagy más imádságot elmondanak, akár hymnust recitálnak és a Boldogságos Szűz Máriának s Nep. Szent Jánosnak képét tisztelik és magukkal hordják. 6. Mindegyik törekszik a jótékonyság cselekedeteit a szegényekkel és foglyokkal, felebarátjával szemben gyakorolni. Miért is — folytatódik tovább a kérvény — erről a szokásos diplomát kiállítani és kiadni kegyeskedjék“ stb.

A visszafoglalásnak ebben az első éveiben a török pusztításaiból még csak újjáépülésben levő Temesvár helyett Szeged²⁾ lévén a

¹⁾ A testvérület első rektora.

²⁾ A töröknek Délmagyarországból való kiűzése után ugyanis gróf Nádasdy László csanádi püspöknek csakis ismételt és erőlyes sürgetésére 1724-ben ismerte el III. Károly király a csanádi püspököt a Temesi Bánság törvényes főpásztorának. Egyébként azonban a töröktől való visszafoglalás után külön tartományként kezelt terület, az úgynevezett Temesi Bánság, csak jóval későbbben, az 1779. évben csatoltatott vissza Magyarországhoz. (Szentkláray Jenő: „Mercy kormányzata a Temesi Bánságban“.)

csanádi püspöknek székhelye. Gróf Nádasdy László csanádi püspök 1724. évi április 3-án Szegeden kelt s a csanádegyházmegyei levéltárban ma is meglevő okiratával jóváhagyja a kongregáció hatszakaszos alapszabályát és a testvérület minden kereszténynek kiválón ajánlja.

XIII. Benedek pápa pedig 1725. évi augusztus 24-én kelt apostoli brevájában¹⁾ erősíti meg hozzájárulásával az alapszabályokat és helyesli a művet, mely a breve szerint a mindkét nembeli keresztény hívek, de nem valamely különös hivatású emberek részére van törvényesen felállítva a jámborság és jótékonyosság kiváló gyakorlására. Felemlíti a breve a testvérületben elérhető lelki javakat is, így a belépőnek a belépés napján, valamint halála előtt az igaz bűnbánattal végzendő gyónástól és áldozástól feltételezve teljes bűcsút engedélyez stb.

A tagok a város világi intelligens kath. lakosságából, a polgárságból valók — és szerepök után ítélve, nagyszámúak és buzgók lehetnek —, kik közé tagul tartozni és élőkön állani a helyi legmagasabb világi méltóságok: a bánsági katonai, utóbb kamarai kormányzók, a temesvári várparancsnokok stb. szoktak.

És hogy a tagok alapszabályaik szerinti példás életet éltek, erről és ennek a saját korukra való hasznos hatásáról tanúskodik Temesvár városnak történelme a XVIII. században, elénkbe tárván, hogy a testvérület a tagjainak valláserkölcsei öntökéletesbitése mellett ama kor igényei szerinti módon társadalmi és jótékonyossági téren is élénk és maradandó hatású életet folytatott.

Ha a történelemből azt látjuk, hogy a török kiűzése után az erkölcsi életben a "török világ" erre felé még nem szűnt meg egyszerre, sőt, hogy Németországból is igen vegyes települők jöttek, hogy továbbá²⁾ akkoron Temesvár maláriás égalja miatt bécsi stb. népsöpredéknek²⁾ olyan deportálóféle helye is volt, nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy a testvérületnek erkölcsi tekintetben kifelé is ugyan-csak nehéz munkája volt.

A már említett Kapisztrán-Franciskánusok temesvári megszűnt rendházának egykorú naplójában³⁾ is találunk több feljegyzést a testvérületnek működéséről, életéről.

Alapszabályaihoz híven kiváló buzgósággal ünnepelte meg a temesvári hívekkel, polgárokkal s a városi tanáccsal együtt Nep.

¹⁾ Megvan ma is a csanádegyházmegyei levéltárban a temesvár-belvárosi Mária-szobor iratcsomójában.

²⁾ Erre vonatkozóan a városi levéltár egy érdekes adatát idézem csak, amely szerint még 1752-ben is, tehát jóval az általános telepítés után is, a bánsági adminisztráció körlevében értesíti a városi tanácsot, hogy Bécsből 64 egyént (9 férfit és 55 nőt) dologkerülés és koldulás miatt ide deportáltak, megengedve nekik, hogy a Bánság területén munkálkodva letelepedjenek és házasságra lépjenek.

³⁾ A csanádegyházmegyei levéltárban őriztetik.

Szent Jánosnak napját és a Mária-ünnepeket. E lelkes Mária-tiszteletők szolgált bizonyára kiválóképen alapjául azóta is a temesváriak hagyományos és napjainkban is buzgó Mária-tiszteletének. Több ünnepre a környékbeli községek (Ujpécs, Rékás, Szabadfalu stb.) lakói is csatlakoztak a testvérülethez, mely a szokásos egyházi körmenetekben is testületileg vett részt. Máriaradnára pedig évente Szent Anna napján zárandoklatot rendezett.

Mindjárt már itten, e tárgynál, említem meg, bár időrendben utolsónak következnek, hogy az erkölcsi élet mélyítését célzó randnai zárandoklatnak mindenkorra való biztosítására s más kegyeletes célokra egy ezerötyszáz forintos alapítványa¹⁾ is volt a testvérületnek.

Létesítette az egyesületnek egyik igen előkelő tagja, volt assistense, báró Englishofen Ferenc Lipót altábornagy, ki hosszabb időn át a temesvári adminisztráció elnöke is volt.

Alapítványának rendeltetése az volt, hogy négyszázalékos kamatja — hatvan forint — a Máriaradnára évente vezetetni szokott zárandoklat költségeit fedezze. Ami innét fenmarad, az az utóbb ismertetendő temesvár-belvárosi Mária-szobron levő, angyalalakok által tartott lámpák világítására és az évenként Temesvárott tartandó Nep. Szent János-ünnepély költségeire volt szánva. Ha pedig „a kereszténység született ellensége (a török) ismét elfoglalná Radnát, akkor a kamat a Franciskanus barátoknak adassék“, hogy az hasonló célokat a változott körülményekhez mértén más helyeken (Szlavoniában) szolgáljon. Az okiratot 1757-ben december 4-én három példányban állították ki: egyet az alapító Englishofen Ferenc Lipót báró, egyet a Franciskanus barátok és egyet a testvérület részére.

* * *

Az egyesülethez még két nagyobb létesítmény neve fűződik, melyek ránk maradtak s még ma is fennállnak.

Időrendben az első a betegségekben szabadulást kereső embereknek gyógyítására szánt fontos intézmény: kórház és gyógyszerár; a második a belvárosi Mária-szobor, művészeti formában hirdetője annak az eszmének, hogy az egyén boldogságának, úgyszintén a társadalom jólétének alapja a tiszta erkölcs.

Már egy évtizedes fennállás után megalapította „alapszabályainak szellemében a felebaráti szeretet gyakorlására“ ez az egyesület Temesvárott — így Délmagyarországon — az első és legrégebb kórházat és az evvel kapcsolatos gyógyszerárát.²⁾ 1735-ben 700 forintnyi kész-

¹⁾ Az adatok a csanádegyházmegyei levéltárban vannak.

²⁾ Geml József: „A Gyógyszerári Jog Adományozása és a Temesvári Gyógyszerárak“.

A temesvár-belvárosi Mária-szobor.

pénzzel megkezdte a kórház építését, amikor a kongregáció élén gróf Hamilton András temesvári parancsnokló lovassági tábornok, bánsági kormányzó állott. Az alapkö letételekor a lakosságnak nagy sokaságából alakult processio vonult a püspök vezetése alatt a Franciskanusok templomából Nep. Szent János¹⁾ szobrához a városház előtti térre; majd innét az építendő új kórház helyéhez az alapkö letevési ünnepélyére. Az alapköbe a következő latinszövegű okirat helyeztetett: „A szentháromság és a Szűz Istenanya nevében helyeztetik el a jámborság alapköve; és a felebarát iránt való jóságos és dicséretes szeretetből a városban a Nep. Szent János kórháza alapíttatik. Alapját megvetette a kongregáció fogadalmi jótékonyaságból“.

Az egyesület a 2664 forint 48 és $\frac{1}{2}$ krajcárba került kórházat a gyógyszertárral együtt 1737-ben készen átadta a szegény betegek ápolása céljára az ide telepített irgalmas barátoknak.

Időrendben a második és maradandó alkotása e testvérületnek s egyúttal becses történelmi emlékműve a török iga alól való felszabadítás után újjáalkotott Temesvárnak a napjainkban a temesvár-belvárosi Balázs-téren levő s homokkőből készült, nagyobbszabású, művészi alkotású Mária-szobor is.

A régi Temesvárból emlék gyanánt ránk maradt eme kő-szobormű háromoldalú oszlopot tüntet fel, felül Szűz Máriának alakjával, ezért Mária-szobornak mondják; bár sokszor Nep. Szent János szobrának is említik abból az okból, mert e kettősszobor oldalán Nep. Szent Jánosnak, a volt Temesi Bánság védőszentjének, térdeplő alakja van. A széles talapzat három oldalán pedig Nep. Szent János életének három kiváló jelenete márványlapokon, domborműben szemlélhető: és pedig a császárné gyónása, Nep. Szent János Vencel császár előtt és végül a gyónás titkát elárulni nem akaró szentnek a prágai hídról a Moldva folyóba dobása. A talapzat felett az oszlop tövében láthatók még Borromei Szent Károly, Szent Sebestyén és Szent Rókus életnagyságú szobrai.

Amig e szobor eredeti helyén állott, lámpáit kőből való angyalok tartották. Ma már ezek az angyalok a lámpákkal együtt hiányzanak róla. Mostani csillagalakú lámpatartója vaskarra van erősítve.

Van a szobron egy feliratos pléhtábla is, de elmosódott szövege ismeretlen. Írásokban se található feljegyezve. Valószínűleg a szobornak fogadalmi eredetére s felállításának idejére vonatkozó adatok voltak rajta felírva.

Számottevő szobrászatunk a XVIII. században még nem lévén, a testvérület az udvari kamara közvetítésével Bécsben rendelte meg

¹⁾ Nep. Szent Jánost a Temesi Bánság védőszentjének tisztelték.

1750.¹⁾ évben a szobrot. Wasserburger és Blim¹⁾ bécsi kőfaragók készítették és 1189 forintba került.²⁾

Nagynak és általánosnak kellett lenni a játékonyságnak, mely az említett nagy összegeket összehozta, sőt bizonyára alapul szolgált amaz épületes és hagyományos játékonyságnak, amely Temesvár lakosságának azóta állandóan, napjainkban is vonzó jellemvonása.

A kőszobor elkészülvén, 1753-ban Bécsből Temesvárra szállított és helyéül a régi Szent János-szobor helyét jelölték ki a piacon, középen, a katonai főőrséggel szemben.³⁾ Itt állították fel és 1756. évi május 23-án Rossi Kelemen püspöki helynök nagy ünnepélyesség közt fel is szentelte.

Nem a mostani helyén volt tehát eredetileg, hanem a városház előtti nagy téren, a mostani Jenő herceg-téren, melyet azelőtt forum militare-nak, meg Dísz-térnek — Paradeplatz — neveztek. Egészen pontosan megjelölhető e térnek az a része, ahol eredetileg felállítva egy évszázadon át állott. Vannak még élteesebb temesváriak, akik 1850. év körüli időből emlékeznek erre és a Belvárosnak a városi levéltár okmány-pénztárában őrzött s 1838. évből eredő térképe is úgy tünteti fel, hogy ott állott ez a szobor, ahol a Rezső-utcától a Városház-utcahoz vezető aszfaltgyalogjárónak a katonatiszti kaszinó felé eső belső szélét érinti az a vonal, melyet rá a mostani katonatiszti kaszinói és hadtestparancsnoksági hivatali épület érintkezési helyétől derékszög alatt vonunk; tehát a gyalogjáró mellett, ahol ma a kávéház előtt vasráccsal bekerített területnek keleti szöglete van. Így — mint ez a 64. oldali rajzon is látható — egyenesen a mai Báthory-utca felé, a térre nézve igen szépen, szimmetrikusan volt elhelyezve s a forgalom szempontjából sem szolgált akadályul.

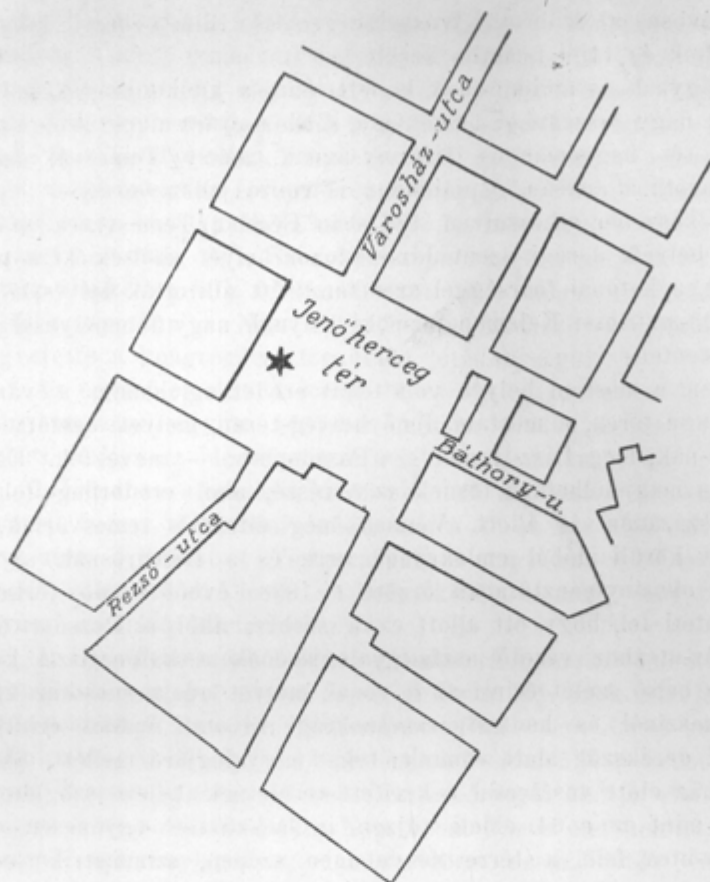
E művészi szobormű egyszersmind fogadalmi emlék is az 1738. és 1739. években Temesvárott pusztító pestistől való megszabadulás emlékezetére, ezért nevezik „pestis emlékszobor“-nak is.

Ugyanis a pestis veszedelmétől való megszabadulás emlékezetére az összpolgárság említett fogadalmán kívül az egyesület külön is tett

¹⁾ Baróti: „Adattár“. II. 615.

²⁾ Hogy milyen nagy pénz volt ez ama időben, valamint a kórház létesítésére fordított 2664 forint 48 $\frac{1}{2}$ krajcár, úgyszintén a radnai zarándoklatra stb. tett 1500 forintos alapítvány, szolgáljon ennek megvilágítására néhány bár igen prózai példa. A XVIII. század elején egy font marhahús 1 $\frac{1}{2}$ krajcár, 3 font és 20 lat súlyú kenyér 3 krajcár, egy tehén borjával együtt 4 forint; a század közepén a marhahús fontja már 3 krajcár, a borjúhús fontja nyáron 3, télen 4 krajcár, a kórházban egy beteg napi ápolási díja 6 krajcár. A Belvárosban egy ötszobás lakás a mellék-helyiségekkel együtt egész évre 80 forinton volt bérelhető. (Preyer: „Monographie der königl. Freistadt Temesvár“.)

³⁾ L. 5/1754. sz. a a cs. és kir. hadtestparancsnokság levéltárában.

A Jenőherceg-tér és környéke a Mária-szobor eredeti helyének * feltüntetésével.

fogadalmat s ennek folyományaképen Nep. Szent Jánosnak előbb említett régi, egyszerű szobra helyébe állította két védőszentjének: a Szűz Máriának és Nep. Szent Jánosnak ezt a nagyobbbszabású, díszes szobrát.

Fentartására a létesítő testület vállalkozott. Erről tanúskodik a kongregációnak legmagasabb világi állásokban volt vezetősége által néhány nappal a szobor felszentelése előtt sajátkezűleg aláírt és saját pecsétjökkel ellátott eredeti kötelezvénye 1756. évi május 17-ről keltezve. Még ma is megvan ez a csanádi püspöki levéltárban, szövege magyar fordításban a következő:

„Miután mi, az itteni érdemes Nep. Szent János-testvérületnek rectora, consultorai és syndikusa sok évvel előbb tett fogadalmunk folytán a helybeli téren a Legszentebb Szűz szeplőtelen fogantatásának szobrát Nep. Szent János és több szent közbenjárónk tiszteletére

felállítottuk, ezennel kinyilatkoztatjuk tehát és kötelezzük magunkat, hogy e szobrot, amíg e város keresztény¹⁾ kezekben lesz és az említett érdemes testvérület fennáll,²⁾ minden tekintetben, de nem más-ként mint a testvérületi gyűjtési alapból fenntartjuk“ stb.

Az első aláíró Gróf Perlass, aki cs. és kir. kamarás, miniszter, val. ben. titkos tanácsos, valamint a temesvári adminisztrációnak időrendben első polgári elnöke volt; a második aláírás Báró Engels-hofené, aki altábornagy s a temesvári adminisztrációnak előbb éveken át elnöke volt; a harmadik aláíró: Hübner, aki, úgy látszik, szintén hivatalnok vagy tán polgár lehetett.

* * *

Idők folyamán a szobormű megrongálódván, kijavításáról is gondoskodni kellett.

Igy a mult században, 1847-ben indult meg erre és áthelyezésére vonatkozólag eljárás.

Mit kellett volna kijavítani, milyen tervek merültek fel? Megismerhetjük a városi tanács és a csanádi püspök közt magyarul folyt írásos tárgyalásból.

A városi tanács átír,³⁾ Lonovics József csanádi püspöknek értesítvén, hogy „a kebelbeli dísztéren levő Boldogságos Szűz-szobor oly roskadt állapotban lévén, miszerint annak kijavítása s helyreállítása már többé nyilvános veszedelem nélkül nem halasztathatik, s mindazért, mindpedig annál fogva is: minthogy annak kijavítására okvetlenül szükséges alapítvány nem létezik s ugyanaz oly vesztére hagyott s a fölötté veszedelmes állapotban rendőrségi tekintetből sem maradhat; ennél fogva szerencsétlen eseteknek jókori elhárítása ötletéből a fenntebb érintett szobornak a Péterváradi-kapunál lévő téren leendő fellállítását elrendelni szükségesnek találtuk“ stb. Erre a csanádi püspök némi megütközéssel válaszolja⁴⁾ a tanácsnak, hogy „noha feltűnő volt előttem a Tekintetes Tanácsnak folyó évi bőjtelő hó 17-én 841. szám alatt hozzám intézett becses levelében annak csupán tudomás végett tett egyszerű jelentése, miszerint a Tekintetes Tanács a Boldogságos Szűz szobrának jelen roskadozó állapota miatt rendőri tekintetben a Disz-térről a Péterváradi-kapu előtti térre leendő áttételét elrendelni szükségesnek s e politikai intézkedésről engem értesíteni jónak találta: mivel azonban meg vagyok győződve, hogy a Tekintetes

¹⁾ Célzás a török veszedelemre, melynek visszatértétől még akkor is tartottak, miként ez a radnai zárandoklatnak alapítványi okiratában is olvasható.

²⁾ Megszűnt a XVIII. század végén.

³⁾ Városi levéltár 841/1847. szám.

⁴⁾ Városi levéltár 3300/1847. szám.

Tanács e kifejezés által az egyházi hatóságnak az ilyen tárgyak iránti kétségbevonhatlan jogát kérdésbe venni, vagy mellőzni nem szándékozott, ama jelentésében fekvő kívánatra nézve szerencsém van tisztelettel válaszolni, hogy ahhoz beleegyezéssel járulni ugyan idegen nem volnék, de vajjon azt lehetséges-e végrehajtani? nagyon kételkedem stb. — Ugyanis a püspök attól tartott, hogy „a szoborműnek vaskapcsokkal s ólombeöntésekkel összeforrasztott részei a szétszedésnél és átszállításnál kijavíthatatlanná fognak sérülni, vagy teljesen összetöredezni s a kijavítás majd csak igen költségesen, vagy ügyes szobrász hiányában épen nem is lesz lehető.” Veszedelmesnek sem tartja a szobor állapotát, „hiszen — mondja tovább — egyébként alapjában a szobor meg nem rendült, nem roskadozik, hanem egyedül az elhanyagolt s szétbomlott környületi garádicsok leragasztását, kipótlását s némely korhadni indult összeforrasztások felújítását igényli, mi hasonlíthatatlanul kevesebb költségbe s nehézségbe kerülne, mint az egésznek szétszedése, átvitele s újonnan való felállítása. Mire nézve legtanácsosabb leendő értelmes mesterek által a kérdésben levő művet megvizsgáltatni s ha csakugyan ők annak áthelyezését javasolják s annak tetemes költségét a Tekintetes Tanács viselni nem vonakodik, magam sem fogok abban ellenkezni. Ha pedig ezen kísérlet veszélyesnek vagy nagyon költségesnek tartatnék, úgy arra kérem a Tekintetes Tanácsot, hogy ezen szobornak kijavítását, különösen a garádicsoknak, habár némileg összeszorítással s egyszerűbbítéssel történendő helyrehozását ugyanaképen, amint a Szentháromság szobrának tatarozása¹⁾ egynéhány évek előtt végrehajtatott, megrendelni s a naponta növekedő romlásra nézve haladéktalanul eszközöltetni szíveskedjék“.

Csakhamar megjön erre a városi tanácsnak a püspököt megnyugtató válasza, „hogy valamint a tanács a kérdésben forgó szobornak más helyre leendő áthelyeztetése iránt az egyházi jogot kérdésbe venni, vagy mellőzni soha sem szándékozott: úgy ugyane tanács eme szobornak más helyre leendő fellítésát jelenleg is szükségesnek előismervén, részéről Kraul György tanácsnok úrnak utasítása adatott, miszerint a szobrot városi mérnökünk s szakértők, úgy az egyház részéről is kiküldendő tagok közbenjöttökkel vizsgálván annak idejében a foganatról jelentést tegyen: Nagyméltóságodat megkérvén, miszerint Szentegyház részéről kiküldendő tagok iránt kellő intézkedéseket tenni méltóztatna.“

A csanádi püspök a bizottságba Fabry Ignác címzetes püspököt s olvasókanonokot küldi ki s hatalmazza fel célszerű részvételre.

¹⁾ A város (két főtisztviselője által) végezte a dómtéri Szentháromság-szobor tatarozási költségeire szolgáló pénznek a lakosság körében való gyűjtését. Városi levéltár: 3733/1835. stb. sz.

Az eljáró bizottság munkájának eredményéről csakis egy költségvetés¹⁾ tanúskodik, melyet Dunajszky Henrik kir. rajzmester és szobrász s Mayer József építési becsűs írtak alá s mutattak be. E szerint az összes javítási és díszítési, festési s lépcsőátalakítási munkák, a felírti táblán levő szöveg megarányozásával, valamint a szobor körül kövezet létesítésével együtt 1262 forint- s 41 krajcárba kerülnének, de akkor aztán az egész szobor „mintha új lenne, a legtartósabban és legszebben állíttatik helyre.”

Úgy látszik, a bizottság nem vélte szükségesnek az áthelyezést. Épen nem valószínű, írott nyoma sem található, hogy a javítás is megtörtént volna. Talán a költségeken, talán a nemsokára mozgalmassá vált idők eseményeinek bekövetkezésén múltott, hogy a megkezdett eljárás megakadt.

Eredeti helyén mégsem sokáig maradt a szobor.

Ugyanis 1852 május 13-án Coronini tartományi kormányzó elnöki rendeletben közli a csanádi püspökkel, Csajághy Sándorral, hogy legfelsőbb parancsra augusztusig a Dísz-tér közepén a katonai emlékmű felállítandó. E helyen azonban a Temesvárott uralkodott pestis megszűnésének emlékezetére egy emlékszobormű áll, mely innét a katonai kincstár, illetőleg Ófelsége költségén máshova helyezendő. Kérdi a püspököt, hová véli állítandónak? Maga a kormányzó a Dóm-térre szánta, mint „harmadik” emléket.

A csanádi püspök erre válaszul azt közli, hogy a szobor „anyagi és vallási tekintetben Temesvár jámbor polgárságának tulajdona és ugyanezen polgárság ősei és atyái vallásos buzgóságának és jámborságának emlékeztető jele” — az áthelyezéshez így csak mint szentelt tárgy feletti felügyeleti jogával hajlandó hozzájárulni. Új helyéül a szemináriumi templomnál levő teret véli megfelelőnek, lévén a Dóm-téren már úgyszólván egy hasonló emlékmű: a Szűz Mária megkoronázását is ábrázoló Szentháromság szobor.

Természetesen a városi tanács²⁾ is behatóan foglalkozik a kérdéssel: melyik legyen az új hely, a javítás és áthelyezés költségéhez hozzájáruljon-e?

Preyer János polgármester felveti az eszmét a tanácsban, hogy fel lehetne-e állítani a domtéri kúttal kapcsolatban a Dóm-téren? Ámde mivel itten a kísérletek szerint artézi kút létesíthetésére nincs kilátás és a tér úgyszólván heti és országos vásárok céljára szolgál, így rajta nem volna alkalmasan elhelyezhető a szobor, a tanács lemond e

¹⁾ A temesvár-belvárosi Mária-szoborra vonatkozó iratesomóban a csanád-egyházmegyei levéltárban.

²⁾ Lásd az 1852. évi 1889. sz. jegyzőkönyvet a városi levéltárban.

tervről és elhatározza, hogy az úgynevezett kismegyeház és Mocsonyi-ház előtti teret jelöli ki e célra az Erdélyi-kapunál.

A felmerülő költségeket illetőleg pedig, arra való tekintettel, hogy a javítás és áthelyezés költségeit úgyis a katonai kincstár, illetőleg Ófelsége fedezi, csakis a szobor alapkövének kiásására szükséges pénzt folyosítja a város saját pénztárából. Erre pedig azért áldoz, „mivel a város közönségének érdeke az úgynevezett pestis-emlék alapkövét biztos helyen megőrizni és eredeti rendeltetésére juttatni.“ Milyen eredménnyel járt az alapkö kutatása? Erre nézve adatot sem a levéltárban, sem történeti munkákban nem sikerült találni.

A szobor helyére vonatkozó tárgyalások vége az lett, hogy Temesvárnak e „nem legutolsó díszét“ az egyházi, katonai és városi hatóságok közös meggyegyzésével a belvárosi Balázs-térre, tehát a szobor díszének, művészi értékének, jelentőségének kevésbé megfelelő helyre állították, mint amilyen a Dísz-tér volt.

Lebontása a Dísz-téren és új helyére való áthelyezése az egyház kiküldöttje és katonai műépítész útmutatásának figyelembevételével történt az 1852. év nyarán. De mivel — egykorú feljegyzés¹⁾ szerint — sietve, kapkodva szállították át, evvel az alkalommal némely része eltörött, ami újból való felállításánál különösen nagy nehézségeket okozott és „azért nem is történhetett minden úgy, amint kívánatos volt“. Minden valószínűség szerint e célzás arra is vonatkozik, hogy akkor törtek össze azok az angyalalakok, melyek a szobor lámpáit tartották és a szoborcsoporthoz kedves díszére szolgáltak.

Az áthelyezés és kijavítás költségeit Ófelsége bőkezősége fedezte,²⁾ a katonai kincstár közvetítésével jutatván el a pénzt a munka végeztetését magára vállaló város pénztárába.

Új helyén az alapkö letétele és megáldása 1853. évi február 20-án, vasárnap délelőtt 10 órakor történt. Dr. Csajághy Sándor csanádi püspök végezte a szertartást, nagy és fényes egyházi segédlettel, úgy a bel- és külvárosi papság, a tartományi kormányzó, tábornokok, városi hatóság, miként az összes városrészekből nagy számmal összejött hívek jelenlétében.

Az ünnepély leírását, úgyszintén az alapköbe hermetic s elzárt cinkhengerben elhelyezett okirat³⁾ szövegét, valamint az evvel együtt ugyanoda tett ezüst Mária-éremről s néhány arany- és ezüst s többféle réz-érempenzdarabról szóló jegyzéket megküldte a csanádi püspök a városnak is, mely ezt a „fogadalmi okiratot mint az utókor számára

¹⁾ A temesvári emlékek leírása, 33. szám alatt a városi levéltári okmány-pénztárban.

²⁾ Városi levéltár 568/1853. sz. jegyzőkönyv.

³⁾ A városi levéltár okmány-pénztárában és az 568/1883. sz. jegyzőkönyvben.

maradandó emléket szóról-szóra jegyzőkönyvébe foglaltatni" rendelte, magát a megküldött okiratpéldányt pedig azóta levéltárában a legfontosabb történeti okiratokkal együtt vasszekrényben őrzi.

Átiratában megjegyzi még a csanádi püspök, hogy a bekövetkező nyár folyamán fogja a fogadalmi szobrot ünnepélyesen megszentelni és történetét nyomtatásban közzétenni. A megáldása 1853. évi augusztus 15-én az alapkőletételi ünnepélyhez teljesen hasonló nagy keretben történt. Ugyanekkor a szobor története nyomtatásban egy kis füzetkében, mely ma alig található, lett igen röviden ismertetve a szerző megnevezése nélkül a következő címmel: „Rückblicke in die fromme Vorzeit unserer Väter“.

A szobor múltjáról elmondottak befejezéseképen álljon itt az alapkőbe helyezett latin okirat szövege magyar fordításban:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Abban az időben, amikor IX. Pius volt a római pápa,

I. Ferenc József volt Ausztria császára és Magyarországnak apostoli királya,

Sándor volt a csanádi egyházmegye püspöke,

Gróf Coronini Cronberg János volt a tartomány kormányzója,

Oltványi István nagyprépost, Gábrriel József olvasókanonok,

Konrád Frigyes éneklőkanonok, Klaszovits Lipót őrkanonok voltak a csanádi püspöki egyház kanonokjai,

See-i Fischer Károly volt a várparancsnok,

Capdebó János volt temesi kormánybiztos,

Preyer Nep. János volt a város polgármestere,

Grossek Gáspár volt temesvári plébános,

eme szobor, melyet az ősök jámborsága 1756-ban a nyugati kapunál levő szűkebb téren egy előbbi (szobor) helyett állított, ő császári fel-sége költségén az üdvnek 1853. évében február 20-án áthelyeztetett, helyet adva a császári bőkezűségből a vár hőseinek emelt emlékszobornak.“

Az emlékiratot sajátkezüleg aláírták:

Sándor csanádi püspök,

Gróf Coronini altábornagy,

Preyer Nep. János polgármester,

Kraul János polgár.

Az alapkőbe a következő érempenzék helyeztettek:

császári arany 1852. évből,

Máriás ezüst huszas 1833. évből,

Máriás ezüst huszas az 1848. évből magyar felirattal,

ezüst huszas 1848-ból,

„ „ 1852-ből,

Máriás ezüst tízes 1847-ből,

ezüst hatos 1848-ból,
" " 1849-ből,
magyar ezüst hatos 1849-ből,
a Szeplőtelen Szűz Máriát ábrázoló Mária-érem ezüsből,
végül rézből három-, két- és egykrajcáros.

* * *

Városunk e kiváló emléken ismét az idő őrlő hatásának nyomai mutatkoznak. Hiszen nem volt javítva 1853-ban történt áthelyezése óta, amikor a javítási költségek is fedezést találtak erre az egy esetre Ófelsége bőkezűségében. Szem elől a környező fák gallyai által részben elfedve mai helyén, azóta időnkint csak virágot helyeztek rá és lámpát gyújtottak előtte ájtatos lelkek.

Fennmaradása, gondozása alapítvánnyal biztosítva nincsen; ezt olvashatjuk az alapítónak 1756-ban kelt reversálisából, ezt ismétlik idők folyamán a rá vonatkozó irások, ezt állapítja meg az egyházlátogatási jegyzőkönyv (*canonica visitatio*) is.

Temesvár városának aránylag még csak kevés szobra van; történelmi műemlékekben nagy multjához mértén és virágzó jelenével szemben szintén nemcsak dúsnak nem mondható, hanem — e sorok elején ismertetett okok miatt — határozottan szegény. Még a török pusztításai alól való felszabadulása utáni korszakban újjáalkotott Temesvárnak kevés emlékeiből, épületeiből is majd egyik, majd másik kénytelen helyet adni a szemünk láttára hirtelen naggyá fejlődő Uj-Temesvár létesítményeinek, úgy, hogy csak rövid idő kérdése és ami a mult szülöttje volt, igen kevés kivétellel, a lebontott várfalak sorára jut.

De, ami megmentésre érdemes, megmentendő a mult tanulságos és kegyeletes emlékeiből. Alkalmoszerű volna városunknak a török iga alól való felszabadulása kétszázéves közeli évfordulója idején még meglevő kevés emlékét számba venni, megjelölni, a megújításra szorult tatarozni és a fennmaradásukról kellő időben gondoskodni. És ide tartozik első sorban a temesvár-belvárosi Mária-szobor is, a régi Temesvár vallásos buzgóságának s a török hódoltság után e város újjáalkotásának egyik kiváló művészi értékű és történelmi becsű emlékműve.

Temesvár szab. kir. város közönségének a multtal, jelenel és jövővel szemben való gondos kötelességtudása bizonyára meg fogja találni a módját annak, hogy ez a régi emlékszobor a közönség minden egyes tényezőjének és tagjának érdemes érdeklődése révén és áldozatkészségéből — vagy ha szükséges, hát az 1881. évi XXXIV. t.-c. 6. §-a alapján az országos műemlékek közé soroltatva — és eredetét jelző

felirattal is ellátva — kiváló becsének megfelelő téren és környezetben a távol jövő számára is fennmaradjon és megújítva új helyén is tovább és állandóan hirdesse létezésével a tanulni kívánó gondolkodónak azt a történeti és tapasztalati igazságot, hogy az egyéni és társadalmi jólét alapja a tiszta erkölcs és hogy, aki tiszteli és megbecsüli a tanulságos múlt emlékeit, az a fejlődés természetes alapján előkészíti, munkálja a jövőt.

* * *

Miért lesz szükséges az emlékszoborot máshova állítani? Hol lehetne új helye?

Temesvár szab. kir. város új városszabályozási terve szerint a mostani Balázs-tér nem marad meg a mai alakjában; a szobor helye még épen egy jövőendő épületszorttal esik egybe. Így tehát mai elhelyezése épen nem tekinthető véglegesnek.

Hova állíttassék? Ehhez a kérdéshez véleményöket nyilvánították már többen: kiváló tekintélyek, helyi történetírók, mérnöki és aesthetikai kitünőségek.

Felmerültek olyan eszmék is, melyek az erzsébetvárosi Telekház-térre, a gyárvárosi Coronini-térre, vagy a Józsefvárosban tervezett új plébániatemplomhoz szánták. Ezek a helyek azonban a külvárosokban vannak, a szobrot pedig eredete és mintegy százhatvan esztendő története a Belvároshoz, az egykori várhoz fűzi; így teljességgel ebbe illenék és itt tényleg több kiválóan alkalmas hely kínálkozik is erre a célra s a véleményöket nyilvánító kiválóságok is — mondhatni egyhangulag — a Belvárosban való felállítását javasolják.

Ma már készen van városunk szabályozási és bővítési terve, ebből már tájékozás szerezhethető arra nézve is, hogy a jövőben hol, milyen terek, utcák létesülnek s látható, hogy egyikének több, másikának kevesebb kész épület is jelzi már új vonalait; közöttük választás lehetséges.

Három olyan kisebb tér is van a Belvárosban, amelyek alkalmas helyül kínálkoznak ez emlékmű számára.

Az egyik a szemináriumi templom és a Temesvári Első Takarékpénztár palotája között levő virágos kis tér; ide való helyezése már 1852-ben javasoltatott, akkor ugyanis, mikor a Disz-térről máshová akarták állítani.

A másik és még inkább alkalmas hely volna a kegyesrendi főgimnázium bejárata előtt levő hasonló hely, ahol a főgimnázium, a gyermekkórház és gyermekmenhely előtt, tehát a tudományt és jótekonyságot hirdető létesítmények között állana.

Végül pedig a mai Balázs-térnek közvetlen közelében a Gyárváros felé való irányban és pedig az Osztrák-Magyar Bank palotája

és az Erdélyi-kaszárnya északkeleti vége között, a Liget-út mellett alakuló kisebb új teret kínálóképen javálja a szobornak mai helyéhez az áthelyezési munka szempontjából való igen kedvező közelsége s az a figyelemre kiválóan érdemes körülmény, hogy épen e tájon már hosszú időn keresztül, hat évtized óta áll is ez az emlékmű.

Mi lehetne a szobor felirata? Ennek tartalmaznia kellene az emlékszóbor fogadalmi eredetét, felállításának és megújításának idejét s a felállító egyesület nevét ilyenformán:

„Ezt a fogadalmi emlékszóbot felállította az 1738. és 1739. évi pestisjárvány megszűnésének emlékezetére az 1756. esztendőben a Szeplőtelen Szűz Máriáról és Nep. Szent Jánosról elnevezett s Temesvárnak a török pusztítás alól való felszabadulása után történt újjáalkotása korszakában elismerésre érdemesen működő jótékonyági egyesület.“ Megújítása az 191. . évben történt.

A temesvári zsidók az 1848/49-iki szabadságharcban.

Irta: DR. SINGER JAKAB.

Temesvárnak, ezen nagy történelmi múlttal bíró városnak, úgy fekvésénél, mint várjellegénél fogva, nagy szerep jutott a szabadságharcban. Itt dőlt el — a temesvári csatában — a szabadság szent ügye, itt, a vár falainál, bástyáinál és sáncainál véreztek el a haza védelmében a hős honvédek, a névtelen félistenek és ezek között sok zsidó hitű magyar is. Nem lesz tehát érdektelen megtudni a temesvári zsidók részvételét a szabadságharcban és azoknak viszontagságait, szenvedéseit a 107 napig ostromlott várban, a vár falain belül, valamint a vár felszabadulása után következő szomorú és gyászos korszakban.

Eddig kiadatlan kútfők nyomán, akarok néhány adattal hozzájárulni a nagy év csodás történetéhez.

A temesvári zsidók, miként a hazában lakó összes zsidók, kik a szabadság eszméitől áthatva, hazafias buzgalommal siettek a haza szent ügyének szolgálatába, kik vagyonukkal és vérükkel áldoztak a szeretett honért,¹⁾ — szintén kivették részüket a nagy idők nagy eseményeiből és hazaszeretetüknek nem egy ragyogó példáját adták.

Midőn a dicső márciusi napok nagy vívmányainak híre Temesvárra eljutott, midőn híre kelt, az hogy első felelős magyar ministerium kinevezetett, március 22-én, egyesülve keresztény honfitársaikkal, a többi hitfelekezetekkel egyetemben, délelőtt 9 órakor, az új nevet kapott „Disztéren“, melyet „Szabadságtér“-nek neveztek el (a mai Jenő herceg-tér), a tér négy sarkán felállított és nemzeti színekkel díszített négy ima-sátor egyikében a zsidók a haza alkotmányos szabadságának kivívásáért hálaadó Istentiszteletet tartottak.

Ezen Oppenheimer Dávid Hermann temesvári és bánsági főrabbi hálaáldozatának bemutatása mellett, a jövőre is Isten áldását és segedelmét kérte a nemzetre és hazára.

A közörömben azonban a temesvári zsidóknak nemsoká volt részük. Alig fejeztetett be a hálaadó Istentisztelet, melyen a március

¹⁾ L. Dr. Bernstein Béla munkáját: Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók.

eszmék diadalát ünnepelték, melyen Temesvárott oly szépen nyilvánult meg az egyenlőség és testvériség a különböző felekezetek között: midőn a zsidók iránt ellenszenvvel viselkedő tömeg, mely csak az imént sorakozott a szabadság, egyenlőség és testvériség háromszínű zászlaja alá, mely csak az imént hallotta a magasztos ígéket, melyek az előítélet, az önkény és igazságtalanság láncait összetörte: föllázítva bizonyos oldalról, mely sem a magyarság diadalát, sem a zsidók befogadását nem látta szívesen — az imasátornak rontott, hol a zsidók Istentiszteletüket végezték, felszakgatta annak kövezetét, mellyel azután a zsidók házait törni és zúzni kezdte.

Különösen a Gyárkölvárosban volt nagy az ingerültség a zsidók ellen, hol nagy rendháborítások és zavargások voltak, hol lelketlen izgatók, élükön a magyarelleses korcsmáros May, Kreutter és Szuhán sürgősen követelték: a lakhatási joggal el nem látott zsidóknak a városból való kiűzetését s tiltakoztak az idevalóknak politikai jogokkal való felruházása ellen, sőt később a „Walachischer Kranz“ című korcsmában tartott gyűlés határozatából már nemcsak a lakhatási joggal nem bíró zsidók kiűzetése, hanem minden itt helyütt lakó zsidó családok, ámbátor többnyire házakkal és egyéb vagyonnal bírnak, azonnal e városból elutasítani sürgetnek és egyedül csak az e városnak a sz. kir. városok sorában felvétele alkalmával lakósokul felvett és ősidők óta itt lakó 18 izr. családnak további itt helyütt megmaradására¹⁾ kérik a tanácsot. (Városi levéltár 1848. év 1673. sz. irat.) A felbujtatott külvárosi csöcselék itt már a személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztette.

Hogy Temesvárott zsidóüldözéssé és vérengzéssé nem fajult ezen zavargás, miként ez Pozsonyban március 20-án és később április 23-án, valamint a Vágvölgyének több városában történt, hol valóságos közepkori zsidóüldözések, fosztogatások és vad pusztítások folytak: ennek meggátlása csak Preyer János polgármester erélyes föllépésének köszönhető. Ő a zsidók kérelmére, melyben sürgős hatósági intézkedést kértek, fegyveres erővel a Gyárkölvárosba sietett és itt egyúttal a forrongó nép előtt kijelentette, hogy követelését a lakhatási joggal nem bíró zsidók ellen foganatosítja, miáltal a forrongókat lecsillapította. Tényleg a Gyárkölvárosban lakó 192 zsidó család közül 74-et, kik lakhatási joggal nem bírtak, a városból kiutasítani szándékoztak.¹⁾

¹⁾ Ezen célból Veselinovits Pál városi kapitány benyújtja a Tanácsnak a gyárkölvárosi zsidók összeírási lajstromát (Conscriptionsliste über sämmtliche in der Vorstadt Fabrique vorfindigen und ohne Unterschied aufgenommenen Individuen hebraeischer Religion). Ezen consignatióban a zsidók 3 csoportra vannak osztva. 1. Az itt születettek. 2. A helytartóságtól vagy városi tanácstól lakhatási joggal bírók.

A nagy zavargás és kiutasítás miatt támadt nyugtalanság és izgalom a zsidók között, arra birta a hitközséget, hogy panasszal forduljon a M. kir. Ministeriumhoz és a kiutasított családok kérelmére egyúttal megbizta Naschitz Adolfot, a hitközség pénztárnokát,¹⁾ hogy a kiutasított hitsorsosok érdekében személyesen járjon közben Pesten a magas Ministeriumnál,²⁾ hogy személy- és vagyónbiztonságukról gondoskodás történjék, mire a zsidók érdekében a ministeri orsz. ideiglenes bizottmány a törvényhatóság elnökéhez „az izraelitáknak személyes s vagyónbátorságukbani erélyes fentartása végett“ a következő erélyes rendeletet intézte.³⁾

3. Engedély nélkül az adozó polgárok hátrányára itt tartózkodók. Utóbbiaknak részben azonnal, részben pedig, hogy ügyeiket rendezhessék 3—8 napon belül kellett távoznok. Néhányan, hogy a kiutasítást elkerüljék, áttérési szándékukat jelentették. Így Steinfeld Ignác kereskedő, Weisz Herman festő, Wudl Sámuel korcsmáros, Spitzer Christian „észrevételek“ rovatába be van jegyezve: „will sich taufen lassen“. A kiutasítottak között szerepelnek néhányan, kiknek utódaik máig is itt élnek: Blau Hermann kereskedő, Fischhoff Sámuel korcsmáros, Eger Sámuel sakter, Frey Moric, Aussländer Károly aranyművesmester, Stepper Moric, Krets Márkus tanító, Rosenthal Abraham szappanosmester, Dreschsler Vilmos és Dávid tímármesterek, Blumberger Moric, Zwirn Simon, Freund József, Mihály Lipót, Spitzer Ignác. (Városi levéltár 1848, 1876. sz. irat).

¹⁾ Előbb a hitközség egyik albírója (Beisitzer), foglalkozásra nézve italméresi jogok árendátóra volt. A közügyek lelkes munkása lehetett, mert a hitközségtől kapott „megbizó levél“, mellyel később Jeitelesz Markussal együtt, a Pesten 1848. júl. 4-én tartott zsidó képviselők gyűlésére ki lettek küldve, így jellemzi őket: „wodurch sie berufen sind als Organ der ganzen Këhila so zu handeln, wie es die Wichtigkeit der Aufgabe erheischt und wie man von Männer erwarten kann, die nebst den Patriotismus für das Vaterland, auch für das Wohl für ihre Mitbrüder bei jeder Gelegenheit zu sorgen, an Tag gelegt haben.“ Az 1848. szept. 13-iki országos zsidó gyűlésre szintén ő lett kiküldve Magyar S. Menachemmel. 1850-ben Pestre költözött. Hitk. jegyzőkönyv Nr. 52.

²⁾ Hitk. jkönyv 1848 Nr. 23: Naschitz Adolf, Zeugniß wegen Verwendung in Angelegenheit der Israeliten-Abschaffung. A kiutasítás ügyének rendezéséből támadt költségek 200 frtot tettek ki, melyet a hitközségi tagokra vetettek ki.

³⁾ Érthetetlen, hogy a városi tanács, mely ezen rendeletet 1848. ápr. 4-én tartott rendkívüli tanácsülésében tárgyalja, a kinyomatott hirdetményt, mellyel a polgárokat ezen rendeletről 1876. sz. a. értesíti, úgy vezeti be, mintha itt eddig a legpéldásabb rend uralkodna és a zsidókkal semmi sem történt volna. „Bizton várjuk — így szól — eddig kitüntetett példás magukviselektől s törvény iránti tiszteletektől, hogy az ebbeli biztosságot ezentúl is megzavarni sehogyssem fogjátok, hogy magatokat az említett és itten szóról-szóra következő rendelethez szorosan alkalmazandjátok.“ A hetenkint megjelenő „Temesvarer Wochenblatt“ sem tesz ezen szomorú eseményekről említést. Úgy látszik restelték a dolgot és így elhallgatták. Különben így tesz Sopron városa is, mely a szándékolt zsidókiutasítást egészen letagadja. L. Bernstein i. m. 53. l.

Törvényhatósági Elnök Úr!

Temesvár városában lakos izraeliták részéről az panaszoltatván, hogy erőszakos megtámadtatásokkal fenyegetőzések által a városból három vagy nyolc nap alatt leendő kiköltözködésre szoríttatnak, ámbár hivatalosan ezen törvénytelen mozgalmakról még értesítve nem vagyunk, mindazáltal ezennel a következőket rendeljük:

Először: A városbeli állandó választmány felvilágosítás, meggyőzés, tanács által folyvást erélyesen és tüstént igyekezzék arra bírni a békétleneket, hogy midőn a szabadság és egyenlőség eszméje országolni kezd hazánkban, midőn a népek között az osztályok megszűnnek, kivált ezen örvendett időszakban, mindenki bismiszteljék az embert, valláskülönbőség nélkül és az egyenlőség kivívott diadalait hasonló türelmetlen kitörésekkel beszennyezni tartózkodjanak.

Másodszor: Ha pedig az izraelitáknak vagyon- és személybátor-ságuk is megtámadtatnék és így a törvény szentsége tapodtatnék le, miután rendezett statusban ily erőszakosságok nem türettethetnek, a törvényes rend fentartását eszközölje azon nemzetörség által, melynek a rend megőrzése kezeibe le van téve, remélvén, hogy a sorkatonaság közbenjötté nem leendő szükséges, mely azonban elnöki felhívásra a legvégső esetben védőleg szintén alkalmazható.

Midőn tehát Önt a rendért felelőssé tennők akképen, hogy vagyon- és személybiztossága mindenkinek, minden valláskülömbőség nélkül, meg fog védetni, midőn kijelentenők ünnepélyesen, hogy a kettőnek megőrzése különösebben a nemzetörség becsületére volna bízva, midőn kötelességébe tennők, hogy az eddig történekről tüstént és hivatalosan értesítsen, még azt tesszük hozzá, hogy kik a vagyon- és személybiztosság megtámadói lesznek, azok minden okozandó kárért egész vagyonukkal felelőseknek nyilváníttatnak, miről a város összes polgárait nyomtatott hirdetményekkel tüstént értesíteni kötelességének ösmerje.

Kelt Pesten, április 1-én 1848.

A ministeri országos ideiglenes bizottmány.¹⁾

Klausal Gábor s. k.

Szemere Bertalan s. k.

Pulszky Ferencz s. k.

A reakciós áramlat, alacsony gyűlölet, előítélet és igazságtalanság a nemzetörség felállításánál is mutatkozott, melynek soraiba zsidót befogadni vonakodtak.

¹⁾ Délmagyarországi Muzeum, szabadságharci emlékek C . . . 7. sz. 3.

Temesvárott március 18-án határozták el a nemzetőrség felállítását és ennek szervezésére külön e célra kiküldött bizottságot bízták meg. Ez már március 23-án benyújtja a nemzetőrségre vonatkozó szabályzatot, melynek második pontja úgy hangzott: Héberrek a nemzetőrség tagjainak be nem vétetnek. Pedig a Temesvárott március 18-án megtartott népgyűlésen, melyen a 12 pontot kihirdették, azt is elhatározták: „hogy minden kebelbeli lakos rang- és valláskülömbőség nélkül, nemzeti őrsereg tagjául tekintetve, a parancsnokság rendelkezése szolgálatot tenni köteles,” mégis, mint az ország több városában, hol különösen a német polgárok¹⁾ a zsidókkal együtt fegyverszolgálatot teljesíteni nem akartak, bántó mellőzéssel az 1848. évi 22. törvénycikk első paragrafusa ellenére, itt sem fogadtak zsidót a nemzetőrök közé és a már bejelentetteket kitörölték a nemzetőrség lajstromából.²⁾

Csak 1848. július 16-án vettek fel zsidót Temesvárott a nemzetőrség soraiba, midőn is a nemzetőrsereg új parancsnoka Bajzáth H. Bertalan őrnagy és báró Hiller volt ideiglenes nemzetőrparancsnok ajánlatára a zsidókat egyhangulag fölvelték a nemzetőrségbe.

A polgárok ezen liberális és hazafias cselekedetét meg is dicséri a „Temesvarer Wochenblatt“ (1848 Nr. 30) a következő szavakban: „Ehre und Lob unserer wackeren Bürgerschaft, die im Gefühle des reinsten Patriotismus, von allen finstern, störenden Vorurteilen und Nationalgehässigkeiten entfernt, mit klaren Blicken die Mittel sieht und benützt, welche allein ein dauerndes, wahres Heil zu garantiren die Gefahr der Jetztzeit zu verscheuchen vermögen.

Preis und Dank unserer hochherzigen Bürgerschaft, die durch Einigung das Vaterland zu stärken sucht, die durch diese einstimmige Aufnahme der Israeliten zur Garde, die Bevölkerung Temesvars zu einer mächtigen Kraft bildete und die hiedurch am deutlichsten bewies,

¹⁾ A zsidóknak a nemzetőrségnél való mellőzése miatt kikel Petőfi is, az elnyomott osztályok lánglelkű, tüzesnyelvű szószólója, a ki menydörögve odavágja nekik: „Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt... Eljött és még nem múlt el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!... Miért üldözik ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk?... Legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földén meghízátok, legalább ne piszkoljátok azt be.” (Petőfi Naplója, idézve „Imit” évkönyvében 1900, 11. l.)

²⁾ Ez a gyűlölködő hangú „verbungos dal” járta akkor:
 „Megy honvédnek, megy huszárnak, „Félre innen zsidó fattyú!
 A ki arra való; Nem vagy ide való!
 Ez a nyalka magyar verbung, Csak a szegény magyar legény
 De kedvemre való.“ Katonának való!”

Hentaller Lajos: A szabadságharc dalai. (Magyar Szalon 1892, Május.)

wie sehr es ihr am Herzen liege, um die allbeglückenden drei Genien: Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit zu erhalten.⁴⁾

Nemsokára kínálkozott is az alkalom, hogy a felvett zsidó nemzetőrök hazafiságukat tettekkel bebizonyítsák; midőn július 27-én a 6-ik század mozgó nemzetőreinek önkéntesei Temesvárról Verseczre, majd pedig a lázadó szerbek ellen Fehértemplomba indulnak, sok zsidó nemzetőr önként csatlakozott hozzájuk, kik derekasan megállották helyüket.

A zsidó nemzetőrök nem is maradtak vissza a többiektől, nem állottak a többi nemzetőrök mögött, már augusztus 13-án a második századba besorozott zsidó nemzetőrök nyilvánosan ki is lettek tüntetve: Auszeichnung. Den 13. dieses haben die wegen mancher Hindernisse erst kürzlich eingereichten Israeliten der 2. Compagnie der hierstädtischen Nationalgarde die ersten Proben ihrer 14-tägigen Abrichtung in Feuerexerciren und Scheibenschiessen abgelegt und hiebei jene Ordnung, Aufmerksamkeit und Präcision bewahrt, welche selbst nach Äusserung mehrerer anwesend gewesenen Sachkundigen, nur von einer gut organisirten Truppe erwartet werden kann. (T. W. 1848 Nr. 34.)

A mily lelkesedéssel léptek a temesvári zsidók a nemzetőrök

⁴⁾ Néhány zsidó nemzetőrnek és honvéd nevét, részben az agg Oppenheim Jakab és Blumberg Fülöp szóbeli szíves közlései folytán, sikerült megtudnom. Zsidó nemzetőrök voltak Temesváron: Assael János káplár (kávés), a Schlesinger testvérek, Ausländer Sámuel, Dávid és József, Mevorach Abraham (kereskedő), Haldek Dávid, Solquir Wolf, lovas nemzetőr (szabó), Amigó Ignátz, Derera Izrael (terménykereskedő), Szabadi-Schächter Emanuel (gyáros), Hazai-Heim Ernő, Vilmos és Gyula (nyomdatulajdonos). A Szabadiak és a Hazayak kikeresztelkedtek. A Hazayak apja zsidó néven; „Gumpel Heim“, a későbbi Hazay Márk, ki szintén kikeresztelkedett, (felesége azonban nem) ifjkorában bachur volt, ki együtt tanulta a Talmudot itt Temesvárott Oppenheim Dávidnál a későbbi bécsi chachammal: a temesvári születésű Baruch Rubennel és Hirsch Lippmannal, ki szabadkai rabbi lett. Tekintélyes rőföskereskedő volt. Hogy a nemzeti törekvéseket előmozdítsa, 1848-ban nyomdát állított fel és egész családjával tollal és fegyverrel szolgálta a hazát. Fia, Ernő, a később oly híres publicista, honvédtiszt volt. Haynau halálára ítélte, de sikerült neki Törökországba menekülni, hol pasává nevezték ki, később visszajött és hirlapíró lett. Másik fia: Vilmos, honvédhadnagy, Görgey segédtisztje volt (Lásd Dr. Berkeszi István: A temesvári könyvnyomdászat és hirlapirodalom történetét, Temesvár 1900. 21, 22 l.). A nemzeti ügy épp ily lelkes bajnoka volt Hazay Márk testvére Verseczen: Heim Lipót. Fia József tüzérhadnagy volt a honvédeknel és augusztus 3-án egy servianus golyója által találva Fehértemplomnál elesett. — A konverziók közlömben ez időben igen gyakoriak voltak, így a Nagybecskerekéről ide származott Menczer Ármin, a temesvári honvédegylet volt elnöke, négy testvérével együtt, kik mindannyian honvédek voltak, szintén felvették a keresztséget.

közé, épp oly hazafias lelkesedéssel és készséggel hoztak vagyoni áldozatot, midőn a haza ezt tőlük kívánta.

Midőn Kossuth pénzügyminiszter 1848. május 19-ikén felhívást intézett a haza polgáraihoz, melyben a szorongatott haza felsegélyezésére, a hon védelmére önkéntes pénzáldozatot kér, a temesvári zsidók önkéntes adakozásból 1130 váltóforintot gyűjtöttek össze,¹⁾ melyet örömmel tettek le a haza oltárára; a temesvár-gyár-városi izr. jótékony nőegylet pedig 400 vfnyi alaptőkéjét adta át Kossuthnak, lemondván a kilátásba helyezett kincstári szelvényekről is.²⁾

A temesvári zsidó hitközség azonkívül Kossuth hívó szózatára öt ujoncot toborzott, kiket a hitközség 3 évre saját költségén felszerelt és eltartott. A felfogadott ujoncok névszerint: Reiszmann Ignatz Tisza-Nagyfalu, Weinberger József, rectius Henich Beregszász, Blau Hermann Munkács, Rothschild József Mátészalka, Weisz Lipót Szeged. Ezek 20 frt. foglalót kaptak és a hitközség megbízásából Östreicher M. beszolgáltatta őket Szegedre a hadfogadó (Verbcommando) parancsnokságának.

A bánáti honvédszászlóaljban jelentékeny számban szolgáltak temesvári zsidók, akik végigküzdötték a szabadságharcot. Honvédek voltak: Derera Izráel (szakaszvezető), született Temesvárott 1827-ben. Hazafias lelkesedéstől áthatva a hazának szentelte szolgálatait. Otthagytá virágzó gabonakereskedését és besoroztatta magát a nemzetőrség 6-ik századába. Részt vett a verseci, fehértemplomi és hajdusicai csatákban Suchan Márton százados vezénylete alatt. A szerencsétlen temesvári csatánál, 1849 augusztus 9-én, csatlakozott Vécsey hadseregéhez és utóbb avval ment Lugosra, Facsetre és Almásnál úszva átkelt az egész tábor a Maroson. Ott volt azután a szomorú

¹⁾ Hitközségi jegyzőkönyv 1848 Nr. 55. Die Herren Markusz Jeitelesz, M. Oestreicher, Heim Russo, Menachem Magyar legen Rechnung über die mittelst Subscription freiwilliger Gaben eingehobene und auf folgende Art auf den Altar des freien Vaterlandes gelegte Gelder. Érdekes, hogy az adakozási lajstrom a jegyzőkönyvben megvan, de a nevek nincsenek rajta kitüntetve. Úgy látszik a bekövetkezett események miatt, erre már nem volt idejük. A városi levéltár adatai szerint: a héber község a haza oltárára 970 pft. gyűjtött. 1848, 3182. sz.

²⁾ A hazafias szellemtől áthatott egylet élén akkor állottak: Fischl Charlotte elnök (nagyapó Sternthal Salamon, — a XXIII. községkerület elnöke — nappájának anyja és a Dirsztay bárók dédanyja), Fischl Babette, Schächter Charlotte, Kohn Kati, Pollak Johanna, Spiller Lisette, Jeitelesz Julie, Mayer Marie, Rechner Therese, Blau Resi, Goldstein Hanni választmányi tagok. Tull Lisette (Mühme Liebele) és Rosenthal Fanny tiszteletbeli választmányi tagok. Fischl Dávid pénztárnok Fischl Róza pénztárnokhelyettes, Schächter (Szabad y) Emánuel titkár, J. M. Mayer magister és Dr. Ehrenfest orvos. Az egylet bábaasszonya: Ruhig Éva, pénzbeszedője: Nadasch Rési voltak (Nőegyleti jegyzőkönyvek 1848).

fegyverletételnél, Világoson, mire haza került Temesvárra, hol csak nagy nehezen szabadult meg attól, hogy besorozzák az osztrák hadseregbe. A gyárvárosban telepedett le, hol előlről kellett megint kezdenie, mint hogy a szabadságharc alatt teljesen tönkrement. Terménykereskedő lett újfent. Kiváló tehétsége és szorgalma által híressé tette cégét a keleten is. A szefard (spanyol) szertatású hitközségek elnöke volt. 1897 február 17-én a közügyek és humanizmus terén kifejtett tevékenységeért a magyar nemességet „gyarmatai” előnévvel kapta.¹⁾

Amigó Ignác, szakaszvezető, Assáel János, Beamter Móritz, kárpitos (Temesvár ostrománál megsebesült), Böhm Móric, szabó, a temesvári izr. hitközség előimádkozójának fia,²⁾ a cseh születésű Haldek Dávid, szállító, Fischbein Mór, a Hazay-ak,³⁾ Nissim Áron, (az aradi várban fogságot szenvedett), Grünblatt Ignácz, kávé (kikeresztelt), Politzer Henrik, Schmied Rudolf nőiszabó, Willner honvédtiszt, Brustl (a temesvári csatában karját vesztette), Szabady-Schächter Emánuel, Schwartz Móric, Solquir Wolf, honvédhuszár. Bánsági szabadságharcosok voltak még:

Vasvári-Eisenstädter S. Ignác, főhadnagy, ki mint 18 éves ifjú, nemzetünk függetlenségének kivívásáért kardott kötött és tevékeny részt vett a szabadságharcban, vitézségének annyi tanujelét adta, hogy néhány hónap alatt — közlegényből — főhadnaggyá lépett elő, 1849-ben büntetésül besoroztatott, mint közlegény, a császári hadseregbe. 1855-ben alapította az itteni nagykereskedést. Múltjához a szabadságharc után is hű maradt, önzetlen, kristálytiszt hazaszeretetével előharcosa és bajnoka lett a hazafias eszméknek, a magyar színészetnek és hírlapirodalomnak. A magyar nyelv terjesztése volt az eszménye. A XXIII. községkerület és a temesvári izr. hit-

¹⁾ Nemesítése alkalmából egy 48-as honvéd-bajtársától, a temesvári születésű Amigó Ignác, resicai lakostól kapott üdvözlő levelet, melyet történelmi vonatkozása miatt, íme közlök: „Tisztelt barátom! Ha valakinek úgy bizonyára nekem van jogom arra, hogy a legbensőbbben részt vegyek nemesi rangra emeltetésed eseményében. Még bizonyára élénk emlékezetedben leszek, mert hisz sok éven át benső barátságban éltünk egymással ifjú korunkban. Mennyi sok mindenben estünk át az 1848/49-iki szabadságharcban, melyben együttesen vettünk részt! Péld. a nemzetőrségi 6-ik század altiszti karának választásában, a verseci csatában, az őrszolgálatban, mint tizedesek és szakaszvezetők Vécsey táborában, a temesvári csata után az erdélyi határig való menekülésben, az emlékezetes Maros-átkelésben, mikor átúsztunk a Maroson, míg mögöttünk ezer meg ezer ember találta halálát a kiáradt hullámokban; végül a vissza-szökésben Soborsinon, Világoson és Radna-Lippán át, a legnagyobb nélkülözések közt. . . . Azóta ötven év múlt el. Neked boldogabb sors jutott osztályrészül!

²⁾ Apja R. Jokev Sajchet volt.

³⁾ L. 78. l. 1. sz. jegyzet.

köztség példátlan áldozatkészségű elnöke volt, úgyszintén a kereskedelmi és iparkamara elnöke. 1872-ben sokoldalú, közhasznú működésének elismeréséül Ófelsége őt és törvényes utódait „buziási“ előnévvel, a magyar nemességgel ruházta fel. 1890-ben a kereskedelmi tanácsosi címet kapta. Meghalt 1893 április 6-án.

Waldmann Náthán hadnagy, Stern Jakab címfestő, őrmester, Spitzer Jakab tímár, őrmester, Spitzer Ignác, sipkás, Deutsch Dávid József, tizedes, Weinmann Lázár.

Dr. Manovill Miksa, százados honvéd-főorvos, szintén kivette részét a dicső, nagy küzdelemből, mint 25 éves ifjú, végig küzdötte a szabadságharcot, ott volt Komárom kapitulációjánál is. Midőn pedig a kapituláció után, a magyar hadsereg orvosainak megadták az engedélyt, hogy viselt rangjuk megtartása mellett, az osztrák armádiába léphetnek, ezen engedélylyel élve, előbb Erdélybe küldték a császáriakhoz, 1853—54-ben pedig Theresienstadtba, hol mint garnison-orvos, a várban sinlődő magyar politikai foglyokhoz beosztva, egészségi ürügyek alatt, saját szabadságának kockáztatásával, alkalmat talált, hogy a foglyoknak — köztük Duschek Ferenc, a forradalmi kormány pénzügyminisztere és Bárány Vay Miklós — minden lehető kedvezményt és könnyítést szerezzen és hogy sorsukon enyhítsen. A temesvári izr. hitközségnek helyettes elnöke és sok éven át iskolaszéki elnöke volt. Maghalt 1899 november 17-én.

Dr. Reiner József honvédtörzsorvos, temesvári törvényszéki orvos, (testvéreivel együtt: Dr. Reiner Zsigmond honvédfőorvos és Rajna Ignázzal, Gyulafehérvár kikeresztelkedett).

Dr. Türk Vilmos honvédfőorvos, megyei főorvos, Nagykikinda.

Specht Vilmos tüzérhadnagy, Versecz Vlakovetznél egy ágyút vett el az ellenségtől és azon lovagolva jött vissza a táborba.

Dr. Schwimmer Moritz 48-as törzsorvos, Nagybecskerek, (kikeresztelkedett). Dr. Vasfi-Eisler Mór honvéd segédorvos, Friedmann Vilmos őrmester, (Friedmann Manó, gyárvárosi izr. hitk. elnök apósa), ott volt a branyiszkói fényes győzelemnél, Deutsch Bernát kereskedő, Nagykikinda, (Deutsch R. Rezső, a gyárv. izr. hitk. templomelöljárójának apja) hazafiságáért Péterváradon várfogságot szenvedett. Klein Jakab honvéd tüzér-hadnagy, a zsidó iskola tanítója, Nagykikinda, Feer Zsigmond főhadnagy, Nagykikinda, Kohn Markusz tüzérfőhadnagy, Nagybecskerek, emigrált Münchenbe, Péter Ignácz Petromán, Tenner Vilmos Nagyszentmiklós, a világosi fegyverletétnél volt, Wolf Lugos, Deutsch Sámuel Lugos, Steiner Gyarmata, Frey Jakab Detta, Jarkovácnál a szerbek ellen küzd, több csatában résztvett, míg fogságba esett és a „Kaiserliche Armee“-ba be lett osztva; mivel azonban szembajt

kapott, Ferrarában (Olaszország) a kórházban töltött majdnem egy teljes évet, honnét hazabocsátották, de egy okmányt adtak kezébe, mely őt a „Rebellenarmee“ hozzátartozójának nevezi. Schnabel Gyula honvédhadnagy, kereskedő Oravica, az oravicai izr. hitk. diszelnöke, a koronás érdemkereszt és több külföldi rendjel tulajdonosa, meghalt 1899 április 8-án.¹⁾ Klein Vilmos az előbbi sógora, megsebesült a fehértemplomi csatában.

Minden bizonnyal többen lehettek, mint a mennyit itt felsorolhatok, a kik a nemzet jogainak védelmére, a veszély órájában, midőn a harci riadó megszólalt, a haza hívására fegyvert ragadtak és elmentek a harctérre küzdeni a nemzet igazáért.

De nemsokára megváltozott a helyzet és Temesvárnak meg kellett hajolnia az osztrák hatalom előtt. A temesvári várőrség elpártolt a nemzeti ügytől és 1848 okt. 10-én báró Rukavina várparancsnok Temesvár várát külvárosaival együtt ostrom állapotba helyezte. Ezen időtől a temesvári zsidóságra a zaklatások és a kivételes megadóztatások hosszú láncolata következett.

A császáriak nagyon jól értették ahhoz, hogy a zsidóságot, mint a legjobb adóalanyt, mindenféle címen megsarcolják.

Mindenekelőtt politikai hitvallásukat akarta ismerni a várparancsnok és ezért a temesvári zsidó hitközséghez a következő jegyzéket intézte:

„Da es dem k. k. Kriegsrathe zur unerlässlichen Bedingung geworden ist, die Meinung und politische Ansichten des Gemeinde-Vorstandes genau zu wissen und zu kennen, erhält die Gemeinde hiermit den Auftrag, nach Verlauf von drei Stunden nach Erhalt dieser Note, dem k. k. Kriegsrathe unumwunden klar und deutlich die kategorische Aeussierung zu unterlegen, ob die Gemeinde 1. die jetzige Regierung zu Budapest für illegal erkenne? 2. Ob der Gemeinde-Vorstand dem Belagerungs-Zustand der Festung Temesvár und dem hier zusammengesetzten k. k. Kriegsrathe sich unbedingt unterwerfe.

Diese Aeussierung wird in der obenanberaumten Zeit und mit der angedeuteten Bestimmtheit gewärtiget, ansonst der k. k. Kriegsrath den gegenwärtig bestehenden Gemeinde-Vorstand faktisch auf-

¹⁾ Kiegészítve e névsort a dr. Bernstein által (i. m. 174—188) felsoroltakkal, a Bánságból még a következő honvédek voltak: Versegről: Specht Lipót hadnagy, Adler Vilmos, Deutsch Lipót, Engel Salamon, Goldstein Ignácz, Neustadt Vilmos, Schlesinger Kálmán, Schwartz Jakab. Oravicáról: Klein Vilmos, Magyar N., Flesch Jakab, Eisenberger N., Deutsch Simon, Kállay Manó dr. orvos. Nagykikindáról: Scheinberger Miksa, Fleiszig József. Nagybecskerekéről: Mangold Ignácz hadnagy, Salzberger Mór tizedes, Fleischner-Forrái Samu hadnagy, Gyülvész, Pollák Sámuel hadnagy, Dettá, Krieshaber Károly tizedes, Pancsova, Wolf Ferdinand, Mózes, Szerb-Keresztur.

zulösen und zur Leitung der Angelegenheiten einen provisorischen Gemeinde-Vorstand zusammenzusetzen, sich bemüssigt sehen würde?“¹⁾

Temesvár, den 5-ten November 1848.

Freiherr von Rukavina,
F. M. L. und Festungs-Comm.

A hitközség erre válaszában kijelenti: minthogy a városi magistratus már Temesvár összlakosai nevében őfelsége iránti hű érzelmeiről a haditanácsot biztosította,²⁾ ő, mint a városi tanácstól közvetlenül is függő és fenhatósága alatt álló testület, önálló véleményt nem mondhat.

Mindazonáltal biztosítja a haditanácsot Temesvár területén lakó összzsidósága nevében, hogy miként a város többi jóérlmü (gutgesinnt) lakói, míg a hadi állapot tart, mindenben aláveti magát a haditanácsnak és elismeri annak rendeleteit.

A császáriak iránti jóérlmüket nemsokára kézzelfoghatóan kellett bebizonyítaniok.

Nov. 28-án ugyanis Stojanovits János, császári biztos, felszólítja a hitközséget, hogy a haditanács rendeletéből a „várerődítési munkálatok“ céljára fizessen azonnal 1000 frtot „widrigens der k. k. Kriegsrath das Nöthige einzuleiten wissen wird“. Hogy szavainak még nagyobb nyomatékot adjon, biztosítékul néhány gazdag zsidót bezáratott.

A hitközség a városi tanácshoz fordul panaszával, oltalmat és védelmet kérve úgy a kivételes adó, valamint az erőszak ellen, azonban mind hiába. Nem használt sem a panasz, sem pedig a szegénységükre és az elviselhetetlen terhekre való hivatkozás, a pénzt át kellett adni a haditanácsnak.

Alig fizették le ezen kivételes adót, midőn dec. 4-én a bánági kormányzéki bizottság türelmi adó hátralékban nem kisebb összeget, mint 53.531 frtot kért.³⁾

Erre a hitközség terjedelmes iratot nyújtott át a bánági kormányzéki bizottságnak, melyben felvilágosítja, hogy V. Ferdinánd 1846. év június 24-én 5188/pp. sz. a. a 2¹/₂ millió türelmi adóhátralékot Magyarországon és melléktartományaiban 1,200.000 frt váltságdíj fejében egy és mindenkorra eltörölte és hogy a temesvári zsidók az ebből rájuk eső quota 9116 frt 48 kr.⁴⁾ félévenkinti részletekben fizetendő kötelezettségének eleget tettek.

¹⁾ Hitk. jkőnyv. 1848 N. 58; Dr. Löwy Mór: Skizzen zur Geschichte der Juden in Temesvár 23. l.

²⁾ A városi tanács okt. 28-án kapott ugyanilyen értelmű átiratot a haditanácstól.

³⁾ Hitk. jkőnyv. Nr. 61.

⁴⁾ Bernsteinnál i. m. 28. l. a temesvári zsidókra, a türelmi váltság céljából, kivetett adó összege: 946 frt 48 kr., úgy látszik sajtóhibán alapszik.

A császáriaknak, úgy látszik, a váltságdíj is kapóra jött, mert 1849 jan. 1-én az egész 9116 frt 48 kr. türelmi bér váltságdíj lefizetését követelik és pedig 8 napon belül, azzal a nyomatékos kijelentéssel, hogy ellenkező esetben katonai erővel fogják azt behajtani.

A hitközség újfent a városi tanácshoz fordul, melyben ecseteli szomorú helyzetét: „um aber als ein unmittelbar dem löbl. Magistrate untergeordneter und unter dem Schutze und der Leitung eines löbl. Magistrates stehender Körper, nicht einseitig belangt werden zu können, bittet die Gemeinde unterthänigst, womit ein löblicher Magistrat in dieser Beziehung das Nöthige zu verfügen geruhen möge, und zwar um so geneigter, als die Gemeinde in allen ihren Angelegenheiten, so wie früher auch fürhin, nur den Anordnungen eines löbl. Magistrates mit treuer Hingebung zu befolgen verpflichtet sein dürfte ... Es geruhe demnach ein löblicher Magistrat auf Grundlage vorausgelassener Zahlungen, bei deren Einkassierung die Gemeinde, ob den drückenden Zeitverhältnissen, der dadurch erfolgten Verarmung und Erwerbslosigkeit ihrer meisten Glaubensgenossen mit unendlichen Schwierigkeiten zu kämpfen hatte, die höchst erschöpfte Lage der Gemeinde zu berücksichtigen.“¹⁾

Ez mind nem volt elég. Az adóprés a zsidókkal szemben csak most kezd igazában működni. 1849 jan. 12-én a haditanács a lovasság felszerelésére, hadiadó fejében, 5349 frt 10 kr.-t követel, egyben még szemrehányást tesz a zsidóságnak, hogy eddig minden nemzetiség és minden rendű és rangú polgárok nagy áldozatokat hoztak, csak a zsidóság nem.

Az érdekes átirat így hangzik:

Nr. 39/1849. Temesvár 12-ten Jänner 849.

Zur Beförderung der bereits im glücklichsten Zuge befindlichen Operationen gegen die magyarischen Rebellen!! ist die schleunige Vermehrung der Cavallerie nothwendig, zu deren Ausrüstung nach dem, gegen Rückschluss erfolgenden Ausweise, der Geldbetrag von 5349 fl. 10 xr. C. M. erfordert wird.

Indem nun seit den begonnenen Operationen, mit Ausnahme der Israeliten, sämtliche übrige Nationen von den reichsten bis zu dem Ärmsten und von jeder Standesklasse, mehr oder weniger und die Meisten grosse Opfer brachten, während gleichzeitig Erstere (Israeliten) bei den vielen Gefahren, hier unangefochten Schutz und Sicherheit fanden, wie auch von Druck und Erpressungen, welche die magyarische Partei vom Beginn der Bewegung, mitunter selbst unter Anwendung

¹⁾ Hitk. jkönyv Nr. 66.

von Hinrichtungen!! Mord und Brandlegung ausübten!! verschont wurden, so verhofft der k. k. Kriegs Rath, dass auch die hiesigen isr. Gemeinden seiner ersteren Aufforderung obigen Geldbetrag beizusteuern um so williger entsprechen und die gedachten 5349 fl. 10 xr. C. M. binnen wenigen Tagen abführen werde, als die Gemeinden ohnehin, so glücklich sind, viele sehr bemittelte Männer in ihrer Mitte zu zählen und übrigens den Gemeinden selbst die Gelegenheit erwünscht sein dürfte, auch ihre loyale Gesinnungen für Recht und Ordnung, für Se. Majestät den Kaiser und König und des gesamts Vaterland thatsächlich zu bewähren, wozu man die Gemeinden früher aufzufordern, keine Veranlassung hatte und daher, wegen bisher nicht geschehenen Leistungen, dieselben nicht mit dem mindesten Vorwurfe belasten will.

Vom k. k. Kriegsrathe
Rukavina m. p. Fmlient.

Ha nehezen is, de az összeget le kellett fizetni. De honnan? Hisz miként válaszukban kijelentik, a hitközség már teljesen kimerült. Hogy tehát ezen újabb contributiót, ezen rendkívüli adót felhajthassák, egy bizottságot jelöltek ki, mely azután reparciálta ezen összeget a hitk. 151 tagjára és pedig a belvárosban 70, a gyárvárosban 81 tagra.

E repartitíóban a legnagyobb összeg 750 frt, a legkisebb 5 frt volt,¹⁾ melyet a belvárosban Grünbaum Márcusnál, a gyárvárosban Mevorach Ábrahámnál kellett lefizetni. Sokan bizony a kirótt adót nem tudták megfizetni, azoknak Grünbaum és Mevorach előlegezték sajátjükből.

Elküldték tehát a pénzt a haditanácsnak, jöllehet — mint levelükben írják — az itteni zsidóság ezen végzett teljes időben, a közlekedés elzárása és ennek folytán az üzleti és kereskedelmi életben támadt teljes pangás által, miáltal keresete nem volt, sokkal jobban érzi a mostoha viszonyok nyomasztó helyzetét, mint a város többi lakosai, mégis a legnagyobb megerőltetéssel és kitartással sikerült a fent-

¹⁾ Mily összegekkel szerepelnek egyesek, erre néhány példa. A belvárosban Gotthilf Ferenc 600 frt Grünbaum Jakab 84 frt 48 kr. Magyar Jakab J. és fia 106, Tauber Zacharias 106, Grünbaum és Weisz 159, Politzer Ábr. 63 frt 36 kr., Fuchs Resel 200, Schauengel Móritz 53, Oppenheimer Hermann rabbi 5 frt, fiai: Oppenheimer Ábr. 10, Oppenheimer Dávid 15 54, Rottmann Mandl 21 12, Hirschl Dvorah 26 30. A gyárvárosban: Fischl Moyses 750 frt, Magyar Leon J. és fia 212, Mevorach Sámuel és fiai 424, Fischl Dávid 159, Magyar Izsák 42 24, Magyar Menachem 63 36, Fischl Salamon 53, Russo Chaim és fia 106, Fischl Ignác 53, Heiduschka Márkus 53, Krausz Izr. és fia 84 48, Krausz Monisch 79 30, Kepich József és fiai 42 24, Semo Jechiel és fiai 106, Gaba Isáia 15 54, Munkáts Lázár és testvére 53, Fischhof Sámson 106. A zsidó lakosok száma Temesvárott 1848/49-ben 1200 körül volt, miből a gyárvárosra 750 esett, a józsefvárosban zsidó alig lakott.

nevezett, bizonynyal nem jelentéktelen áldozatot, a hitközség minden egyes tagjától megszerezni.

Ami pedig a haditanács azon szemrehányását illeti, hogy a város többi lakosaihoz viszonyítva, a zsidóság eddig semmi szolgálatot nem tett, hivatkoznak arra, hogy a hadműveletek megkezdése óta, kivételes adókkal, katonai bekvártélyozásokkal — még a zsinagógájuk udvarában is Schwarzenberg uhlánusok voltak elszálásolva — és azoknak ellátása által, melyeknek terhe ónsúlylyal nehezedik vállukra, sokkal inkább vannak megterhelve, mint a többi polgárok.¹⁾

A contributiók kieszelésében nagyon ügyes volt az osztrák. A haditanács a gyárvárosi zsidókat, minthogy a várerődítési munkálatokban részt venni nem akartak, 5000 frtal még külön megsarcolja és pedig ezen a címen: „zur Förderung der wohlgelungenen Kriegsoperation“ és midőn a gyárvárosi zsidók a városi tanácsnál emiatt panaszt emelnek, (Városi levéltár 1849, 142. sz.) a haditanács ezen összeget még 6°/_o-al felemelte, „előre nem látott kiadások“ címén, egyúttal megbízta a városi tanácsot, hogy ezen most felemelt összeget, a gyárvárosi zsidóktól haladéktalanul hajtsa be.

1849 febr. 1-én a karlócai szerb patriárka: a hirhedt Rajacsics jött Temesvárra és midőn a következő napon, a város különböző tisztelgő küldöttségei után, nála a zsidó hitközség is megjelent, a pátriárka a császári uhlanusok számára 200 pár csizmát csikart ki belőlük. A szállítás nehézsége miatt azonban a csizma fejeben 800 frtot adtak át a patriarkának, mely összeget önkéntes adakozásból hozták össze.

A temesvári zsidók akkor már borzasztó helyzetben voltak, anyagilag az ostromállapot miatt egészen tönkrementek, úgy hogy a tolerantiális taxa váltságdíjának esedékes részletét sem tudták már megfizetni. Midőn a pesti kezelőbizottság a községet a hátralékos 2735 f. 3 kr.-ért birói eljárással megfenyegeti, respiriumot, időhaladékot kér, mert — úgymond — a reánehezendő adótehertől teljesen kimerült, az egész Bánságból a szerbek rablása, kegyetlenkedése és vérengzése elől családostul idemenekült sok hittestvérnek eltartása is igen sok pénzbe kerül.²⁾

¹⁾ Hitk. jkőnyv Nr. 72.

²⁾ Müssen wir auch jetzt noch (március hó), die aus ganz Banat vor den Misshandlungen und Gräueltthaten der Servianer flüchtig geworden und sich hierher rettirenden Glaubensgenossen, theils unterstützen, theils ganz erhalten und sind sofort beständig in Anspruch genommen. (Hitk. jkőnyv Nr. 77) A rác üldözés elől sok idegen menekült Temesvárra. Az idegenek beözönlése ellen elhatározták, hogy a gyárvárosban az utcák végén kapukat emelnek, a fát a város szolgáltatja, a pénz pedig a zsidóktól hajtandó be. A rácok első áldozatai mindenütt a zsidók voltak, útkövekben mindenütt raboltak, fosztogattak és zsákmányoltak, így

Hozzájárult még, hogy a városi tanács 1849 ápr. 15-én a hitközségtől négy rekrutát kért, miért is a hitközség újból adót vet ki a tagokra, hogy a kért újoncokat pénzen megszerezze. Az ostromállapot alatt különben egyes zsidók is ki voltak téve, a gyanúsításoknak, a zaklatásoknak.

A csak röviddel a szabadságharc kitörése előtt Konstantinápolyból Temesvárra (Vár) költözött askéta életet élő spanyol zsidó: Berundas (?) Ábrahám, ki itt kabalista hírében állott, titokzatos, misztikus életével magára vonta a várórség gyanakodó figyelmét, kit kémkedéssel gyanúsítottak. A biztos haláltól csak báró Rukavina mentette meg, akinek megtetszett a csodatevő hírében álló öreg ember és aki állítólag Rukavinának a vár sikeres védelmét megjósolta volna. Ugyancsak kémkedéssel gyanúsították Wohlberger Lipót (Léb Russl) cukorkaárúst is, kit halálra ítélték. Csak hitelt érdemlő tanúk állítására, kik ártatlanságát bizonyították, bocsátották szabadon.

Éber szemmel figyeltek meg mindenkit. Az osztrák hivatalos napló, Temesvár 1849. évi ostromáról, melyet 1853-ban adtak ki ezen címmel: „Rückblick auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17-ten Januar 1853 für die tapfere Vertheidigung der Festung im Jahre 1849, 20 l. így ír Temesvár lakosairól: Die Festung zählte 3000, die Vorstädte 14.000 Seelen, wovon die Nichtslaven und die Juden ostentibel übel gesinnt waren“.

Fischhof,¹⁾ Rosenberg és Weisz Simeon gyárvárosi lakosokat avval gyanúsították, hogy a rebellisek!! számára szállításokat eszközöltek, Büchler (Püchler) nevű zsidót pedig a magyar ügyért kifejtett tevékenységeért fogtak el.

A sok zaklatás miatt panaszkodnak is a zsidók. Grünbaum és Weisz amiatt emelnek panaszt a városi tanácsnál, hogy náluk beteg katonákat beszállásoltak. Gotthilf Ferenc²⁾ pedig amiatt panaszkodik, hogy szénakészletét legfoglalták.

Midőn a magyar honvédsereg Temesvár felé közeledett, kihirdették, hogy mindenki lássa el magát három hónapi élelmiszerekkel, egyúttal báró Rukavina meghagyta, hogy akik távozni akarnak, azok haladéktalanul hagyják el a várat. Az ostromtól való félelmükben

Dettán Frey Áron és Flesch Lázár kereskedők boltjait teljesen kirabolták. Különösen sokat szenvedtek a zsidók Verseczen. Midőn a servianusok 1849 jan. 19-én Verseczet megszállották, megrohanták a város német részében lévő zsidó házakat és elvittek mindent, mi elvihető volt. Specht Vilmos és Heim Lipót kereskedők összes vagyonukat veszítették el akkor. Heim Lipótnak házat is felgyújtották, mely teljesen leégett.

¹⁾ Fischhof Sámson szeszgyáros. Most Brück-féle szeszgyár a Magyar-utcában.

²⁾ Utódai a miskolczi Gotthilfok.

sokan el is távoztak a várból. Azokra azonban, akik a várban maradtak, az ostromlott vár minden veszedelmén át kellett menniök. Május 18-ától, midőn a vár először bombáztatott, augusztus 9-ig, csak úgy bömböltek az ágyúk, a kartácsok röpködtek, az ágyúgolyók és gránátok nagy kárt tettek emberben és építményben. A zsidó templom, valamint a hitközség két háza is¹⁾ erősen megrongálódott. Sok zsidó lelte halálát a repülő bombák által, hátramaradottaikat azután a hitközségnek kellett eltartani.²⁾

Az élelmiszer nagyon drága volt és sokan a legnagyobb nélkülözéseknek és nyomornak voltak kitéve. Éppen emiatt május 21-én sok zsidót kiűztek a várból,³⁾ akik csak nagynehezen tudtak átjutni a magyarok táborán.

Rombolt azonban az osztrák bomba is. Nagy pusztításokat végzett a régi zsidó temetőben, hol a magyar honvédség állott, sok régi sirkő pusztult el akkor. Nagy kárt tett a gyárvárosi templomban, a gyárvárosi Fischl-féle ház⁴⁾ pedig, nagy gabonarakáiraival, teljesen leégett.

Félelem és rettegés között éltek az emberek.⁵⁾ Tífusz, cholera, mindenféle ragály megtizedelte a város lakóit. Már a vár feladásáról kezdtek gondolkodni, midőn aug. 9-én Haynau megütközött Bemmell. Ezen szerencsétlen temesvári ütközet⁶⁾ eldöntötte a szabadságharc sorsát,⁷⁾ mellyel azután megkezdődött az elnyomatás gyászos, szomorú korszaka.

¹⁾ Az egyik a mostani főreáliskolával szemben, ahol zsidó vendéglő volt, a másik a „Judenhof“.

²⁾ A Schevits-féle házban bomba által találva, halálát lelte egy Steiner Albert nevű ruhatisztító. Özvegye és 5 gyermeke a hitközség terhére maradt. (Hitk. jkönyv.)

³⁾ Bogna István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. (Történelmi és Régészeti Értesítőben 1904, I. és II. füz.)

⁴⁾ Ma is Fischl-ház, Andrássy-út 18. Ugyanekkor bomba esett a szomszédos házba, most Tunner-féle ház (Andrássy-út 22. sz.) és agyonütötte Kohn Dániel fiát, ki kíváncsiságból éppen akkor nézett ki a pince ablakán.

⁵⁾ Julius 2-án a várparancsnok kérelmére szabad kivonulást engedett a polgárságnak gróf Vécsey, ekkor távozott Oppenheim rabbi is, ki a nehéz napokat Szakálházán töltötte.

⁶⁾ A temesvári csatában elesettek névsora ismeretlen. Dr. Vajda Béla (A zsidók története N. Abonyban 76. l.) egy Scheiner Miksa nevű abonyi zsidó ifjút említ, ki itt vesztette életét.

⁷⁾ Egy hősl elkü temesvári zsidó nagyasszonyról kell még megemlékeznem; Gotthilf Ferencné szül. Naschitz Máriáról, (apja Naschitz J. makói kereskedő volt). Ezen minden érzelmeiben magyar nő, az 1848/49-iki szabadságharcban a magyar sebesültek és foglyok valóságos őrangyala volt. Maga járt el leányával a kórházakba, a várfalak közti gyógyhelyekre, ahová sajátkezűleg hordta az enni és inni valót. Mint egy szabadtűz tündér jelent meg mindenütt, hol segíteni kellett, igen sokat tett az elfogott magyarok érdekében és nagybefolyású férjével együtt nem egy magyart szabadított ki a temesvári kasamatákból. Férje Gotthilf Ferenc,

Midőn Haynau, császári fővezér, felszabadította Temesvár várát az ostrom alól és seregével diadalittasan bevonult a várba, már másnap aug. 10-én Temesvárról, mint főhadiszállásról, a nevével ellátott rövid proklamáció jelent meg, melyben a zsidókról is említés tétetett.

Hiradás.

A hadsereg főkormányzóságának tudomására jutott, hogy azon helyek lakói, melyek közelében csaták estek, a mindkét részről el-lővött golyókat összeszedvén, ilyeneket különösen közbenjáró zsidó árusok által az insurgensek kezeibe juttatják.

Figyelmeztetünk tehát mindenkit, hogy ily, az insurgenseknek nyújtott segély a rögtönítélési eljárás alá van rendelve.

Ismételve figyelmeztetjük ezért, nehogy ezen eljárást alkalmazni kénytelen legyünk.¹⁾

Főhadiszállás Temesvár, 1849 aug. 10.

Haynau.

Tíz nappal később, hogy a várat felmentette és hat nappal Magyarország történetébe gyászkerettel beírt világi katasztrófa után, „Brescia hiénája” már érezteti dühét a bánági zsidókkal.

Mint valami rabló várúr, lecsap a bánági zsidókra, hogy őket a magyar ügy előmozdításáért, a honvédség támogatásáért, súlyosan megsarcolja.

Aug. 19-én a következő hirdetmény jelenik meg, mellyel a bánági zsidókat meggyalázni akarta, mely azonban a bánági zsidók hazafiságának legbeszédesebb és legdicsőbb dokumentuma:

Hirdetmény (Kundmachung).

Arad²⁾ és Lugos zsidó községe, valamint a Bánág összes zsidó községei általában, többszörösen tanúsított, köztudomású gyalázatos és törvényellenes magaviselete és különösen a rebellisek ügyének sokféle segítése és támogatása által és az oly feltűnő módon nyilvánított rossz érzelmük és hűtlenségük által a törvényes Császár- és Uruk ellen, indítatva érzem magam az összes hitközségek megérdemelt büntetéséül következő hadisarcot katonaruha és más felszerelési nemekben kivetni.

nagyiparos volt, (a miskolci Gotthilfok apja). Férje halála után férjhez ment Scharmann Samú bankárhoz. Alapítója volt a temesvár-belvárosi izr. nőegyletnek és egy félszázadon át elnöke, utóbb díszelnöke ezen nőegyletnek, meghalt 1895 szept. 11-én 84 éves korban.

¹⁾ Délm. Múzeum. Szabadságharci emlékek 1848/49. C. . . . 5 . . . 9. sz.

²⁾ Arad hitközségét Schlick tábornok még külön is megsarcolta. Bernstein i. m. 289 l.

100.000 fölszerelt borjúbőrtarisznya,
10.000 gyalogsági köpeny.
10.000 pár német cipő és
5.000 pár félcsizma.

Ezen nemek a mai naptól számított 4 hónap alatt, egyenlő havi részletekben, Ó-Budára a felszerelési bizottságnak beszállítandók.

Azon esetben, ha ezen határidő, valamely nemnek beszállításában nem tartanék be, úgy minden napra 1000 pfrt büntetéspénz szabatik ki, melyet az adós azonnal behozni és a helybeli hadipénztárba befizetni tartozik.

Magától értetődik különben, hogy a beszállítandó tárgyak a cs. és kir. osztrák hadseregnek előirt minősége és öltözeti szabálya, valamint a különböző osztályozások szerint készítendőek.¹⁾

Temesvár, 1849 aug. 19-én,

báró Haynau, s. k.,
táborszernagy és hadfőparancsnok.

Haynau ezen proklamációjában, mely Temesvár 4 zsidó templomai-ban²⁾ publikálni rendeltetett, Temesvár nincs külön kiemelve, mint Arad vagy Lugos. Minthogy azonban a megsarcolás a „Bán ság” összes zsidó hitközségeire vonatkozik, természetes, hogy Temesvár, mint annak „Landeshauptstadtja”, szintén benfoglaltatott, különben kivételezte volna, mint azt az országos sarnál, Pozsonynyal és Temesvárral megtette.³⁾

Ezt érezték is a temesvári zsidók és ezért, a Haynau-féle megsarcolási ügyben, 1849 szept. 3-án⁴⁾ alázatos kérvényt intéznek Rukavina várparancsnokhoz, melyben loyálisukra hivatkozva, hatalmas védelméért esengnek, hisz ők hűtlenséget a felséges királyi ház ellen nem tanúsítottak, a rebellesekkel semminemű összeköttetésben nem állottak, a függetlenségi nyilatkozatot templomaikban meg nem ünnepelték. Emlékeztetik az eddig tett szolgálataikra: a lovasság adjustálására, a

¹⁾ A birtokomban lévő Haynau-féle német proklamációból. A bánági zsidók ezen megsarcolása eddig egész ismeretlen volt és róla sehol említés nem tétetett. A forradalom előmozdítása miatt óriási hadisarcot rótt ki Haynau az ó-budai és pesti hitközségekre. Megsarcolta még Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Irsa, Szeged és Szabadka zsidó községeit. (Bernstein i. m. 279–281. l.) A szállítás nemében és mennyiségében nagy eltérések vannak a különböző hitközségek közt. A szállítási idő be nem tartásánál a bánati zsidók naponként 1000 pfrt pénzbüntetést fizettek, holott a fentemlített községek csak 50 pfrot.

²⁾ Két zsinagóga volt a várban; egy sefard és egy askenaz, ugyannyi a gyár városban. A ritus különbözősége dacára, egy hitközséget képeztek.

³⁾ Lásd alább.

⁴⁾ Ez volt az első ülés május 3-ika óta

várerődítési munkálatokra, a barrikádok felállítására és az ujoncok megszerzésére adott tetemes összegekre, hivatkoznak szegénységükre, házaik és templomaik pusztulására — miá tal a tönk szélén állanak — a szenvedésekre, a veszedelmekre, melyeket az ostrom alatt kiállottak kéri tehát, magas nyilatkozatával kijelenteni, hogy a temesvári hitközség báró Haynau proklamációjában benne nem foglaltatik.¹⁾

Ezen kérvényükből azonban osztrák érzelmeikre következtetni nem szabad. Amíg csak tehették, előmozdították a magyar ügyet. Miként láttuk, voltak temesvári zsidók úgy a nemzetőrségnél, valamint a honvédségnél; a temesvári zsidók, egyesek és testületek vagyonukkal és vérükkel adták jelét hazaszeretetüknek, később azonban — bár szívük a magyar sereg, a honvédség felé hajolt is, — az ostromállapot kihirdetése után, császári katonai területen: osztrák várbán, vérző szívvel bár, de a többi polgárokkal egyetemben a várparancsnokság és evvel együtt a haditanács által előírt rendeleteinek mindenképpen meg kellett felelni, a külvilágtól elzárva, természetes, hogy rebellis érzelműek nem lehettek.

És ez volt az oka, hogy midőn Haynau a szabadságharc leverése után az összes hazai zsidóságra, — „minthogy a Magyarországon levő izraelitáknak legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül sohasem nyerhetett volna ily kiterjedést, előmozdították — 2,300.000 frt hadisarcot²⁾ vetett ki, Pozsony és Temesvár zsidó községeit, melyek loyálisaknak (gutgesinnt) bizonyultak ez alól felmentette.

¹⁾ Gestützt auf diese mächtigen Beweise der Loyalität und vertrauend auf die Gerechtigkeitsliebe Euer Exc., wagt die unterzeichnete Gemeinde zu bitten, womit Euer Exc. geruhen wollten, selbe in ihren hohen wäterlichen Schutz zu nehmen und uns gegenüber die hohe Erklärung abzugeben, dass die hiesige Israeliten Gemeinde in der Kundmachung Sr. Exc. des Herrn Armees Ober-Kommandant Br. Haynau nicht inbegriffen sei (Hitk. jkőnyv.)

²⁾ A 6 „compromittált hitközségnek“: a pesti, ó-budai, kecskeméti, nagy-kőrösi, ceglédi és irsai községeknek eredetileg katonai ruhákban és felszerelési cikkekben kellett volna ezen büntetésszót beszállítani, azonban megengedték, hogy nem természetben, hanem pénzben: 2,300.000 forintban fizethetik. Tekintettel pedig szűkös vagyoni viszonyukra, ezen hadisarcot később — Pozsonyt és Temesvárt kivéve — az egész magyar zsidóságra vetették ki: „Nachdem jedoch unter den Gemeinden, die bis jetzt mit dieser Stracontribution belegt worden sind, mehrere sich befinden, welche obwohl in Anbetracht ihrer grösseren Schuld mit einer grösseren Strafe theilhaft, doch mit Rücksicht auf ihre Vermögensverhältnisse und Familienanzahl nicht in der Lage sind, dieses ganze Quantum des auf sie entfallenden Theils zu berichtigen, ohne ihre Vermögensumstände ganz zu Grunde zu richten und nachdem der grösste Theil der in Ungarn befindlichen Israeliten durch ihre Gesinnung und schlechte Handlungsweise die hierländische Revolution, welche ohne ihre Mitwirkung nie diese Ausdehnung hätte gewinnen können, befördert hat, so findet man die ob-

1850 szept. 20-án azonban a császár elengedte a hadisarcot, de meghagyta, hogy a magyar korona országában, a temesi bánságban és a szerb vajdaságban lakó összes zsidók, kivétel nélkül, egy alkotandó zsidó vallás- és iskolaalapra, 1854 dec. végéig legalább egy millió forintot fizessenek be.

Az iskolaalaphoz Temesvár zsidó községe 5200 forinttal járult hozzá, melyet nyolc féléven át 650 forintnyi részletekben törlesztett.

Temesmegye pedig 4500 forinttal¹⁾ járult az iskolaalaphoz.

Az osztrák rémuralom alatt több zsidó is a temesvári kazamatákba került. Tóti s Izráel temesvár-józsefvárosi lakos, a magyar ügy védelme miatt, a kompromittáltak közé tartozott és feleségével együtt haditörvényszék elé állítottak. Csak nagybefolyású szószólóik révén szabadultak meg a nagyobb veszedelemtől. Ő volt a józsefvárosi orthodox hitközség alapítója, 25 évet át elnöke, utóbb élethossziglani díszelnöke. A józsefvárosi hitközség e nagy hazafi arcképét a gyűlés-terem számára megfestette.

Frey Áron, dettai lakos pedig, mint rebellis elfogatott és Temesvárra a kazamatákba hurcoltatott.

Kisebb-nagyobb tartalmú fogságot szenvedtek még Naschitz Ignátz és Markusz, valamint Kohn Varjasról.

Végre a sötét felhők elvonultak, a béke áldása lett osztályrészünk és miként a múltban a harc mezején a magyar zsidóság, hős honvédek-ként, megállotta helyét, úgy a jelenben az ország javát munkálja, teremtvén ipart, kereskedelmet, új megélhetési forrást ezrek és ezrek számára.

gedachte Totalsumme auf sämmtliche im Kronlande Ungarn befindlichen Judengemeinden mit Ausnahme jener von Pressburg und Temesvar, welche sich „loyal“ bewiesen haben, nach Verhältniss ihres Vermögens und Familienanzahl umzulegen.“ (1849. nov. 4-iki rendelet.) — A magyar korona országaiban lakó zsidóira kirótt ezen hadisarc ügyében, Pesten tartandó tanácskozásra, a temesvári hitközség Gott-hilf Ferenczet küldte ki, „obzwar die Gemeinde von der auferlegten Straf-Contribution Haynau befreit ist, mithin nicht in die Categorie straffähiger Gemeinden stehet, dennoch dem Wunsche der Regierung entsprechend Herrn Franz Gott-hilf zur Be-wohnung dieser Berathung exmittiert.“

¹⁾ Hitk. jkönyv Nr. 63 és Bernstein i. m. 305-306. — Kedves kötelességet teljesítek, midőn őszinte köszönetet mondok itt Kümmei Ármán úrnak, a temesvári hitközség érdemeiben gazdag titkáranak, azon szíves készségeért és elő-zékenységeért, mellyel a hitközségi jegyzőkönyveket rendelkezésemre bocsátotta.

Főtitkári jelentés.

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat 1913. évi május hó 9-én tartott XXVIII. közgyűlésén.

Méltóságos Elnök Úr!

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Társulatunk az 1912. évvel betöltötte immár fennállásának 40. évfordulóját, 1885-ben végbement újjáalakítása óta jelenleg XXVIII. közgyűlését tartjuk meg s ekként egyesületünk egyike azoknak, melyek vidéki városainkban legkorábban alakultak meg.

Mint a mult években, úgy mostan is nyugodt lélekkel számolhatok be az igazgató válaszmány nevében és megbízásából elmúlt évi működéseinkről és az elért eredményekről, mert mostan is folytonos haladásról, gyűjteményeink gazdag gyarapodásáról, irodalmi kiadványaink házagpótló becses voltáról és a rendezésekben is, a körülményekhez képest, alapos munkálkodásról számolhatok be.

Társulatunk és múzeumunk, mint a hazai közművelődés egyik számottevő tényezője, 1912-ben is, tőle tellhetőleg híven teljesítette kötelességeit. Figyelemmel kísértük történelmi multunk irodalmát, igyekeztünk annak egyes homályos helyeit felderíteni és összegyűjteni mindazt, ami okmányokban, kéziratokban, könyvekben, régészeti maradványokban, műipardarabokban, képzőművészeti emlékekben reánk maradt és szerény anyagi viszonyaink mellett megszerezhető. És nem kétlem, hogy ha majd egy új muzeumi palotában rendszeresen osztályozva fogják majd bemutatni történelmi és műipari, valamint műtörténeti emlékeinket és közszemlére tenni mindazt, ami eddig elszétszórva vagy elraktározva van, tiszteletet fog az kelteni minden látogatóban. Rafaeleket és Correggiókat ugyan nem fogunk bemutatni, de képzőművészeti multunknak mégis oly szép emlékeit, amelyekről méltán fogjuk elmondani, hogy ez saját művészeti multunk emléke és nem idegen műalkotás. Nagy feladat vár még ezután is, kívált a közel jövőben társulatunkra és múzeumunkra, nemcsak a minden irányban való gyűjtés, hanem első sorban a Délvidékünk

népeinek sajátos életviszonyai feltüntetendő ethnografiai gyűjtés nagyarányu megindításával, mert ennek még csak a kezdetén vagyunk pedig a folyvást pusztuló ethnografiai sajátságok mindjobban arra intenek, hogy e téren se késedelmezzünk.

Az elmúlt évben is felhasználtunk minden tőlünk függő eszközt gyűjteményeink gyarapítására és gyűjteményeinknek a közönséggel szemben való ismertetésére. De meg kell itt említenem, hogy nagy mértékben gátolta azt kívált két körülmény. Egyik az anyagi erők hiánya, mert emiatt igen kíváló, épen a mi muzeumunkba való műipari vagy képzőművészeti emléket nem voltunk képesek megszerezni s így azok idegen kezekbe kerültek. A másik, talán még fontosabb gátoló körülmény, hogy muzeumunknak nincsenek oly állandó tisztviselői, akik minden munkásságukat, idejüket és tapasztalataikat csakis ennek az egész ember, sőt embereket kívánó kulturális munkának szentelhetnék. Mi, a társulatnak jelenlegi tisztviselői, az élet ezernemű követelményeitől zaklatva, és másfelé is elfoglalva, nem fordíthatjuk teljes munkásságunkat a muzeum ügyeinek úgy, mint azt szerencsésebb nemzetek tisztviselői megtehetik.

Van még egy harmadik gátló körülmény is, amelyről jelentésem utolsó részében kívánok megemlékezni.

A közönség érdeklődése muzeumunkkal szemben évről-évre növekedik, bizonyossága ennek a látogatások számának évről-évre folyton való növekedése; míg a látogatók száma 1909-ben 8100 volt, 1910-ben már 9011; 1911-ben 12813; 1913-ban 12935 egyén látogatta meg a muzeumot.

Gyűjteményeinket az elmúlt évben is legszámosabban az ifjúság látogatta; nemcsak a helybeli közép- és alsóbbfokú iskolák növendékei, hanem úgy a közeli, mint a távolabb vidékről számos iskola tanulói jelentek meg tanáraik és tanítóik vezetése alatt. Igen öröndetes jelenségnek tartom, hogy a helybeli középiskolák rajz- és történet-tanárai imár mint gyakrabban vezetnek egy-egy osztályt a muzeumba, hol tanítványaiknak vagy a művészet irányairól, vagy az egyetemes történelemből, kívált az emberiség őskoráról tartottak előadásokat. A szemléltetésre immár elég szép anyag áll a muzeum rendelkezésére.

A közeli vidékről a következő iskolák kiránduló növendékei fordultak meg a mult év folyamán a muzeumban: a verseci áll. főreáliskola 43 tanulója az igazgató és több tanár vezetése mellett, a nagybecskerek-i felsőkereskedelmi iskola, a szegedi állami főgimnázium 46 tanulója. Távolabbról jöttek: a pécsi polgári fiúiskola 18 tanulója, ugyancsak Pécsről az állami főreáliskola 28 tanulója és 3 tanára, a kassai premontrei főgimnázium 36 tanulója és 3 tanára, a tordai polgári iskola 52 leánynövendéke, a budapesti

V. kerületi áll. főgimnázium 29 tanulója és 9 tanára, továbbá a kereskedők országos egyesületének tagjai.

A magánlátogatók legnagyobb része — természetesen — helybeli volt, de sokan voltak a közeli vidékről, sőt az ország távo'abbi részéről és a külföldről is, mint Hannoverből, Turn-Severinből. Nevezetesebb látogatóink voltak: Herz Miksa, társulatunk t. tagja Kairóból, Harkányi szintén Kairóból, dr. Arduino Colosanti, az olasz műemlékek külföldi kutatója Rómából, Fulvia Perini szintén Rómából, kiket dr. Gerevits Tibor egyetemi magántanár kísért le hozzánk Budapestről; meglátogatta muzeumunkat dr. Márky Sándor kolozsvári egyetemi tanár is, midőn a télen történelmi előadásokat tartott a temesvári Szabad Lyceumban.

Társulatunk 1912. évi működéséről a következőkben számolok be.

Társulatunk tartott egy évi rendes közgyűlést (máj. 19.) és három igazgató választmányi gyűlést, melyeken első sorban mindig a folyóügyeket intézte el a választmány, de ezenfelül mindenkor egy-egy tudományos felolvasást is tartott, és pedig a következő tárgyakról:

1. Március 11-én dr. Baróti Lajostól: „Frigyes Ágost szász választófejedelem második hadjárata Délmagyarországon.”

2. Április 29-én Téglás Gábortól: „Herkulesfürdő Dácia védrendszerében.”

3. November 15-én dr. Berkeszi Istvántól: „A szabadfalui római kori sírlelet.”

Irodalmi kiadványunkat a múlt évben is folytattuk, és mint ilyen jelent meg a társulati Értesítő együttes I—IV. füzete. El kell ismernünk, hogy soványabb tartalommal mint az előző években, de ennek oka nem az volt, mintha kéziratokban szűkölködtünk volna, hanem az előző években sokkal bővebbre szabtuk az Értesítőt, úgy hogy nyomdaköltségeink igen felszaporodtak s ezt kellett ezúttal megtakarítanunk, de 1913-tól kezdve ismét bő tartalommal fog az megjelenni. Az igazgató választmány ugyanis elhatározta, hogy kiadja Milleker Bódog tagtársunknak Délmagyarország történelmi földrajzát, mely az Értesítő két füzete helyett fog megjelenni, míg a másik két füzet történelmi értekezéseket és tanulmányokat fog tartalmazni.

Ami a muzeum gyűjteményeinek gyarapodását illeti, örvendetes haladásról tehetek jelentést.

A gyarapodás számra nézve nem olyan nagy mint az 1910. évi volt, mikor a városi csatornázás alkalmából temérdek darab került felszínre, hanem azért értékben felülmúlja azt. Összes gyarapodásunk

1912-ben 795 darab; minden esetre jóval több és becsesebb is mint az 1911. évi.

Ez a szám az egyes osztályok között a következőleg oszlik meg:

I. A könyvtár gyarapodott 328 darabbal; de e 328 darab között csak egy darabszámot képvisel egy ládára menő kézirat, mely néhai Ormós Zsigmondnak, társulatunk nagynevű megalapítójának kézíratait foglalja magában. E kéziratok között legbecsesebb Ormós Zsigmond önéletírása, mely nemcsak saját személyére, de korára, kortársaira, a vármegyei és nemzeti közéletre is élénk világot vet. Igaz ugyan, hogy az író ezt majdnem hatvan éves korában az 1870-es években kezdte meg, de mindenhol támaszkodik egykorú levelekre és hírlapokra. Önéletírását majdnem haláláig folytatta. Igaz, hogy az író feljegyzett abban sok aprólékos, subjektív dolgot is, inkább a maga és családja számára írva ezeket, de abban nincs kétségünk, hogy az ilyeneket elhagyva, e nagyterjedelmű kéziratcsomagból igen érdekes és értékes könyvet lehet majd szerkeszteni és Ormós Zsigmond emlékének szentelni. E nagybecsű kéziratokat Ormós Zsigmond unokaöccse: Ormós Zsigmond erdőmester úr volt szíves muzeumunknak ajándékozni és egyúttal azzal együtt boldogult édes atyjának Ormós Zsigmond alispánnak a kézíratait is.

E kéziratokon kívül ajándék útján került még a könyvtárba 267 többnyire apró nyomtatvány. Államsegélyből megszerezhattunk 6 könyvet, állami letétként került hozzánk 7 kötet, csere vagy vétel útján pedig 37 kötetrel gyarapodott a könyvtár.

A könyvtár törzsállománya 1912. év végén 9793 darab. Ezek között van: a) könyv 1963 kötet; b) Hírlapszám 498; c) aprónyomtatványok 3916; d) térkép 123; e) oklevelek és egyéb iratok 2905; f) egyéb könyvtári anyag 351; kézirat 37 kötet.

II. A régiségtár és éremtár összes évi gyarapodása 316 darab. Ezek között őskori 127, római kori közép- 31, és újabbkori 74, kegyeleti tárgy 3 darab, érem 81 darab.

Az elmúlt évben régészeti ásatást nem rendeztünk, mert dr. Roska Márton egyetemi tanársegéd úr, ki az ásatásokat Perjámoson már két nyáron át oly sikerrel vezette, a múlt nyáron soknemű más elfoglaltsága miatt erre időt nem találhatott. A perjamosi őskori telepen eszközrendő ásatásokra pedig csakis az a szakérőn illetékes, aki a telepet már teljesen ismeri. A mostani nyáron már ismét folytatni fogja a perjamosi ásatást.

Ha régészeti ásatást nem eszközölünk is, e helyet nagy gondot fordítottunk kivált a helybeli régibb műipardarabok és c é h e m l é k e k megszerzésére. Céhemlékeink száma ezzel jelentékenyen

megnövekedett, de az egész gyűjteményt csak akkor tudnók tanulságossá tenni, ha minden céhjelvényt, céhemléket együttesen, egymással szoros összefüggésben lehetne kiállítanunk, ami a jelenlegi körülmények között teljes lehetetlenség.

Régészeti osztályunk gyarapodás között legérdekesebb a szabadfalui római kori sírlelet (31 db.), és a bogsánbányai őskori lelet, mely díszes agyagedény töredékekből és csonttárgyakból áll. A kegyeleti tárgyak között van Kossuth Lajosnak ama két lúdtolla, amelyeket menekülése közben 1849 aug. közepén Radnán használt, hol egy éjjelt töltött néhai Wallandt Ernő miniszteri tanácsos szülei házában és az egész éjjel leveleket írt. E két író tollat Wallandt Ernő kevéssel halála előtt ajándékozta a muzeumnak.

A könyvtárra és régiség tárra összesen 59280 K fordítottunk.

III. A képzőművészetek téra igen szépen gyarapodott úgy vétel mint ajándék és letétbe helyezés folytán.

A szoborgyűjtemény gyarapodott Nepomuki Szent Jánosnak egy fából faragott, életnagyságu, a XVIII. század közepéről származó, festett szobrával, mely a kegyesrendiek lebontott templomából való és Temesvár városa adta muzeumunknak. E szobor arra van szánva, hogy a visszafoglalás után megalkotott és 1790-ig fennállott Temesi Bánság emlékeit magában foglalandó terem közepén álljon, mert Nepomuki Szent János volt az egykori Temesi Bánság védőszentje.

A festmények gyűjtésénél kiváló gonddal arra törekedtünk, hogy Temesvár és a Délvidék régibb, jelesebb, de a műtörténet által idáig még kevésbé, vagy nem is ismert művészeinek a műveit gyűjtsük össze, hogy majdan az új muzeumi palota képtárában méltóan mutathassunk be vidékünk képzőművészeti multját is. Így csere útján sikerült megszereznünk Brocky Károlynak egy ifjúkori olajfestményét, amellyel a Brocky képeinek száma 4-re szaporodott; ugyancsak sikerült több darabot szereznünk Wagner Anzelm-től (1765—1806.) a XVIII. század végén városunkban működő jeles festőművésztől, a genialis képzettségű Fiala Antal-tól és Komlóssy Ferenc-től, úgyszintén Alexandrovits Lyubomir-től. Nem dicsekedhetünk ugyan Raffaelekkel sem Correggiakkal, de a mink van, azokról bátran elmondhatjuk, hogy a mienk és büszké is lehetünk Délmagyarország és Temesvár régibb művészeire. A délmagyarországi és temesvári festőművészek alkotásainak tiszteletreméltó gyűjteménye csak akkor fog igazi feltűnést kelteni, ha együttesen, rendszeres sorozatban mutathatjuk be, ami jelenleg lehetetlen a helyiség hiánya miatt.

Megszerzett képeink száma 22. Ezek közül államsegélyen szereztünk 4 darabot 315 K-ért, sajátunkból szereztünk pedig 6 darabot

241 K-ért. Ajándékba kaptunk Lechner Béla kereskedőtől 4 darabot, Temesvár szab. kir. várostól letétbe kaptunk két darab Ferency-féle olajfestményt; a kettő 350 K értékű.

Ennek az osztálynak egyéb gyarapodása még 50 darab fa- vagy kömetszetű kép, melyeket Kovács Ákos műszaki tanácsos és 60 darab fénykép Temesvár nevezetesebb épületeiről és műintézteiről, Hettyey Gyula és Géza, helybeli műépítészek ajándékozták az intézetnek.

Ez osztálynál meg kell még említünk, hogy képek keretezésekre, javításokra 30482 Kt költöttünk a sajátunkból s így képzőművészeti osztályra magára összes 121082 koronát fordítottunk 1912-ben.

Képzőművészeti osztályunknak összes gyarapodása 1912-ben 133 darab. Ezel együtt a törzsállomány 1912. év végén 2902 darab. Ezek között van: szobor 19; festmény 416; rajzok és metszetek 2206; fénykép 66; modern művészeti tárgy 195.

IV. Néprajzi osztály csak 18 darabbal gyarapodott az államsegélyből eszközölt vétel folytán. Ennek az osztálynak az egész állománya jelenleg 612 darab.

A néprajzi osztály muzeumunknak legújabb, de egyúttal leggyengébb osztálya, pedig ez lehetne a leggazdagabb, mert gyűjtésre alkalmas anyag renkívül sok is kínálkozik Délvidékünkön, amennyiben az itt lakó tíz nemzetiség mindenikét be kell majd mutatnunk az ő sajátos házi berendezéseivel, szokásaival, házi iparával. Az idő is óva int, hogy gyorsan cselekedjünk, minél előbb igyekezzünk összegyűjteni a népünk által készített házi iparcikket és ruházati darabokat, mert a régi házias szokásokat és iparcikket már a köznépnél is nagy mértékben kezdi kiszorítani a gyári munka és az úriás divat. De a gyűjtésnek ismét egy igen nagy akadályát képezi a helyiség hiánya. Mintegy hat év óta ez osztály a helybeli állami főgimnázium egy kis termében szorong, ahová már nem lehet nagyobb tárgyakat elhelyezni s így a megszerzett nagyobb tárgyakat kénytelenek vagyunk ott helyezni el, ahol éppen tudjuk, mint például a kapualjában, amely teljességgel nem arra való helyiség.

A helyiség hiánya volt az oka, hogy csak kisebb tárgyak megszerzésére vállalkozhattunk, ilyenek voltak a temesvári Spanyolzsídok templomi és házi felszerelési tárgyai, továbbá Temesvármegye néprajzi térképe, melyeket Sebestyén Károly tagtársunk és néprajzi írónk készített. A néprajzra összesen 46520 K-t költöttünk el, de a múlt évi államsegély maradványokkal még 205109 K áll rendelkezésünkre, hogy néprajzi tárgyakat gyűjtsünk. Birjuk Hermann Antalnak, a kiváló néprajzi tudósnak az ígéretét, hogy a nagyszünetben megyénk területén kivált a sokácz néprajzi tárgyakat fogja

számunkra gyűjteni. A megszerzendő tárgyakat, ha addig ideiglenesen nem kapunk arra való helyiséget, úgy a padláson fogjuk elhelyezni. Mihelyt csak némileg is megfelelő ideiglenes helyiségünk lesz, azonnal nagy arányokban fog megindulni a néprajzi gyűjtés is.

Muzeumi gyűjteményeinknek összes törzsállománya az 1912. év végén 57788 darab volt.

Zárószámadásunk szerint 1912. évi bevételünk 8716·14 K volt. Kiadásaink a 350·20 K, maradvány hozzáadásával ugyanannyi. 1912. december 31-én társulatunk alapítványi közvagyonra kitett 70.456·20 K-t. A pénztári maradvánnyal, tagdíjhátralékkal pedig kitett 73.056·61 K-t. Ezzel szemben a társulat tartozása 2051·89 K s így a tiszta vagyon 71.004·72 K.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Az elmúlt 1912. évi gyarapodásunknak elsőrangú tényezői a nagyméltóságú vall. közoktatási miniszterium, illetőleg a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége, mely nemcsak bölcs tanácsaival igyekezett segítségünkre lenni, hanem a magas kormánytól 1000 K államsegélyt is kieszközölt számunkra. Ez 1000 K államsegélyen kívül még külön kaptunk 1000 K-t a Pongrácz-féle régiséggyűjtemény vételára visszatérítéseül. Tíz év előtt, 1903-ban vásároltuk meg e becses gyűjteményt 11.500 K-ért s ez aránylag magas összeget a vall.-közokt. miniszterium az országos főfelügyelőség ajánlatára tíz évi részletben társulatunknak visszatérítette; 1912-ben kaptuk meg az utolsó részletet s ezzel a Pongrácz-gyűjtemény üzleti része végleg lezáródott.

Hálára kötelezte társulatunkat az elmúlt évben Temesvármegye nemes közönsége, mert a kulturális alapból ezúttal is 575 koronát juttatott társulatunknak. Ugyszintén hálával kell megemlékeznünk Temesvár sz. kir. város tanácsáról, mert az elmúlt év folyamán is 400 K-t juttatott társulatunknak temesvári vonatkozású műipari és régészeti tárgyak megszerzésére.

Hálás elismeréssel adózom ama munkatársaimnak is, kik a gyűjtés fáradságos munkájában a lefolyt év alatt is, eléggé nem méltányolható készséggel, önzetlenül vállalkoztak feladatukra. Így Bellai József városi tanácsnok úr a városi régészeti és szépművészeti tárgyak megszerzésében, Lendvai Sándor, a Szegedre költözött tagtársunk kivált aprónyomatványok gyűjtésében, dr. Singer Jakab gyárvárosi főrabbi pedig a zsidó néprajzi tárgyak gyűjtésében voltak segítségemre, míg Jung János perjámosi tanító, a perjámosi őskori leletet gondozta állandó figyelemmel.

Mielőtt jelentésemet folytatnám, engedje meg a m. t. közgyűlés, hogy mint az elősorolt dolgozatok

szerzőinek, mint egyéb, törekvéseinkben szíves támogatóinknak, mint pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapították, a választmányi üléseken kifejezett köszönetünkön kívül jelen közgyűlés jegyzőkönyvében is leghálásabb köszönetünket nyilvánítsuk, úgyszintén a temesvári sajtónak is, mely törekvéseinkben mindenkor a legszívélyesebben támogatott.

Az igazgató választmány és a tisztikar 1912. évi munkálkodásáról még a következőket jelenthetem:

1. A társ. főtitkár 1912. október havában résztvett társulatunk képviselőjében a muzeumok és könyvtárak országos tanácsának a gyűlésén.

2. Ugyancsak a főtitkár 1912. augusztus havában átnézte a Szépművészeti Muzeum tartalékképgyűjteményét és tanulmányozta, hogy milyen képek volnának onnan legcélszerűbben a mi képtárainkba áthelyezhetők, természetesen csak akkor, ha arra kellő helyiségeink lesznek.

3. Muzeumunk újonnan begyűlt anyagát gondosan leltároztuk, a kisebb tárgyakat közszemlére is kitettük, míg a nagyobb tárgyakat csakis elraktároztuk.

4. Miniatur képeink számára egy kis szekrényt készítettünk, a melyekbe újabb szerzeményű miniatur-képeinket helyeztük el.

Társulatunk tagjai sorából 1912-ben elragadta a halál Lendvai Miklós, dr. Engelsz János és Gáll József igazgató választmányi tagokat, Lendvai Miklós 1912. március 30-án, dr. Engelsz János 1912. július 7-én, Gáll József pedig 1912. okt. 31-én költözött el az élők sorából. Rendes tagjaink sorából szintén halálozás folytán vettünk el dr. Bleyer Izsót, a jeles numismatikust, ki Budapesten 1912. március 3-án hunyt el váratlanul, továbbá Wallandt Ernő nyug. min. tanácsost, ki 1912. október havában fejezte be érdemekben gazdag életét. Már 1913-ra esik dr. Hampel József, a nagynevű tudós, egyetemi tanár, társulatunk tiszteletbeli tagjának elhunyt.

Társulatunknak amaz örökre elköltözött tagjait meggyászolja társulatunk, mert mindenike nagy érdemeket szerzett nemcsak a közélet mezején, hanem szűkebb társulatunk életében is; közülök a legtöbben ott állottak már társulatunk bölcsőjénél, igen sokban hozzájárulva ahhoz, hogy úgy a társulat, mint a muzeum ügyét tudásukkal, pártfogásukkal, sőt anyagi segítyezésekkel is előre vigyék. Legyen áldott emlékezetük.

Rendes tagjaink sorába újonnan beléptek: Pacha Ágost kanonok, dr. Csepreghi Imre pápai kamarás és Steiner Miksa.

Társulatunknak e szerint jelenleg a következő tagjai vannak:
a) Alapító tag 68; b) Tiszteleti tag 8; c) Rendes tag 94;
összesen 170.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Igyekeztem hű képét adni társulatunk és muzeumunk múlt évi működésének és gyarapodásának. Ugy hiszem, hogy úgy az igazgató-választmány, mint a tisztikar megnyugvással tekinthet a m. t. közgyűlés ítélete elé, mert meggyőződésünk szerint megfeleltünk kötelességünknek. De ez a jelentés nem volna hű, ha most is, mint évek hosszú során, meg nem emlékezném arról a hatalmasan gátló körülményről, a melyet ugyan jelentésem folyamán már többször is érintettem, t. i. a kellő helyiségek hiányáról, muzeumunk mai állapotáról. Bármily örvendetes is az a jelenség, hogy mai épületünk teljesen megtelt már becses muzeumi anyaggal, de annyira elszomorító az a körülmény, hogy helyiség hiányában immár igen rövid idő alatt stagnálásra leszünk kárhozthatva. Tizenkét év előtt indítottuk meg már azt a mozgalmat, melynek célja egy új, nagyarányú könyvtár és muzeumi palota emelése városunkban. Megindítottuk ezt a mozgalmat akkor, midőn más városainkban még nem is gondoltak talán muzeumi épületekre. Ime azóta, nem is említve Szegedet, diszes új muzeumi épületet kaptak Kassa, Szombathely, Szegszárd, Sopron, Bártfa; a közeli hónapokban fog megnyílni Aradon a nagyarányú kulturpalota, sőt Versec is sokkal jelentékenyebb muzeumi helyiséggel rendelkezik ma már mint Temesvár.

Meg vagyok győződve, hogy Temesvár oly kulturális palotát igényel, melynek vidéki városaink között talán alig leszén mása. E vidék és város nagyarányú történelmi multja, gazdag őskori telepei, kifejlődött műipara, a multban is számottevő képzőművészete, sajátosságokban bővelkedő ethnografiai állapota oly gazdag gyűjteményt fognak feltüntetni, hogy arra egy főváros is büszke lehetne majd. Alig három év mulva fogja majd e város és Délmagyarország ünnepelni felszabadulásának 200-ik évfordulóját. Lehetne e szebb alkalom, mint az, hogy akkor nyissuk meg Temesvár új kulturpalotáját?

Konkrét indítványt e téren most sem teszek, de mély tisztelettel kérem a t. közgyűlést, hogy hathatós szavát ebben a tekintetben is felemelni sziveskedjék.

Az igazgató-választmány nevében kérem a m. t. közgyűlést, sziveskedjék e jelentést tudomásul venni.

Temesvár, 1913. május 9-én.

DR. BERKESZI ISTVÁN,
társ. főtitkár.

Jegyzőkönyv

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulatnak 1913 május 9-én d. u. 5 órakor a muzeum képtárában tartott XXVIII-ik (a Muzeumtársulatnak XL-ik) évi rendes közgyűléséről.

Kabdebó Gergely ny. főispán, társ. elnök elnökletével jelen vannak: Ferenczy Sándor igazgató, Berkeszi István dr. fő-, Banner Benedek dr. segédtitkár, Hilt Lajos pénztárnok, Bellai József, Kovácsics Gyula, Laky Mátyás, Szentkláray Jenő dr., Tőkés István dr., Farkas János vál. tagok és dr. Gálos Rezső titkár, mint a kgy. jegyzője.

1. Elnök megnyitja a Társulat XXVIII., voltaképen, a fuzió előtti időt is számítva, XL., tehát jubiláris közgyűlését. Megemlékezik arról, hogy elődeink, akik azon magas eszméből kiindulva, hogy itt a Délvidéken a kulturát megalapozzák, Társulatunkat létrehozták, mireánk azt a feladatot hagyták, hogy a Társulat niveauját fejlesszük. Soraikból már csak kevesen élnek, e kevesek közül is igaz örömmel üdvözli a mai ülésünkön megjelent Szentkláray Jenő drt., aki a Magyar Történelmi Társulatot is képviseli. Melegen üdvözli a közgyűlésen megjelent vál., rendes tagokat és vendégeket s a jegyzőkönyv vezetésével Gálos Rezső dr., társ. titkárt bízta meg.

Szentkláray Jenő dr. köszönettel fogadja az Elnök szavait, bemutatja a Magyar Történelmi Társulat f. é. május 5. kelt levelét, mellyel képviselőre felkéri, üdvözli Társulatunkat és kívánja, hogy Isten segítse hazafias munkájában. — A közgyűlés elhatározza, hogy a Magy. Tört. Társulatnak figyelméért átiratilag köszönetet mond.

2. Főtitkár bemutatja évi jelentését. (Lásd ott.) — Ennek kapcsán a közgyűlés határozatilag hálás köszönetet mond a Vall. és Közoktatásügyi Miniszternek és a Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének s ezt felirat alakjában — Temes vm. Temesvár sz. kir. város közönségének s ezt átirat alakjában közli velük — a tud. felolvasások szerzőinek, az adományozóknak és a sajtónak jegyzőkönyvileg. Elhunyt tagjaink emlékéért — miután az elhunytak hátramaradottaival részvétét a választmány írásban közölte — jegyzőkönyvileg örökítjük

meg. — Az elnöknek megköszönve a kulturpalota ügyében eddig tett lépéseit, felkéri és megbízza őt a közgyűlés, hogy a város által ez ügyben kiküldött bizottságnál ismételten és sürgetőleg lépjen közbe. — Végül az elnök indítványára a főtitkárnak nagy szorgalmáért, bűzgő, lelkes és ernyedetlen munkásságáért a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet mond.

3. A pénztáros jelenti, hogy a Társulati vagyon K 120'47 készpénz, K 66.656'20 takarékbetéti könyvben, K 800 áll. értékpapirokban és K 103'20 ékszerben, összesen K 67.679'87. — Egyelőre köszönettel tudomásul szolgál, míg

4. a számvizsgáló-bizottság elnöke jelenti, hogy az 1912. évi számadásokat a kiküldött bizottság megvizsgálta, a könyvvitelt és a vagyonállapotot kifogástalan rendben találta s indítványozza, hogy a pénztárnoknak a fölmentvény megadassék. Elnök indítványára a közgyűlés a kiküldött számvizsgáló-bizottságnak — Ferenczy elnöklete alatt Bellai és Kovácsics tagoknak — bűzgő fáradozásukért jegyzőkönyvi köszönetet mond, Hilt Lajos pénztárnoknak, jelentésük alapján, a szokásos felmentvényt megadja és fáradságos és hű munkásságáért szintén jegyzőkönyvi köszönetet szavaz. — A vál. által előterjesztett költségvetést pedig változtatás nélkül elfogadja. (L. mellékletet.)

5. Elnök, tisztársai nevében jelenti, hogy megbízatásuk lejárt, köszöni a beléjük helyezett bizalmat s kéri a közgyűlést, hogy korelnök vezetésével a tisztújítást ejtse meg.

Szentkláray Jenő dr. mint korelnök megemlékezik arról, hogy Kabdebő Gergelynek hervadhatatlan érdemei vannak a muzeum életében. Nemcsak a Pongrácz-gyűjtemény megszerzése fűződik az ő nevéhez, hanem a Társulat nagymértékű fejlesztése, a muzeum gazdagodása is. Köszönjük ömértőségának azt a páratlan figyelmet és érdeklődést, melyet a Társulat iránt tanúsított és kéri, hogy tisztársaival egyetemben fogadja el ismét megválasztását, illetve tartsa meg azt a helyet, melyet annyi fáradozással és munkával, de dísszel és lelkesedéssel is eddig betöltött. — Elnök köszönettel veszi a korelnök szavait s — miután a közgyűlés egyhangúlag elfogadja a korelnök indítványát — kijelenti, hogy az újra megtörtént megválasztásával mint eddig is mindig, tisztársaival egyetemben azt az utat kívánja ezután is követni, melynek irányát az elődök munkája lobogó fáklyaként jelöli. Az volt törekvése, hogy becsülettel kitartással, szorgalommal dolgozzék a Társulat érdekében, ezt igéri jelen alkalommal is. — Ezután enuncziálja az eredményt, mely szerint a többi állásra a tisztikar így alakult: Igazgató: Ferenczy Sándor. Főtitkár: Dr. Berkeszi István. Titkár: Dr. Gálos Rezső. Segédtitkár: Dr. Banner Benedek. Pénztáros: Hilt Lajos. Ügyész: Dr. Niamešny Mihály.

6. Az igazgató-választmány tagjaiul a közgyűlés elnök ajánlatára a következőket választja meg: a) az alapító tagok sorából: 1. Az áll. főrealisk. képviselőében Farkas János. 2. Baich Milán báró. 3. Csekónits Endre gr. 4. Hollósy Gyula dr. 5. Jeszenszky Béla. 6. Németh József. 7. A r. k. főg. képviselőében Both Ferenc dr. 8. Temesi Takarékpénztár. 9. Temesvári Első Tp. 10. Temes vm. közönsége. 11. Temesvár város közönsége. 12. Zselénszky Róbert gr.; b) a rendes tagok sorából Bellai József, Deschan Achill, Ferch Mátyás, Dr. Gozdsu Elek, Kovácsics Gyula, Dr. Singer Jakab, Steiner Ferenc, Szentkláray Jenő, Dr. Telbisz Károly, Dr. Tőkés István, Dr. Sztura Szilárd, Wittenberger Antal.

7. Elnök jelenti, hogy a tagok sorából indítvány nem érkezett, de április 25-iki ig.-vál. ülésünk elhatározta, hogy indítvánnyal lép a közgyűlés elé. Felkéri a főtítkárt, hogy azt terjessze elő.

Főtítkár a vál. ülés megbízásából és határozatából ajánlja, hogy Baróti Lajos történetíró tiszteleti taggá választassék. Az indítvány megokolásául felsorolja a délvidéki születésű, nagynevű történetíró érdemeit, munkásságát s megemlíti, hogy ennek javarésze Délmagyarország történetére vonatkozik és épen Értesítőnkben jelent meg. — A közgyűlés az indítványt egyhangú lelkesedéssel határozattá emeli.

8. Banner Benedek dr. bemutatja Milleker Bódog értekezését, melynek címe: A törökök első betörései Délmagyarországba és Keve, Krassó vármegyék megszűnése (1394—1493.) — A dolgozatot felolvasott-nak tekintjük. A közgyűlés a szerzőnek fáradságos munkájáért köszönetet mond s elhatározza, hogy az értekezést az Értesítőben kiadja.

9. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Kovácsics Gyula és Laky Mátyás tagokat kéri meg, a megjelenteknek köszönetet mond érdeklődésükért és a közgyűlést bezárja.

K. m. f.

Dr. Gálos Rezső,
társ. titkár, a kgy. jegyzőkvvezetője.

Kabdebó Gergely,
a Társulat és a kgy. elnöke.

Hitelesítjük:

Kovácsics Gyula,
Dr. Laky Mátyás.

Főtitkári jelentés.

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat 1913. évi április hó 25-én tartott választmányi ülésén.

Méltóságos Elnök Úr!
Mélyen tisztelt választmányt!

Utolsó választmányi ülésünket öt hónap előtt tartottuk. A korunk viszonyaiból folyó és mindnyájunkra nehezedő nagymérvű elfoglaltság az oka, hogy nem tarthatunk gyakrabban üléseket; mi, kik a társulat tisztviselői és választmány tagjai vagyunk, az élet ezernemű követelményeitől zaklatva, nem áldozhatjuk időnket és munkásságunkat társulatunk és muzeumunk ügyeinek olyan mértékben, mint azt magunk szeretnők és amint azt más, szerencsésebb nemzetek hasonlófajtájú tisztviselői azt megtehetik.

Mert a muzeum és a társulat ügye egész tisztviselőket kíván, kik teljes erejüket, munkásságukat és tapasztalatukat csakis ennek a nagyfontosságú tudományágnak szentelik. Habár megosztott erővel is, de kötelezőszerűen, sőt meleg szeretettel igyekezzünk azért mi is megfelelni a reánk váró feladatoknak.

Figyelemmel kísérjük történelmi multunk irodalmát, igyekszünk annak egyes homályos helyeit felderíteni, összegyűjteni mindazt, ami okmányokban, könyvekben, régészeti maradványokban, műipardarabokban reánk maradt és megszerezhető. Nagy feladat vár még reánk a közel jövőben, midőn a Délvidékünk népeinek életére vonatkozó ethnografiai gyűjtést nagy arányokban kell megindítanunk.

Mélyen tisztelt Választmány! Mielőtt főtitkári jelentésemnek tulajdonképeni tárgyára térnék át, mély fájdalommal kell megemlékeznem társulatunk egyik díszének Hampel József tiszteleti tagnak, a Magyar nemzeti muzeum régiségtári osztálya igazgatójának f. é márc. 25-én történt elhunytáról. Pulszky Ferenc mellett és után Hampel József volt a magyar archeologiai tudománynak európaszerte ismert és nagyrabecsült legnagyobb szakértője és művelője, 28 éven át, 1885-től haláláig hermesztette és részben írta az Archeologiai

Bevétel

A Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Muz.-Társ.

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Pénztári maradvány 1912-ről	350	41					1) Temes vármegyétől.
2. Alapítvány befizetés	—	—					
3. A muzeum fentartó hatósága kapott évi javadalom	—	—					
4. Pártfogóktól kapott évi javadalom	575 ¹⁾	—					
5. Állami segély	—	—	500	—			
a) a könyvtár céljaira	—	—					
b) a régiségtár céljaira	—	—	500	—			
c) a néprajzi gyűjtemény céljaira	—	—					
d) a természetrajzi gyűjtemény céljaira	—	—					
e) egyéb célokra	—	—					
6. Tagsági díjak	900	—					
7. Belépti, könyvtárhasználati és ruhatári díjak	180	—					
8. Adományok, perzselypénz	—	—					
9. Kamatok	3000	—					
10. Társas összejövedeleik jövedelmei	—	—					
11. Rendkívüli bevételek	—	—					
12. Temesvár városától	400	—					
13. Természettudományi társulattól	50	—					
Az egyesület egyéb bevételei	—	—					
Összesen	5475	41	1000	—	6475	41	

Összegezés :

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen	
	K	f	K	f	K	f
Bevétel	5475	41	1000	—	6475	41
Kiadás	5475	41	1000	—	6475	41
Maradvány	—	—	—	—	—	—

költségvetése az 1913. évre.

Kiadás

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Tőkésítés	—	—					
a) alapítványokból	—	—					
b) megtakarításokból	—	—					
2. Személyi kiadások	2856 ¹⁾	—					
3. Gyűjtemények gyarapítása							¹⁾ Részletezés : 1. Főtitkár 1000 K 2. Titkár 300 „ 3. Segédtitkár 200 „ 4. Pénztáros 400 „ 5. Rendes szolgálta 720 „ 6. Segédszolga 80 „ 7. Népr. szolgálta 60 „ 8. Szolga ruhája 80 „ 9. U. a. cipő 16 „ Összesen 2856 K
a) a könyvtárnál	50	—	500	—			
b) a régiségtárnál	350	—					
c) a néprajzi gyűjteménynél	—	—	500	—			
d) a szépművészeti gyűjteménynél	350	—					
e) a természettudományi gyűjteménynél	—	—					
4. Butorozási, berendezési és felszerelési kiadások	100	—					
5. Gyűjteménytárgyak szállításának költségei	—	—					
6. Rendezési kiadások	—	—					
7. Ismeretterjesztő előadások	—	—					
8. Kiadványok	1100	—					
9. Irodai kiadások	100	—					
10. A helyiség fentartása	—	—					
a) lakbér	—	—					
b) fűtés, világítás	200	—					
c) tisztogatás							
11. Biztosítási díjak	219 ²⁾	30					²⁾ Részletezés : 1. Tűzkár ellen 100— K 2. Betörés ellen 94-24 „ 3. Úveg-biztosítás 6-37 „ 4. Néprajzi tárgyak biztosítása tűz és betörés ellen 18-69 „ Összesen 219-30 K
12. Adó	25	—					
13. Rendkívüli kiadások	50	—					
14. Portó	15	—					
15. Maradvány	60	11					
Az egyesület egyéb kiadásai	—	—					
Összesen	5475	41	1000	—	6475	41	

Kelt Temesvárott, 1913. április 25-én.

Kabdebó Gergely,
elnök.

Dr. Berkeszi István,
t. főtitkár.

Hilt Lajos,
pénztárnok.

Értesítőt, hazai szakfolyóirataink eme egyik legbecsesebbikét, melyben vidékünkre vonatkozólag is számos cikke jelent meg. Művei emellett is egész könyvtárt töltenek meg, de legbecsesebbek a Bronzkor emlékei Magyarországon és a Régibb középkor emlékei Magyarországon, mint amelyek hírnevét messze hazája határain is túl ismertté és híressé tették. Társulatunknak megalkotása óta nemeslelkű pártolója és évtizedek óta tiszteleti tagja volt. Emléke előtt tisztelettel hajtjuk meg lobogónkat. Indítványozom, hogy Hampel József emléke társulatunk jegyzőkönyvében is megörökíttessék, hogy a M. Nemz. Múzeumhoz részvétünk jeléül átiratot intézzünk.

Ami a gyűjtemények gyarapodását illeti, örömmel jelenthetem, hogy szép eredményt értünk el. A mult választmányi ülés óta az összes gyarapodás 298 darab, ez eredményt részint vétel, csere, vagy adomány útján értük el:

I. A könyvtár gyarapott összesen 120 darabbal.

Ajándékozta: a vall. közokt. miniszterium: Gróf Széchenyi István élete, Komlóssy Ferenc-től. — A keresk. miniszterium: A vasutügy története, Ujhelyi Gézá-tól. — A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége működéseiről szóló 1911. évi jelentését; továbbá a Magyar Könyvszemlét, Magyar Minerva IV. kötetét, A múzeumi és könyvtári Értésítőt, A m. tud. Akadémiáról a Magyar tört. Emlékek. Okmánytár XXXVI. kötetét és XXXVII. köt. A muz.- és könyvtárak országos tanácsától: X. jelentését. A Központi Statiszt. hivatalától az 1911. évkönyvet.

Temesvár városától, a Városi közlöny; Királykegye község-től, a község történetét; A temesvári tornaegylet-től, az egyesület 30 éves történetét; Dr. Márky Sándor-tól, Száz esztendő c. művét; Iványi István-tól, Bács-Bodrogvármegye történelmi és földrajzi helynévtárat (5 kötet.), továbbá Lugos város története 1 kötet és saját, 40 éves írói munkásságának emléke c. kis füzetet; dr. Veress Enrdé-től, az Erdélyi történeti Értesítő 1913. évi 1. 2. füzetét; Gróf Andrássy Dénes-től, a krasznahorkai vár összes tárgyainak leltárát egy kötetben és a Franciska ereklyemúzeum leíró lajstromát; Halas Endre vasuti főmérnök-től, Hirschfeld Károly ismeretes művét: Die Belagerung von Temesvár 1849 és végül a Csanádi püspöki hivataltól az egyházmegye 1913. évi Schematismusát.

II. Az apróbb nyomtatványok gyűjteménye Lendvai Sándor választmányi tagtársunk adományából gyarapodott 119 darab képeslevelezőlappal, amelyek mind Délmagyarország különböző vidékeiről valók. Bármily egyszerűeknek tűnnek is fel a múzeumok gyűjteményei között a képeslevelezőlapok, azért korántsem megvetendők, mert

arra vannak hivatva, hogy fentartsák egy-egy helységnek, vagy épületnek a képét akkor is, amidőn az már régen megváltozott.

III. Éremgyűjteményünk 32 darabbal gyarapodott.

Ezek között van 2 darab Szent György plakett, egyiket tagdíjjul kaptuk az Éremkedvelők egyesületétől, a másik példányt állami letétképen kaptuk Berán Lajos művész kerekalakú bronzplakettjét, mely a nyilazó Ámort ábrázolja, továbbá az Erkel Ferenc-féle négyszögalakú bronzplakettet és egy mythologiai vonatkozású kerek bronzplakettet. — Az országos főfelügyelőségtől állami letétként kaptuk az egykori gróf Aspremont család sárosvármegyei Zborói uradalmának üvegből készült kerekalakú, különböző színű, 22 darab napszámbárcáját, mely darabjával 5 Kra lévén értékelve 210 K-t képvisel. Dr. Bodor-tól egy Izabella főhercegnő-féle plakettet. Halas E. fűtőházi főmérnöktől egy db. római császári bronzérmet.

IV. Régiségtárunk-ra nézve jelenthetem, hogy a Perjámoson levő bronzkori őstelepet kiaknázás végett az 1913. évre is kibéreltük s a tulajdonosnak e célból megküldtük az 50 K évi bért; az ásatást dr. Roska Márton úr fogja vezetni.

Régészeti táruk 17 darabbal gyarabodott és pedig Karácsonyi városi mérnök úr ajándékozott egy db handzsár és egy puskát, Gézer Géza postatiszt ajándékozott egy középkori keresztalakú vaskardot, melyet Zimonyban találtak, Scheich Lujza és Kleszky Laura úrnők ajándékozták a nővérek, a néhai Hunk Katalin hagyatékából egy keretbe foglalt 1848-ból való, mintegy 2½ méter hosszú nemzeti színű pántlikát és Kossuth Lajosnak 1849-ből származó, 2 darab kis acélnyomatú arcképét. Muzeumunk gyűjteményeinek lelkes gyarapítója dr. Singer Jakab főrabbi pedig ismét egy temesvári leletű ezüst gyűrűvel ajándékozta meg a muzeumot, Oberst Péterné egy szép, régi üvegkancsót adott.

Vétel útján szereztünk egy lugosi származású tajték-pipát 1792-ből (15 K), Dunajszky Henrik, egykori temesvári rajztanár- és szobrászművésznek gyermekkorában készített rajzokkal vegyes iskolai Correctáit (10 K).

Vétel útján szereztük meg a következő délmagyarországi vonatkozású, történelmi fametszetű képeket:

a) a zentai csata; — b) péterváradicsata; — c) a zentai csata térrajza; — d) Temesvár erődítésének tervezetét a XVIII. század elejéről; — e) Herkulesfürdő képe a 19. század elején; — f) Adekaleh képe a 19. század elején.

Egy holtsi kőedény kupát önfedéllel a 18. századból (20 K).

V. A szépművészeti osztályunk 10 darab képpel gyarapodott. Hálásan kell megemlékeznünk ezúttal is Temesvár

szab. kir. város tanácsáról, mely Ferenczy József helyi festőművésznek két jeles olajfestményű képét vásárolta meg és helyezte letétbe muzeumunkban. E két kép egyike virágcsokrot ábrázol (200 K), a másik erdőrészlet, (150 K), s Ferenczy-nek muzeumunkban eddig levő képeit kiegészíti, amennyiben ilyen fajta képekkel még idáig gyűjteményünkben nem volt képviselve.

Nevezetes gyarapodást jelent Brocky Károly-nak az európai hírnevű temesvári festőművésznek egy ifjúkorából származó festményének a megszerzése. E festmény virágcsokrot ábrázol s a művész névaláírásával is el van látva s így eredetisége kétséget nem hagy. Bár műértéke magasra nem becsülhető, de ránk — mint Brocky-féle kép — többszörös értéket képvisel. Egyike ama ritkább képeknek, melyek Brocky művészete első stádiumában, Bécsbe való menetele előtt festett, még zsege ifjú éveiben. E művet méltóságos Gözsdü Elek kir. főügyész úr jóakarata juttatta birtokunkba, amennyiben cserében két kisebb értékű képet fogadott el. A cserénél mint szakértő közreműködött Ferenczy József festőművésztünk is, aki a cserét muzeumunkra nézve nagyon előnyösnek jelezte. — Ezzel a Brocky képeink száma 4 lett; az 5. db. egy kézrajz.

Megszereztünk egy olajfestményű női arcképet Alexandrovits Lyubomir temesvári festőtől is. A művész nem tartozott ugyan a kiváló művészek sorába, de mint helyi művésztl szükségét láttuk annak, hogy munkássága gyűjteményünkben is képviselve legyen (Ára 40 K volt).

Fialla Antaltól, az 1848 előtt Temesváron lakott jeles festőművésztl is sikerült két darab és pedig papírra aquarellben festett tájképet megszerezni. Egyik Portorét, a másik a Száva és a Duna egybeömlését Belgrád alatt ábrázolja. Miután Fialla Antal művészete idáig tájképekkel nem volt nálunk képviselve, szépen kiegészíti a művész munkásságának számát. Mindkét kép 1845-ből származik. Fialla képeink száma ezekkel 10-re gyarapodott; pár év előtt még csak egyetlen kis kép képviselte gyűjteményeinkben a Fialla Antal művészetét.

Wagner Anzelm-től, a XVIII. század jeles festőművésztől is sikerült újabban még egy darab, osztrák tábornokot ábrázoló, olajjal festett mellképet szereznünk. Wagnernek idáig csak passtell és miniatűr képei voltak nálunk; ez az első, mely nagyobb olajfestményű arckép; kissé megrongált ugyan, de a művész alapos készütsége és művészete meglátszik rajta. E képet Wagner 1792-ben, tehát 27 éves korában festette. Wagnertől származó képeink száma ezzel szintén 10-re gyarapodott.

Dániel Konstantintól, a Délvidék e jeles festőművésztől egy kis-

méretű Madonnát sikerült megszerezniünk, melyet a művész 1852-ben festett. E darabbal Dániel Konstantin-féle képeink száma 8-ra gyarapodott (40 K).

Ugyancsak Dániel Konstantin-tól való egyházi vonatkozású kép, mely a gloria jelével feje körül egy ifjú nőt ábrázol sárkány előtt, balkezében feszületet tartva, nyugodtan tekint le a sárkányra, ama hitben, hogy e jelben ő lesz a győztes. Ez a 7-dik Dániel Konstantin-féle képünk (40 K).

Végre Komlóssy Ferencről, Brocky mellett a második temesvári jeles festőművésztől is szereztünk egy újabb képet. Ez középkorú, szakállas férfiú mellképe vastag kéregpapírra olajjal van festve. Ez a 6-dik Komlóssy-féle képünk.

Kérem a t. Választmányt, hogy a szíves adományozóknak hálás köszönetét fejezze ki, az eszközölt vásárlásokat és cserét pedig, amennyiben azt jónak látja — jóváhagyni szíveskedjék.

Temesvárott, 1913 április hó 25-én.

DR. BERKESZI ISTVÁN,
társ. főtitkár.

Jegyzőkönyv

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat Igazgató-Választmányának 1913. évi április 25-én d. u. 4 órakor a Muzeum képtárában tartott rendes üléséről.

Jelen voltak Kabdebó Gergely ny. főispán elnöklete alatt Dr. Berkeszi István fő- és Dr. Banner Benedek s.-titkár, Hilt Lajos pénztáros, Bellai József és Dr. Tőkés István vál., Dr. Singer Jakab r. tagok és Dr. Gálos Rezső titkár, mint az ülés jegyzője.

1. Elnök az ülést megnyitja, üdvözli a megjelent tagokat s a jegyzőkönyv hitelesítésére Dr. Tőkés István vál. tagot kéri fel. — Megemlékezvén arról, hogy Németh József nagyprépost, főllesztelt püspök úr öméltósága, Társulatunk alapító tagja e napokban ünnepli 82-ik születésnapját, indítványára a választmány elhatározza, hogy ez alkalomból öméltóságát a legmélyebb tisztelettel, melegen üdvözli, kérve az Egek Urát, hogy öméltóságát az Egyház és Haza javára, Társulatunk örömeire sokáig éltesse. Ugyancsak kimondja a választmány, hogy ezen érzelmeit és kívánságait öméltóságához intézett feliratban tolmácsolja.

2. Főtitkár felolvassa jelentését. (L. ott.) Ennek kapcsán a választmány elhatározza, hogy Hampel Józsefnek, aki Társulatunknak 25 éven át tiszteleti tagja volt, emléket jegyzőkönyvileg megörökíti és a M. Nemzeti Muzeum igazgatóságához részvétíratot intéz; az ajándékozóknak jegyzőkönyvi köszönetet mond; az eszközölt vásárlásokat és cserét jóváhagyja, a városnak nagylelkű letétjéért átiratilag, a főtitkárnak buzgó és fáradhatatlan munkásságáért jegyzőkönyvileg mond köszönetet.

3. a) A folyó ügyek során a főtitkár jelenti Lendvai Miklós vál. tag özvegye Elnökünkhöz intézett kérvényében férje „Temes vármegye nemes családai“ c. műve I., II. és III. kötetének honoráriumául egy 1895. évi 78. sz. határozat szerint 3000 (háromezer) K honorárium kiutalását kéri s ennek ellenében hajlandó a IV. kötet összegyűjtött anyagát ingyen átengedni. — A főtitkár ismerteti az ügyet, mely

szerint az említett sz. iratot Dészán Achill alispán ezen minőségében, nem pedig mint társ. igazgató bocsátotta ki, amit bizonyít az is, hogy 1895. évi iktatónkban csak 66 ügydarab szerepel. Bemutatott határozat szerint is a pénzt (bevételt és kiadást) egy bizottság és sohasem a Társulat kezelte s e bizottság nem a Társulatnak számolt el vele. — Elnök ez alapon indítványozza, hogy a kérvényt a felmerült adatokkal együtt tegyék át Temes vm. alispánjához, aki eddig is a vállalatot nagylelkűen segítette. Erről pedig kérvényezőt a főtitkár átiratilag értesítse. — Határozatilag kimondjuk.

b) Főtitkár jelenti, hogy a Főfelügyelőség 1912. évi működésünkről jelentést és elszámolást kérvén, azt a kellő kimutatásokkal fölterjesztette. — Köszönettel és jóvágyólag tudomásul vesszük.

c) Roska Márton a perjámosi ásatások folytatására segílyt kér. — 400 (négy száz) korona kiutalványoztatik.

d) Az „Irodalomtörténet“ 1913. január 1-től csereviszonyba óhajt lépni velünk a Társulat kiadványaira. — Hozzájárulunk.

e) Az Orsz. Főfelügyelőség kívánságára főtitkár jelentést tett Temes vármegye leszállított segélyének újból való fölemelése iránt tett lépéseinek sikertelenségéről, illetve ennek okáról. — Jóvágyólag tudomásul van.

f) A Főfelügyelőség kérdést intézett a Társulathoz, hogy az állam építési segélyéből mennyi folyt be. A főtitkár a felvilágosítást megadta s evvel kapcsolatban a választmány megállapítja, hogy a palota céljaira a telek és 362.000 K áll adományképpen rendelkezésre.

g) Temesvár sz. kir. város, mely eddig temesvári vonatkozású vásárlásaink árát utólag szokta visszatéríteni, a f. évre előre 400 (négy száz) K segílyt utalt ki. E bizalomért és nagylelkűségéért a választmány külön jegyzőkönyvi köszönetet szavaz s erről a városi Tanácsot átiratilag értesíti.

h) Stimm Adolf rendes tag elköltözés miatt kilép a Társulattól. — Tudomásul szolgál.

i) Főtitkár új évdíjas r. tagokul ajánlja Dr. Csepregi Imre pápai kamarást és Steiner Miksa régiségkereskedőt. — Megválasztatnak, illetőleg 1913. évi január 1-től kezdve tagokul felvétetnek.

k) Lázár Béla az Ernszt-Muzeum kiállítására néhány képet kér sürgősen levélileg. — Az Ernszt-Muzeum címére, költségére és felelősségére a főtitkár által megküldhetők.

l) A kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatósága Lendvai M. munkájának (Temes vm. nemes családjai) I. kötetét és a III. kötetből 2 példányt tiszteletpéldányul kéri. — Átesszük a vármegye alispánjához s erről nevezett igazgatóságot értesítjük.

m) Mélt. Gozsdu Elek főügyész úr figyelmeztetésére főtitkár

Székely Bertalannak Dózsa Györgyöt ábrázoló és a máramarosszigeti muzeumnak ajándécul szánt képét a Szépművészeti Muzeumtól délvidéki, jelesen temesvári vonatkozásánál fogva a mi Muzeumunk számára kérte ajándécul. — Köszönettel vettük tudomásul és Gozsdu főügyész úrnak is jegyzőkönyvi köszönetet szavaztunk.

n) A légrádi Zrinyi-émlék bizottság egy emlékmű felállításához a Társulat hozzájárulását kéri. — Gyűjtés eredményéül 15 (tizenöt) koronát küldünk.

4. Főtitkár bemutatja a költségvetési javaslatot. — A választmány jóváhagyja és elfogásra a közgyűlés elé terjeszti.

5. A számadások és pénztár megvizsgálására a választmány Ferenczy Sándor elnökletével Bellai József és Kovacsics Gyula vál. tagokat küldi ki számvizsgáló-bizottságnul.

6. A főtitkár ajánlatára a választmány a közgyűlés elé indítványt terjeszt, hogy Társulatunk régi tagja és munkatársa, a nagyérdemű történetíró Baróti Lajos kiváló érdemeinek némi elismeréséül tiszteleti taggá választassék meg.

7. A közgyűlést a választmány f. é. május 9-én, péntek d. u. 5 órára tűzi ki a következő tárgyrenddel: 1. Elnöki megnyitó. 2. Főtitkári jelentés az 1912. évről. 3. A pénztárnok és 4. a számvizsgáló-bizottság jelentése. 5. A tisztikar és a választmány megválasztása. 6. Indítványok tárgyalása. 7. Felolvasás: Milleker Bódog, A törököknek első betörései Délmagyarországba és Keve és Krassó vármegyék megszűnése. (1394 - 1439.) 8. Hitelesítők kijelölése.

8. Dr. Singer Jakab r. tag felolvassa A temesvári zsidók 1848—49-ben c. tanulmányát. — Elnök a Délvidéket érdeklő nagyon becses munkáért a választmány nevében köszönetet mond. Indítványára a választmány elhatározza, hogy a dolgozatot Értesítőjében közléstesszi.

9. Elnök a tagok megjelenéséért köszönetet mond s a gyűlést bezárja.

K. m. f.

Dr. Gálos Rezső,
társ. titkár, mint jegyző.

Kabdebó Gergely,
társ. elnök.

Hitelesíti:
Dr. Tőkés István,
vál. tag.

Főtitkári jelentés

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat igazgató-választmányának 1913. évi október hó 22-én tartott gyűlésén.

Mélyen tisztelt igazgató-választmány!

Hazafias tisztelettel üdvözlöm a t. választmányt a mai gyűlésünk alkalmából, midőn első ízben van szerencsén a három évre megválasztott igazgatói választmány tagjai előtt megtenni főtitkári jelentésemet.

Mai gyűlésünket a szomszéd Arad városában pár nap múlva felavatandó kulturpalota jegyében tartjuk meg. Ime, Arad városa, mely jóval később kezdte meg a kulturpalota létesítése ügyében a mozgalmat, már is célt ért és egy nagyarányú intézettel lett gazdagabb a város, amely intézet nemcsak arra van hivatva, hogy a szabadságharc ereklýeit gyűjtse össze és serkentse a nemzedékeket hazaszeretetre, hanem arra is, hogy egyesítse falai között mindama kulturális tényezőket, amelyek egy vidéki nagy város szellemi életét szolgálják s azt irányítják. Ez a szép palota, mely külsejével is Arad város dísze, egyesíti magában az ereklýmuzeumon kívül a nyilvános könyvtárt, a gazdag képzőművészeti gyűjteményt, mely leginkább az állam adományából mintegy negyedmillió értékű, hazánk legkiválóbb festőművészeinek műveiből álló képgyűjteményt foglal magában; de azonkívül még a régészeti, természetrajzi és néprajzi gyűjteményt is. Rendelkezik azonfelül egy nagy teremmel, mely egyaránt alkalmas úgy időszakai művészeti kiállítások, mint hangversenyek és nagyarányú kulturgyűlések megtartására.

Igaz, hogy az állam nagymérvű segítségével vált csak lehetővé e több mint egy millió K-ba kerülő építkezés, de emellett Arad városa is megtette a maga nagy áldozatát, hogy létesíthesse és megkaphassa e nagyfontosságú kulturintézetet, amely Arad városának büszkesége, legnagyobb látványossága s eredményeiben legkiválóbb intézete lesz, mert egyaránt fogja terjeszteni a tudományt, művészetet, jó ízlést, hazaszeretet s amellett mindenkor a legvonzóbb hatással fog bírni arra is, hogyha másért nem, Arad városát csak ezért az egy intézményeért is minél számosabban keressük fel.

Mi Arad városánál jóval előbb megtettük a kezdő lépéseket egy új kulturpalotáért, amikor már 1901-ben megindítottuk a mozgalmat. Nem mondom, hogy törekvéseinknek nem lett eredménye, mert hisz a mi kulturpalotánk is megvan már — elvben s talán nem is épen a messze jövőben meg is valósul.

Szép sikereért nem irigyeljük Arad városát, sőt inkább őszinte szívből kívánunk e törekvő, derék magyar városnak kulturpalotája felavatása alkalmából a jövőben is hasonló sikereket.

Mi pedig igyekezzünk minél előbb követni Arad példáját, mert aki csak egy pillantást vet is gyűjteményeinkre, láthatja, hogy itt minden legcsekélyebb helyiség is túlszűfolt annyira, hogy az újabb beszerzéseket már elraktározni is alig lehet. Pedig a gyűjtésben megállanunk nem szabad. Át kell kutatnunk Délmagyarországnak lehetőleg minden őstelepét; össze kell hordanunk a régi Magyarországnak minden itteni emlékét, kőben, feliratos emlékekben, okiratokban, könyvekben — ami csak feltalálható és megszerezhető, mert a multunk beigazolt nagysága képezi jövőnk legerősebb alapját. Ezért gyűjtsük aggodalmas gonddal mindazt, bármilyen apróságnak lássék is, a mi Délvidékünk elmúlt századainak, sőt évezredeinek multjára világot derít.

Itt elsősorban is meg kell emlékezni ama szép jelentésről, amelyet dr. Roska Márton kolozsvári egyetemi tanársegéd úr, a perjámosi ásatásokról tett közzé a muzeumi és könyvtári Értesítő 1913. évi II., III. füzetében s amelyet társulatunknak is megküldött. Tervbe van véve erre az évre is, hogy ez ásatást folytatni fogja s e célból 500 K-t bocsátottunk dr. Roska M. úr rendelkezésére. Ha ez őskori telep oly tudományos apparátussal és szakszerűen lesz teljes egészében feltárva, amint azt dr. Roska M. úr már két nyáron végezte s annak lelettárgyai muzeumunkban lesznek kiállítva, az őskori ember élete — majdnem minden vonatkozásában — világosan fog előttünk állani. Kérem, hogy dr. Roska M. úr jelentését ne csak tudomásul vegyük, hanem neki a perjámosi ásatás terén kifejtett nagyarányú működéseért hálás köszönetet is mondjunk és egyben biztosítsuk, hogy teljes bizalommal ruházzuk rá ezentúl is ez őskori telep kiaknázását és kérjük, hogy az ásatásokat ezentúl is vezetni szíveskedjék.

Ami a muzeum gyarapodását illeti, úgy igen örvendetes haladásról tehetek jelentést, mert nemcsak számban, hanem értékben is igen számottevő a növekedés. Az elmúlt félév alatt összesen 1062 darabbal gyarapodott a muzeum s e szám az egyes osztályok között a következőleg oszlik meg:

I. A levéltár összes gyarapodása csak 28 darab, amely ajándék útján került birtokunkba: reánk nézve e 28 db közül a legbecsesebb egy 1848 szeptemberhavi temesvári németnyelvű falragasz, aminőket Hazay Ernő temesvári nyomdája adott ki, s amelyre előfizetést is hirdetett. Temesvarer Tagesanzeiger lett volna e lapnak a neve, de a körülményekhez képest mindennap más főcímet viselt a homlokán: így a birtokunkba került szám „Nachrichten der Pester Deputation” címét viseli. Ez lett volna tulajdonkép Temesvárnak az első napilapja, de valójában nem volt más, mint naponként megjelenő falragasz. Nem is élt sokáig, alig pár hétig, szeptember elejétől legfeljebb október 10-ig; tovább semmi esetre. Az első temesvári napilapnak eme ritka egyik példányát Bellai József városi tanácsos úr ajándékozta a muzeumnak; 27 darab képeslevelező-lapot pedig muzeumunk régi választmányi tagja: Lendvai Sándor ajándékozott.

II. A könyvtár összes gyarapodása 217 darab. A legnagyobb részt ajándék folytán jutottunk hozzá, így a Temesvár városi nyilvános könyvtár szakkönyvtárunknak ajándékozta mindama feles példányokat, amelyek a városi könyvtárban voltak s amelyekre muzeumunknak gyűjteményeink egyik vagy másik csoportja érdekében mint szakkönyvekre szükségünk volt. Ekként, a városi nyilvános könyvtárból 139 könyv került ajándékkép szakkönyvtárunkba. Ezenkívül ajándékoztak:

1) A vall. közokt. ministerium 1, 2) A m. tud. Akadémia 4, 3) a Csanádi püspökség 1, 4) Az Emke 1, 5) Temesvár sz. kir. városa 2, 6) az országos főfelügyelőség 1, 7) a Magyar Nemzeti Muzeum 1 darabot. A többi darab vagy csere, vagy vétel, illetőleg előfizetés útján került tulajdonunkba.

III. Az érem- és papírpénzgyűjteményünk 124 darabbal gyarapodott, csakis adományozás útján; így

1) egyik reáliskolai tanulónk a temesrékasi leletből ajándékozott 118 db Zsigmond korabeli ezüst denárt.

2) Pogány Mihály szerkesztő úr egy darab bronz emlékérmét, mely a pancsovai lövésztársulat 100 éves fennállását örökíti meg.

3) Már Oszkár tanár úr 3 db római, részint köztársaság korabeli, részint császárkori ezüst denárt.

4) dr. Bechnitz Sándor megyei főorvos úr 1 db II. Mátyás király korabeli ezüst denárt.

5) A városi könyvtár-tól pedig egy darab 3 kor. értékű francia assignatát 1793-ból.

IV. Képzőművészeti gyűjteményünk 5 db. képpel gyarapodott vétel útján és pedig:

1) Wagner Anzelmtől, a XVIII. század végén városunkban élt kiváló festőművésztől „Tábori jelenet a XVII. század végén Délmagyarországon“.

2) Dániel Konstantin-tól, bajszos, szakállas fiatal férfi mellképe, olajfestmény.

3) Ugyancsak Dániel Konstantin-tól: Fiatal magyar nemes férfi olajfestményü mellképe 1839-ből.

4) Komlóssy Ferenc-től fiatal férfi mellképe, olajfestmény keretben, 1839-ből.

5) Fialla Antal-tól: osztrák kapitánynak vastag kartonpapírra vízfestménnyel készült térdképe az 1850-es évekből.

Ez öt eredeti festmény 189 K-ba került s Délmagyarország régi festőművészeinek emlékét és művészetét van hivatva a már eddig megnevezett művekkel képviselni.

V. A régiségtár 392 darabbal gyarapodott. A régészeti ásatást a perjámosi őstelepen okt. 15-én kezdte meg dr. Roska Márton úr 15 munkással s azt — gazdag eredményt érve el — okt. 15-éig folytatta. Hasonló szép eredményt értünk el a temesvári csatornázási munkálatok folytán előkerült nagyszámu leletek összegyűjtése útján. Leleteink legnagyobb része ugyan a XVII—XVIII. századra esik, de azért az előbbi korokra vonatkozó régészeti leletek is kerültek elő, mint csontkoresolyák, bronztárgyak, szarvas- és őzágancsból alakított fűró és szűrő tárgyak, keltakorikések, rómaikori apróságok, Árpádkori sarkantyuk és zablák, majd Anjoukori sarkantyuk, zablák, fegyverek, de legszámosabbak a török világ és a török világot követő várépítő korszak emlékei: mint fegyverek, bombák, az agyagedények óriási száma, házi eszközök, cseréppipák, népies ékszerek stb. Mindezeket a munkásnéptől kellett csekélyebb áron megszerezni, mert e nélkül nem juthattunk volna hozzájuk. Magának 5 darab óriási bombának a megszerzése és kitisztítása, hazahozatala 50 K-ba került. Ezeket az áldozatokat meg kellett hoznunk, mert ehez hasonló alkalmunk alig leend többé.

Ajándékozás útján is jutottunk néhány darabhoz; így

1) Mihályi Lajos városi tisztviselő úr egy óbesenyői leletű szép bronz karperecet adományozott.

2) dr. Bechnitz S. főorvos úr egy középkori ruhakapcsot, melyet Dunadombón találtak.

3) Székely László városi műépítész úr Tisza Kálmánnak egy pápaszemét ajándékozta a múzeumnak.

4) Wolfinau B. áll. főgimnáziumi tanár pedig temesvári leletű XVIII. századbéli 2 db kis üveget és egy darab IV. István féle réz-érmet, melyet Temesváron leltek.

5) Bellai J. vál. tagtársunk egy 1849. évi temesvári honvéd tábori üveg butykosát.

Vétel útján szereztünk meg egy temesvári leletű ezüst gyűrűt 5 K-ért, egy 1763-ból származó temesvári ezüst kanalat 3 K-ért, egy nagy óntálat Bethlen G. arcképével 25 K-ért, 3 db szabadkőműves jelvényt 30 K-ért, egy temesvári órát a 18. századból 20 K-ért, egy rézméceszt 1760-ból 1 K-ért.

VI. Igen szépen gyarapodott a néprajz, összesen 297 darabbal, amelyeket a múlt évekből maradt államsegélyekből szereztünk meg, összesen 710 koronáért.

A megszerzett néprajzi tárgyak között vannak:

1. Egy aranyozott karperec 1810-ből, felirattal, 20 K.
2. Egy filigrán ezüst kosár, melyet a temesvári spanyol zsidóhitközség adományok gyűjtésekor használt, 20 K.
3. Egy db. nagy vaskulcs, kereskedői jelvény, 3 K.
4. Négy darabból álló ón kávékészlet, mely a XVIII. század végén a temesvári gimnázium mellett fennálló konviktus tulajdona volt, ára 40 K.

5. Két darab óntál Temesvárer Cultusgemeinde felirattal, a XVIII. század végén a temesvári spanyol zsidóegyház felszereléséhez tartozott, 20 K.

6. Verseci pékek céhjelvénye 1824-ből, 20 K.

7. Egy darab nagy vasgyertyatartó, egy régi kereskedő jelvény (vaskakas), s egy darab osztrák hivatalos címer, kovácsolt vasból, összesen 40 K.

8. Négy darab ostyasütő a XVIII. századból és egy régi vasaló, összesen 76 K.

9. Egy darab aranszálakból készült Szerb főköltő, 60 K.

10. Orsovavidéki román nő színes képe a XIX. sz. elejéről, 40 K.

11. Néprajzi képek (7 db.), sváb családok számára a XIX. század elejéről, à 3 K = 21 K.

12. Egy aranyozott régi pohár és hozzátartozó óntál jelzéssel, a temesvári spanyol zsidó egyházé volt, 15 K.

13. 14 db. román és szerb népviseleti ruhadarab az 1880-as évekből, összesen 91 K.

14. Egy darab nyakbavaló, népviseleti dísz tallér, 4 K.

15. Egy temesvári kiskereskedőtől s egyúttal iparostól, ki a nép számára készít különféle ékszereket, vásároltunk a népies ékszerekből

egy teljes gyűjteményt, úgy amint azt az illető kiskereskedő a maga kis szekrényében a vásárokon kiállítani szokta, összesen 240 darabot 231 koronáért.

A j á n d é k ú t j á n is gyarapodott három szép darabbal, és pedig dr. Singer Jakab főrabbi, választmányi tagtársunk ajándékozott egy darab s p a n y o l z s i d ó n ő i s a p k á t, amelyet a temesvári spanyol zsidónők 1869 táján viseltek és még Oppenheimer H. temesvári spanyol zsidó főrabbi arcképét az 1850-es évekből. Krémer J ó z s e f n é urnő pedig egy darab régi o s t y a s ü t ő t.

Midőn e szép gyarapodásról beszámolok, egyúttal kérem kell a t. igazgató-választmányt, hogy e vételeket tudomásul venni, illetőleg jóváhagyni, az adományozóknak pedig hálás köszönetét kifejezni méltóztassék. Hálátlan volnék azonban, ha különösen ki nem emelném ama választmányi tagtársaink, vagy az intézetünkön eddig kívül állott férfiak érdemeit, akik buzgóságukkal, az intézetünk irányában érzett érdeklődésekkel kiválóan segélyemre voltak a gyűjtés folytonos munkájában: G o z s d u E l e k kir. főügyész úr érdeme, hogy Madarász Viktor régi jeles festőművésztünknek D ó z s a G y ö r g y c. festményét a Szépművészeti Muzeumtól megkapjuk; dr. Bechnitz S á n d o r vármegyei főorvos úr különös gonddal karolta fel az a l d u n a melléki községekben található régészeti leleteknek a muzeumunk számára való megszerzését; dr. Singer Jakab főrabbi, vál. tagtársunk pedig különösen a temesvári zsidók néprajzi emlékeinek az összegyűjtése terén fáradhatatlan tevékenységet fejt ki és szakavatott tudásával van mindenkor nagy segítségemre; ezenkívül önzetlenül szerez meg minden kezeügyébe eső régészeti leletet muzeumunk számára, vagy ha hozzá nem juthat is, de figyelmünket hívja fel arra. Állandó támogatásban részesíti muzeumunkat B e l l a i J ó z s e f városi tanácsnok, vál. tagtársunk, ki ezúttal is a városi nyilvános könyvtár felesleges példányai-ból szakkönyvtárunknak 139 darab könyvet juttatott.

A köszönet és hála ezért első sorban őket illeti. A tisztikar működéséről és egyéb érdeklő tárgyakról még a következőkben van szerencsém beszámolni:

1. A begyűlt lelettárgyakat és vételeket pontosan bejegyeztük és leltároztuk, az egyszerű kisebb tárgyakat — úgymint eddig — csoportosítva táblákra kifüggesztettük. Ekként már 72 tábla van csak temesvári lelettárgyakból összeállítva.

2. A főtitkár a nagy szünetekben egy heti kirándulást tett a fővárosba, hogy azon kivált a muzeumok berendezéseit tanulmányozza s a mi lelettárgyainkhoz analog példányokat kutasson.

3. Sajnos — az É r t e s í t ő t — idáig nem adhattuk nyomdába, mert abba első sorban a M i l l e k e r Délmagyarország helytörténeti

földrajzának kellett volna megjelennie, amit az ig.-választmány már el is határozott, Milleker azonban megbetegedett s így e tanulmánya késik. Késlelteti még az Értesítő megjelenését Lutz József a csanád-egyházmegyei nyomda volt üzletvezetőjének halála is, ki évtizedeken volt Értesítőnk megjelenésének gondos előkészítője s emléke megérdemli, hogy tisztelettel emlékezzünk róla.

4. Augusztus hó 28-án meglátogatta intézetünket Pósta Béla kolozsvári egyetemi tanár, a Muzeumok és könyvtárak országos felügyelője s úgy az ügykezelést mint a rendezést kielégítőnek találta.

5. Mély sajnálattal kell megemlékeznem néhai Bay Ilona urnő, társulatunk alapító tagjának elhunytáról, ki Beregmegyében, csarodai birtokán f. é. július havában hunyt el. A megboldogult évtizedek előtt egyik legbuzgóbb gyámolítója és adományozója volt muzeumunknak. Áldás legyen a nemes úrnő emlékéen.

Temesvár, 1913. okt. 22.

DR. BERKESZI ISTVÁN,
társ. főtitkár.

Jegyzőkönyv

felvétetett a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulatnak 1913. október 22-én, a Múzeum képtárában tartott igazgatóválasztmányi rendes üléséről.

Kabdebó Gergely ny. főispán, társ. elnök elnöklete alatt jelen voltak Ferch Mátyás, Farkas János, Hollósy Gyula, Kovacsics Gyula, Gozsdu Elek, Szentkláray Jenő igazgató-választmányi tagok, Hilt Lajos pénztáros, Berkeszi István dr. fő- és Banner Benedek dr. segédtitkár, Gálos Rezső dr. titkár mint a gyűlés jegyzője, továbbá Tóth Ferenc és Trostler József dr. r. tagok mint vendégek.

1. Kabdebó Gergely dr. elnök megnyitja az ülést és a hosszabb nyári szünet után melegen üdvözli a Társulat tagjait. Felkéri továbbá Gozsdu Elek főügyész, ig.-vál. tagot, hogy napirend előtti indítványát terjessze elő.

2. Gozsdu Elek ig.-vál. tag bemutatja dr. Telbisz Károly m. kir. udv. tanácsos, polgármesternek Ferenczy József temesvári festőművésztől készített arcképét és indítványozza, hogy tekintettel azokra a maradandó nagy érdemekre, melyeket Telbisz polgármester a temesvári Múzeum föllendítése és gyarapítása körül szerzett, a Társulat vétel útján szerezzze meg a polgármester jól sikerült arcképét; az ehhez szükséges tőkét pedig, 1000 (egyezer) koronát, magángyűjtés útján kellene összehozni.

Elnök indítványára a választmány kimondja, hogy Gozsdu indítványát örömmel és lelkesedéssel teszi magáévá, meg akarván örökíteni a polgármester hervadhatatlan érdemeit. Megbízta Gozsdu egy, a helybeli részvénytársaságokhoz, valamint jobbmodú polgártársainkhoz adakozás végett intézendő felhívás megszövegezésével, az ügy véghezvitelére Berkeszit és Gozsdu küldi ki, végül elhatározza, hogy amennyiben a gyűjtés eredménnyel nem járna, maga fog utat-módot találni a kép megvételére.

2. Szentkláray Jenő ig.-vál. tag jelenti, hogy húsz évi fáradságos munka után sikerült Debreczeni Bárány Ágostonnak, Délmagyarország

első neves történetírójának életrajzát megírnia. Műve elkészültét Társulatunknak, mint legilletékesebb tényezőnek jelenti be legelőször. Ismerteti ezután a mű adatait, szerkezetét és beosztását s jelenti, hogy azt a M. Tud. Akadémiában fogja felolvasni. — Elnök indítványára a Társulat úgy a kitüntető figyelemért, mint az érdekes ismertetésért az ősz tudósnek jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

3. Főtitkár bemutatja jelentését. (L. ott.) Egyúttal bemutatja a szerzeményeket.

Ennek kapcsán a választmány elhatározza, hogy

a) Arad sz. kir. várost a közművelődési palota létesítése alkalmából átiratilag üdvözli, a leleplezésen pedig Berkeszi dr. főtitkárral és Gálos dr. titkárral képviselteti magát;

b) Roska Márton dr. nagyarányú jelentését tudomásul veszi, azért halás köszönetet mond, az eredmények irodalmi feldolgozására és további ásatásra felkéri;

c) az eszközölt vételeket jóváhagyja, az adakozóknak, továbbá a Társulat iránti érdeklődésükért és fáradhatatlan buzgalmukért Gozsdu Eleknek, Bellai Józsefnek, Singer Jakab dr.-nak és Bechnitz Sándor dr.-nak köszönetet mond;

d) Lutz Józsefnek, a Csanádegyházmegyei nyomda művezetőjének emlékét jegyzőkönyvileg örökíti meg;

e) Bay Ilona halálát jegyzőkönyvileg örökíti meg;

f) tudomásul veszi Lindner Ármin és Lovas Imre kilépését;

g) egyhangúlag r. tagokká választja Bechnitz Sándor dr.-t, Mihály Lajost, Paulovits István dr.-t és Trostler József dr.-t;

h) végül az egész tisztikarnak, de első sorban a főtitkárnak fáradhatatlan buzgóságaért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

4. Főtitkár jelenti, hogy a Szépművészeti Múzeumnak Madarász : Dózsa György c. képét az Orsz. Főfelügyelőség letétképpen nálunk helyezte el. — Örvendetes tudomásul szolgál.

5. Tóth Ferenc városi főlevéltárnok, r. tag bemutatja felolvasását, melynek címe: „A temesvári Mária-szobor története.” — A választmány a felolvasást köszönettel veszi tudomásul, annak az Értesítőben leendő kiadását elhatározza. Tóth Ferenc tagtársunknak fáradságos munkálkodásáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

6. Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Szentkláray Jenő apátkanonok, ig.-vál. tagot kéri fel s a gyűlést bezárja.

K. m. f.

Kabdebó Gergely,
ny. főispán, elnök.

Dr. Gálos Rezső,
titkár, a gyűlés jegyzője.

Hitelesíti:

Dr. Szentkláray Jenő.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum- Társulat az 1913. év végén.

I. A társulat igazgatása.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: *Kabdebó Gergely*, Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város nyug. főispánja, a Lipóttrend lovagja.
Igazgató: *Ferenczy Sándor*, Temes vármegye alispánja.
Főtitkár: *Dr. Berkeszi István*, állami főreálisk. igazgató, Temesvárott.
Titkár: *Dr. Gálos Rezső*, felső keresk. iskol. tanár, Temesvárott.
Segédtitkár: *Dr. Banner Benedek*, áll. főreálisk. tanár, Temesvárott.
Ügyész: *Dr. Niánessy Mihály*, orsz. képviselő, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.
Pénztárnok: *Hilt Lajos*, pénzügyi számtanácsos, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Allami főreáliskola, Temesvárott; képviseli *Farkas János* r. tanár.
Báró Baich Milán, nagybirtokos, Budapest.
Gróf Csekonics Endre, val. b. t. tanácsos, magy. kir. főasztalnokmester, Zombolya.
Dr. Hollósy Gyula, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.
5 Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.
Németh József, felsz. püspök, csanádi nagyprepost, a Lipóttrend közép- és a Ferenc-Józsefrend nagykeresztese, Temesvárott.
Róm. kath. főgimnázium, Temesvárott; képviseli *Dr. Both Ferenc*, igazgató.
Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
10 Temesvári Első Takarékpénztár.
Temes vármegye közönsége.
Temesvár szab. kir. város közönsége.

b) Rendes tagokból.

Bellai József, városi tanácsnok, Temesvárott.
Deschán Achill, tiszt. tag, Temesvárott.
Ferch Mátyás, r. k. plébános, Temesvár. (Belváros).
Dr. Gozsdu Elek, kir. főügyész, Temesvárott.
5 Kovácsics Gyula, vármegyei nyugalm. árvaszéki elnök, Temesvárott.
Dr. Singer Jakab, főrabbi, Temesvárott.
Steiner Ferenc, Temesvárott.
Dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok, a M. Tud. Akadémia tagja, Temesvárott.
Dr. Sztura Szilárd, ügyvéd, Temesvárott.
Dr. Telbisz Károly, m. kir. udvari tanácsos, Temesvár szab. kir. város polgármestere és díszpolgára, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
Dr. Tőkés István, megyei tiszteletb. főjegyző, Temesvárott.
Wittenberger Antal, csanádegyházm. kanonok, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Agoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferenc József-rend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temesvárott † 1895.
- Baich Milán báró, nagybirtokos, Budapesten.
- Néhai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskorona-rend középkeresztje, Varadián, Temes vármegyében, † 1897.
- Néhai Bay Ilona nagybirtokos, Csarodán, † 1913.
- 5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Biach cég, Bécsben, Kolowrat-kör 9. szám.
- Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1897.
- Néhai Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és patriarcha Karlócan, † 1907.
- Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temes vármegyében.
- Néhai Bonnáz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt. lovagja, † 1889.
- 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875 december hó 27-én.
- Gróf Csekonic Endre, v. b. t. tanácsos, m. kir. főasztalnokmester, a vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagybirtokos, Zombolyán, Torontálmegyében.
- Néhai Gróf Csekonic János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880 augusztus 2-án.
- Néhai Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott, † 1908.
- Néhai Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat védnöke, † 1907 dec. 4.
- 15 Dettai Takarékpénztár, Dettán.
- Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873 december 26-án.
- Néhai buzíási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, kereskedelmi- és iparkamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
- Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
- Néhai Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván, Temes vármegyében, † 1905 jan. 28.
- 20 A r. kath. főgimnázium, Temesvárott.
- Az állami főreáliskola, Temesvárott.
- Néhai Franki Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
- Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
- Néhai Gáll József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kuriai bíró, Lukarecen. Temes vármegyében.
- 25 Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedési miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztje, † 1881 május 31.
- Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
- Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
- Gorove László, Budapest.
- Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
- 30 Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temes vármegyében, † 1900.
- Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
- Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
- Dr. Hollósy Gyula, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.
- Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
- 35 Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temes vármegyében, † 1894.
- Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
- Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1895.
- Néhai Králík János, borkereskedő és városi képviselő, † 1881.
- Néhai Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipóttrend vitéze, † 1903.
- 40 Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgimn. tanár, † 1888.
- Néhai Kümmer Henrik János, nagyváradi l. sz. apátkanonok, kir. tanácsosa, vaskoronarend vitéze, † 1890.
- Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
- Lazarovics Sándor, nagybirtokos Nagy-Szredistyén, Temes vármegyében.
- Néhai Massjung József, birtokos.

- 45 Néhai Mihailovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztése, stb. † 1891.
 Németh József, csanádi nagyprépost, felszentelt püspök stb., Temesvárott.
 Néhai Dr. Niamessny Gyula, ügyvéd, Temesvárott, † 1904.
 Néhai id. Örmös Zsigmond, a Társulat alapítója és legbőkezübb megajándékozója, † 1894 november 17-én.
 Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
 50 Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs és kir. főtörzsorvos, Temesvárott, 1902 jul. 14.
 Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
 Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
 Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
 Néhai Dr. Sclauch Lőrinc, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyváradi megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902 jul. 10.
 55 Néhai Schleifelder János, birtokos és városi képviselő Temesvárott, † 1895.
 Schwimmer Simon, nagykereskedő, Temesvárott.
 Néhai Stipel Fábán, Temesvár szab. kir. város nyug. közgyámja. † 1910 szept. 25.
 A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
 A Temesvári Első Takarékpénztár.
 60 Temes vármegye közönsége.
 Temesvár szab. kir. város közönsége.
 Néhai Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temes vármegyében, † 1905.
 Néhai Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Szinészeg, Temes vármegyében, † 1904 nov. 25.
 Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
 65 Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
 Weltkugel Gyula, birtokos.
 Néhai Maglódi Wodiáner Béla, 1896.
 Gróf Zselinszki Róbert, nagybirtokos, Temes-Újfalu.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Dr. Baróti Lajos történetíró, nyugalm. tanár. B. Almádi (Veszprém m.).
 Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
 Dr. Fraknoi Vilmos, arbei váll. püspök, szegszárdi apát, nagyváradi kanonok, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
 Herz Miksa pascha, a kairói arab múzeum igazgatója, Kairóban.
 5 Kammerer Ernő, miniszteri tanácsos, a Szépművészeti Múzeum igazgatója, Budapesten.
 Radisics Jenő, miniszt. tanácsos, az Orsz. iparműv. Múzeum igazgatója, Budapesten.
 Bárány Szalay Imre, miniszt. tan., a M. Nemz. Múzeum igazgatója, a Szent-István-rend lovagja, Budapesten.
 Dr. Szentkláray Jenő, apát, csanádi kanonok, a M. T. Akad. lev. tagja, Temesvárott.
 Dr. Telbisz Károly, m. kir. udvari tanácsos, Temesvár szab. kir. város polgármestere.

a) Évdíjas tagok.¹⁾

a) Magyarorczág.

Temesvár.

- Állami főgimnázium.
 Állami felsőbb leányiskola.
 Dr. Banner Benedek, reálisk. tanár, I. tisztikar.
 Bánovics Sándor, tb. városi főjegyző.
 5 Dr. Brechnitz Sándor, megyei főorvos.
 Bellai József, városi tanácsos, I. választmány.
 Dr. Berkeszi István, I. tisztikar.
 Bogma István, nyug. városi tanácsos.
 Csentes Jakab, kereskedő.
 10 Dr. Déznai Viktor, áll. főreálisk. tanár.

¹⁾ A *-gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kire nézve I. az 1895. közgyűlés 13. számú határozatát.

- Dr. Drechsler Miksa, főrabbi.
Farkas János, áll. főreálisk. tanár, l. választmány.
Fejér Vilmos, közjegyző.
Ferch Mátyás, belvárosi r. kath. plébános, l. választmány.
- 15 Ferenczy Sándor, l. elnökség.
Fodor Ödön, nyug. kir. járásbíró.
Dr. Fülöp Béla, udvari tanácsos.
Dr. Gálos Rezső, keresk. isk. tanár, l. tisztikar.
Dr. Goldmann Fülöp, ügyvéd.
- 20 Dr. Gozdsu Elek, kir. főügyész, l. választmány.
Dr. Grosz József, csanádegyhm. kanonok.
Dr. Günsz Áron, izr. vallástaná. r.
Hilt Lajos, l. tisztikar.
Kabdebó Gergely, l. elnökség.
- 25 Kovacsics Gyula, l. választmány.
Klein Zsigmond, kereskedő.
Dr. Kovács Károly, áll. gimn. tanár.
Dr. Létics György, gör. kel. szerb püspök.
Lovas Imre, áll. főgimn. tanár.
- 30 Ludvig Lipót, gyógyszerész.
Magony József, főgimn. tanár.
Már Oszkár, reálisk. tanár.
Mihályi Lajos, városi tisztviselő.
Dr. Niamessny Mihály, l. tisztikar.
- 35 Pacha Ágost, kanonok, püspöki irodaigazgató.
Paulovits István, nyug. kir. táblabíró.
Radimsky Oszkár, kataszteri mérnök.
Riesz Antal, városi tisztviselő.
Rotariu Pál, ügyvéd.
- 40 Dr. Singer Jakab, főrabbi, l. választmány.
Stéberl Ernő, polg. isk. tanár.
Dr. Steiner Adolf, ügyvéd.
*Steiner Ferenc, l. választmány.
Steiner Miksa, kereskedő.
- 45 nagypéli Sterntal Salamon, birtokos, izr. hitkzségi elnök.
Dr. Sztura Szilárd, l. választmány.
Belvárosi "Társas-kör".
Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Tornóczy Ernő, technikus.
- 50 Dr. Tőkés István, megyei tb. főjegyző, l. választmány.
Tóth Ferenc, városi levéltárnok.
Dr. Trosztler József, áll. főreálisk. tanár.
*Várnay Ernő, ügyvéd.
Dr. Vértés Adolf, ügyvéd.
- 55 Weisz Gyula, mérnök.
Wittenberger Antal, l. választmány.

Aradmegye.

Dr. Csepregi Imre, pápai kamarás róm. kath. plébános, Elek.

Bács-Bodrog megye.

Dr. Nagy László, áll. főgimnáziumi tanár, Zombor.

Csanádmegye.

Dr. Kovács Sándor, plébános Apátfalván, l. választmány.
Sulyok István, plébános, Csanád-Apáca.

Csongrádmegye.

Lendvai Sándor, Szeged.
Cs. Sebestyén Károly, rajztaná. r., Szeged.
Dr. Szőke József, gimnáz. igazgató, Szentcs.

Krassó-Szörénymegye.

Boros János, gör. kath. kanonok, Lugos.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye.

- Dr. Heinrich Antal, orsz. képviselő, Budapest.
 Dr. Hermann Győző tanár, Budapest.
 Dr. Ortway Tivadar, nyugalm. jogakadémiai tanár, Budapest.
 Perényi Adolf, tanár, Budapest.
 5 Dr. Téglás Gábor, c. főigazgató, Budapest.

Temes vármegye.

- Böhm Lénárt, Fehértemplom.
 Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.
 Gálffy István, jegyző, Liget.
 Cserda Aurel, nyug. jegyző, Kiszetó.
 5 Horsich Ignác, földbirtokos, Vojtek.
 Kalitovics Lőrinc, gyáros, Károlyfalva.
 Milleker Bódog, a „Verseci Városi Múzeum” őre, Versec.
 *Raács Kálmán, jegyző, Némest-Bencsek.
 Dr. Schaffer Ernő, orvos, Kiszetó.
 10 Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
 Szandház Ferenc, főszolgabíró, Dettá.
 B. Sztojánovits György, Germán.
 Török Zsigmond, jegyző, Iktár.
 Verseci áll. főreáliskola.
 15 Verseci városi Múzeum.

Torontál vármegyében.

- *Babits József, a Csekonics-uradalom jogigazgatója, Zsombolya.
 Jankovits Vidor, s. tanfelügyelő, Pancsova.
 *Kassics Károly, c. kanonok, plébános, Bogáros.
 Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.
 5 Reinlein József, plébános, Sándorháza.
 Kisléghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagykomlós.
 Dr. Schönvitzky Bertalan, nyug. gymn. igazgató, Perjámos.

Zólyom vármegyében.

Maderspach Liviusz, bányatanácsos, Zólyom.

b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat tagjairól 1913. végén.

a) Alapító	68
b) Tiszteletbeli	9

c) Évdíjas tagok.

Temesvár szab. kir. város területén	56
Aradmegyében	1
Bács-Bodroghmegyében	1
Csanádmegyében	2
Csongrádmegyében	3
Krassó-Szörénymegyében	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnmegyében	5
Temesmegyében	15
Torontálmegyében	7
Zólyom vármegyében	1

Összesen . 169

Lei 6,00

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ

1914-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő”-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 400 kor. alapítványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 10 kor évi t-gdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknei, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejárta előtt és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő”-t nem tagok is megszerezhetik évi 8 kor. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1913. november 1-én.

Dr. Berkeszi István,
főtítkár.

Az „Értesítő”-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a Történelmi és Régészeti Társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Dr. Berkeszi István, főtítkárhoz (Temesvár, Múzeum) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel
fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből bejelenteni szíveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1890. VI. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1894. X. új évfolyam. I. II. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1895. XI. évfolyam. I. II. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1896. XII. új évfolyam. I. II. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1897. XIII. új évfolyam. I. II. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1898. XIV. új évfolyam. I. II. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1899. XV. új évfolyam. I. II. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1900. XVI. új évfolyam. I. II. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1901. XVII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1902. XVIII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1903. XIX. új évfolyam. III. és IV. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1904. XX. új évfolyam. I. és II. füzet.
19. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1905. XXI. új évfolyam. I. és II. füzet.
20. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1906. XXII. új évfolyam. I. és II. füzet.
21. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1907. XXIII. új évfolyam. I. és II. füzet.
22. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1908. XXIV. új évfolyam. I. és II. füzet.

Az „Értesítő” megjelen évnegyedenként.

Külön kapható: 1) Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. A tár-
sulat megbízásából szerkeszti dr. Baróti Lajos. I. és II. kötet köteve 20 korona. Az I.
kötet 1—509 lap és XXXVII lap Index; a II. kötet 1—625 lap és LXXVIII oldal Index.

Az 1897. és 1898. évi „Értesítő” III. és IV. füzte helyett pedig megjelent: Dél-
magyarország régiséglelei a honfoglalás előtti időkből. Összeállította: Milleker
Bódog. I. rész. Oskori leletek. (1—198 lap. 300 ábrával.) — II. rész. Római, római
korszaki barbár és népvándorláskori leletek. (1—205 lap. 170 ábrával és egy lelethely-
terképpel). Ára 4 kor. — III. rész. Délmagyarország régiséglelei a honfoglalás
előtti időkből. III. Rész I. fele. (1—128 lap számos ábrával.) Ára 2 kor. — Ugyane
munkának III. Rész II. fele. (129—294. lap számos ábrával.) Ára 3 korona.

Az 1909. évi Értesítő III. és IV. (együtties) füzetében megjelent „Temesvári
művészek” Dr. Berkeszi Istvántól, 1—144 lap és 32 képpel, különnyomatban is meg-
jelent s a társulat főtítkári irodájában 4 koronáért megrendelhető.